

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE
İNSANİ MÜDAHALE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MURAT ÖZNANECİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. BURAK TANGÖR

Ankara, 2015

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE
İNSANİ MÜDAHALE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Murat ÖZNECİ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Burak TANGÖR

Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Murat ÖZANECİ tarafından hazırlanan “Birleşmiş Milletler Sistemi Çerçevesinde İnsani Müdahale” başlıklı bu çalışma, 02 Nisan 2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Canan Ateş EKŞİ (Başkan)

Doç. Dr. Burak TANGÖR (Danışman)

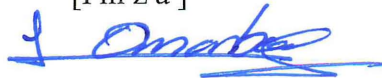

Yrd. Doç. Dr. Elif GÖZDAŞOĞLU KÜÇÜKALIOĞLU (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

[İ m z a]

Enstitü Müdürü

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım yüksek lisans tezimin kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, ödevimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezim sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

02 Nisan 2015

Murat ÖZNANECİ

Canımdan çok sevdiğim
ve çok özlediğim
annem ve babamın anısına

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmayı hazırlarken kıymetli desteğini, sevgisini ve emeğini benden esirgemeyen sevgili eőim Özden Türkay Öznaneci ile canım oğlum Mehmet Türkay Öznaneci'ye teőekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

ÖZNANECİ, Murat. Birleşmiş Milletler Sistemi Çerçevesinde İnsani Müdahale, Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2015.

Uluslararası hukukun en tartışmalı konularından biri olan insani müdahalenin uluslararası geçerliliğe sahip bir tanımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte genel olarak temel insan haklarının geniş çaplı ihlallerini sona erdirmek amacıyla, bir devlet veya devletler grubunun, ihlallerin doğrudan veya dolaylı müsebbibi olan devlete karşı kuvvet kullanımında veya tehdidinde bulunmasını kapsamaktadır.

İnsan haklarının evrenselleşmesi neticesinde ortaya çıkan insani müdahale kavramı, haklı olarak felsefî, ahlaki ve hukuki zeminde bazı tartışmalara yol açmaktadır. Zulüm gören masum insanların kurtarılmasını öngördüğü için etik olmasına karşın, BM Antlaşması ile hatları çizilen kuvvet kullanma yasağı ile çelişmesi ve devletlerin siyasi bağımsızlığı ile toprak bütünlüğüne saygı ilkelerini ihlal etmesi bakımından mevcut hukuk kurallarına aykırıdır. Bu çalışma kapsamında uluslararası ilişkilerde bir politika aracı olarak insani müdahalenin kavramsal konumunu tespit etmek, insani gerekçelerle kuvvet kullanımının etik ve hukuki yönüne ilişkin görüşleri incelemek ve örnek olaylar ışığında doktrinin meşruiyeti, uygulamaların gerekliliği ve uluslararası düzen için bir tehdit teşkil edip etmediği üzerine tespitlerde bulunmak amaçlanmaktadır.

İnsani müdahale doktrini özünde çatışmaları çözüme kavuşturmayı değil, insan hayatını ve onurunu korumayı hedeflemektedir. Bu nedenle, uluslararası toplumun öncelikli ve ağırlıklı olarak önleyici tedbirlere odaklanması, insan haklarının güvence altına alınması bakımından büyük önem arz etmektedir. Nitekim insani krizlere yol açan en temel neden, devlet egemenliğinin suiistimalinden veya hukuki düzeni koruyacak yetkin bir otoritenin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Egemen otoritenin yokluğunda veya yetersiz kalması halinde, hangi amaçla olursa olsun, silahlı müdahaleler daha fazla suiistimale neden olma potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla, devlet egemenliğinin kötüye kullanımını önleyecek tedbir ve yaptırımların uluslararası toplum tarafından

uluslararası hukuk kuralları ışığında ve insani söylemlerin ulusal çıkarlar doğrultusunda suiistimaline mahal vermeden hayata geçirilmesi, dünya barışının korunması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: insani müdahale, kuvvet kullanma yasağı, koruma sorumluluğu, BM Antlaşması, ağır insan hakları ihlalleri.

ABSTRACT

Having been one of the most controversial issues in international law, humanitarian intervention has no legal definition. However, it generally refers to the threat or use of force by a state or group of states aimed at preventing or ending widespread and grave violations of fundamental human rights of individuals by another state. There are various controversies on moral, philosophical and legal aspects of the concept which rose from the universalisation of human rights. It is found ethical due to the fact that interventions aim saving lives of innocent people under oppression. On the other side, it is claimed to be illegal, as it violates the prohibition of use of force stated in UN Charter and the principle of respecting political independence and territorial integrity of the States. This study aims at locating the conceptual functioning of humanitarian intervention as a means of policy instrument in international relations; assessing the debates on ethical and legal notions of armed interventions resorted on the basis of humanitarian justifications in the light of information obtained as a result of literature review and making observations with regard to legitimacy and potential risk of use of force in international relations in consideration of previously performed cases of international humanitarian intervention. The Doctrine of Humanitarian Intervention seeks ways not to resolve national conflicts but to protect human life and dignity. On this ground, it is of vital importance that international community should primarily and mainly focus on preventive measures so that it can secure human rights. Hence, the basic reason of humanitarian crises is generally either the deliberate abuse of state sovereignty or the lack of a competent authority to restore the rule of law. In absence of a sovereign authority, there is always the risk of abusing the power of armed intervention. Consequently, for the sake of safeguarding the world peace, international community should give considerable weight to implementation of measures and sanctions to prevent abuse of state sovereignty in the light of the rules of international law and to elimination of possibilities that include misuse of humanitarian discourse.

Key Words: humanitarian intervention, prohibition on the use of force, responsibility to protect, UN Charter, gross human rights violations.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	4
1.1. İnsani Müdahale ve Devlet Egemenliği Arasındaki İlişki	5
1.2. İnsani Müdahale'nin Tanımı.....	7
1.3. İnsani Müdahalenin Kapsamı.....	12
1.4. İnsani Müdahale Kavramının Tarihi Kökeni ve Gelişimi.....	13
1.4.1. Haksızlıklara Karşı "Haklı Savaş" Geleneği.....	13
1.4.2. Haklı Savaş Kuralları ve İnsani Müdahale İlkeleri	15
1.4.3. İlk İnsani Müdahale Örnekleri	17
1.4.4. Uluslararası Müdahale Yasağının Ortaya Çıkışı.....	19
1.5. Değerlendirme.....	21
İKİNCİ BÖLÜM	23
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANTLAŞMASI SONRASINDA İNSANİ	
MÜDAHALE	23
2.1. Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Kuvvet Kullanma Yasağı	23
2.2. Kuvvet Kullanma Yasağının Kapsamı ve Sınırları.....	25
2.3. BM Antlaşması ile Kuvvet Kullanımına İzin Verilen Haller	29
2.3.1. Meşru Müdafaa Bağlamında Kuvvet Kullanma Hakkı.....	30
2.3.2. Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda Kuvvet Kullanımı	31
2.4. Koruma Sorumluluğu (R2P) Doktrinine Geçiş.....	33
2.4.1. Koruma Sorumluluğu Doktrininin Askeri Müdahale Şartları.....	37

2.4.2. Koruma Sorumluluğu Doktrininin Uluslararası Topluma Yansıması	39
2.5. İnsani Müdahale'nin Meşruiyetine İlişkin Tartışmalar	43
2.5.1. BM Antlaşması Öncesinde İlke Olarak İnsani Müdahale Üzerine Felsefe ve Ahlak Tartışması	43
2.5.2. BM Antlaşması Çerçevesinde İnsani Müdahale Üzerine Hukuki Meşruiyet Tartışması	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	60
İNSANİ MÜDAHALE ÖRNEKLERİ	60
3.1. Soğuk Savaş Döneminde İnsani Müdahaleler (1945-1989).....	60
3.1.1. Hindistan'ın Doğu Pakistan'a Müdahalesi.....	63
3.1.2. Vietnam'ın Kamboçya'ya Müdahalesi.....	65
3.1.3. Tanzania'nın Uganda'ya Müdahalesi.....	67
3.2. Soğuk Savaş Sonrası İnsani Müdahaleler	69
3.2.1. Çokuluslu Koalisyon Kuvvetlerinin Kuzey Irak Müdahalesi	70
3.2.2. ECOWAS'ın Liberya'ya Müdahalesi	75
3.2.3. BM'nin Somali'ye Müdahalesi	78
3.2.4. NATO'nun Kosova'ya Müdahalesi.....	84
3.3. Değerlendirme.....	91
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	97

KISALTMALAR DİZİNİ

- a.g.e.** : Adı geçen eser
- a.g.m.** : Adı geçen makale
- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- ABÖ** : Afrika Birliği Örgütü
- AGİT** : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
- AÜEHFD** : Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
- Bkz.** : Bakınız
- BM** : Birleşmiş Milletler
- Çev.** : Çeviren
- ECOMOG**: The Economic Community of West African States Monitoring Group
(Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu İzleme Grubu)
- ECOWAS** : The Economic Community of West African States
(Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
- Ed.** : Editör
- ICISS** : International Commission on Intervention and State Sovereignty
(Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu)
- ICJ** : International Court of Justice (Uluslararası Adalet Divanı)
- LDK** : Lidhja Demokratike e Kosovës (Demokratik Kosova Ligi)
- MPLA** : Movimento Popular de Libertação de Angola
(Angola'nın Bağımsızlığı için Halk Hareketi)
- NATO** : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
- NPFL** : National Patriotic Front of Liberia (Liberya Ulusal Yurtsever Cephesi)

- OPEC** : Organization of the Petroleum Exporting Countries
(Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
- R2P** : Responsibility to Protect (Koruma Sorumluluğu)
- s.** : Sayfa
- SNA** : Somalia National Alliance (Somali Ulusal İttifakı)
- ss.** : Sayfalar
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- UK** : United Kingdom (Birleşik Krallık)
- UN** : United Nations (Birleşmiş Milletler)
- UNITA** : União Nacional para a Independência Total de Angola
(Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik)
- UNITAF** : United Task Force (Birleşik Görev Gücü)
- UNMIK** : United Nations Mission in Kosova (Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu)
- UNOSOM** : United Nations Operation in Somalia
(Birleşmiş Milletler Somali Harekatı)
- USA** : United States of America (Amerika Birleşik Devletleri)
- USAK** : Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
- USC** : United Somali Congress (Birleşik Somali Kongresi)
- vb.** : ve benzeri
- vs.** : vesaire
- YFC** : Yugoslavya Federal Cumhuriyeti
- y.y.** : Yayın yeri yok.

GİRİŞ

İnsan hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği II. Dünya Savaşına kadar devletlerin vatandaşları ile olan ilişkileri ilgili devletin iç meselesi sayılmış, geleneksel devletler hukuku ise sadece devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir hukuk dalı olarak algılanmıştır. Vestfalya Antlaşmaları ile bağımsız egemen ulus devletler uluslararası hukukun öznesi haline gelmiş, ulus devlet ile egemenlik arasındaki karşılıklı ilişki belirginleşmiştir. Kendi egemenlik alanlarında en yetkin güç olarak kabul edilen devletlerin birbiri ile etkileşiminin gerçekleştiği ve dolayısıyla devletlerin birbirine düzenli olarak "müdahale" ettiği alan olarak uluslararası sistemde temel olan, müdahalenin usul ve araçlarının uluslararası hukuka uygunluğunun sağlanmasıdır.

Egemen ulus devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve uluslararası hukuk sisteminin kaynağı olan Birleşmiş Milletler Antlaşması bazı noktalarda yetersiz kalmış, insan hakları kavramının gelişmesiyle birlikte Antlaşma, bazı devletlerce farklı şekillerde yorumlanarak insani müdahalelerin önü açılmıştır. Genellikle güncel bir konu olduğu düşünülse de, insani müdahale kavramının temelini haklı savaş düşüncesi oluşturmaktadır. Bu düşünce antik çağlarda ortaya çıkmış, sonraki dönemlerde farklı etkenler doğrultusunda içeriği değişmiştir. Dini, siyasi veya felsefi olarak kendine dayanak bulan bu görüşte temel olan, mazluma ve zulüm görene yardım etme, hakları ihlal edilen bireyleri koruma isteğidir.

19. yüzyıl sonunda uluslararası platformda güç dengelerinin değişimi ile ortaya çıkan kaos ortamı ve 20. Yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki dünya savaşı, savaflara karşı önlem alma arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Bu arayışın ilk somut örneklerinden biri olan Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler sisteminin temeli olarak atfedilse de, uluslararası ilişkilere çok fazla düzen getirememiştir. Milletler Cemiyeti'nin ilkeleri doğrultusunda imzalanan 1928 tarihli Briand-Kellogg Paketi da uluslararası ilişkilere düzen getirmeyi hedefleyen metinlerdendir. Bu girişimlerin ardından Vestfalya düzenini

değiştirecek olan Birleşmiş Milletler Antlaşması, II. Dünya Savaşının galibi olan büyük devletler önderliğinde imzalanmıştır.

BM Antlaşmasıyla temeli atılan yeni uluslararası sistemde politika aracı olarak kuvvet kullanımı sonlandırılmış, sadece Antlaşma hükümleri ile izin verilen hallerde kuvvet kullanımına izin verilmiştir. Bu şekilde ilk defa uluslararası sistemde devletlerin birbirine karşı silahlı kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Kuvvet kullanma yasağıyla birlikte insani müdahalenin uygulanabilirliği de kısıtlanmış, uluslararası güvenliğin ve barışın tek garantörü olarak BM'nin yetkileri tanınmıştır. BM Antlaşması'nda devletlerin egemenliğinin dokunulmazlığına vurgu yapılmış, siyasal ve ekonomik müdahaleler dahi devlet egemenliğine karşıma olarak değerlendirilmiş ve yasaklanmıştır. Dolayısıyla bu sistem çerçevesinde insani müdahaleyi meşrulaştırmak güçleşmiştir. Bununla birlikte uluslararası toplumun tepkisiz kalamayacağı büyük çaplı insan hakları ihlalleri ortaya çıktığında, insani müdahalenin gerekliliğini savunan akademisyen, düşünür, yorumcu ve politikacılar uluslararası hukuk kurallarının insanların çıkarları ve refahı doğrultusunda yeniden yorumlanması gerektiğini iddia etmekte, diğer yandan ise müdahale karşıtı bir grup mevcut kurallar çerçevesinde müdahalenin mümkün olamayacağını, gerçekleştirilen müdahalelerin gayrimeşru olduğunu savunmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası müdahale ve devlet egemenliği kavramları üzerinde durularak, insani müdahalenin tanımı yapılacak ve insani müdahale kavramına temel teşkil eden felsefi görüşler ele alınacaktır. Ayrıca ilk insani müdahale örnekleri ile uluslararası müdahale yasağının ortaya çıkışı da birinci bölümde incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde genel olarak BM Antlaşması'nda öngörülen kuvvet kullanma yasağı analiz edilerek, Antlaşma hükümlerinde yer alan istisnai durumlar incelenecektir. İnsani müdahale doktrininin yeni biçemi olarak sunulan Koruma Sorumluluğu doktrini ve kriterleri ayrıca ele alınacak olup, bu gelişmenin uluslararası toplum üzerindeki etkileri çözümlenecektir. Felsefi, ahlaki ve hukuki temelde insani gerekçelerle kuvvet kullanımının meşruiyetini savunanlar ile askeri müdahalelerin hangi amaçla olursa olsun meşrulaştırılmayacağını savunanlar arasındaki görüş ayrılıkları da bu bölümde ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde BM sisteminin hayata geçirilmesinden sonra gerçekleştirilen insani amaçlı uluslararası tek taraflı veya çokuluslu müdahaleler, Soğuk Savaş dönemi ve sonrası dönem için ayrı başlıklar altında ele alınarak, askeri müdahalelerin insani krizler üzerindeki etkisi ve insani müdahale doktrinine uygunlukları tarihsel olaylar ışığında incelenecektir.

Çalışma kapsamında görüleceği üzere, doktrinle ilgili tartışmalar ve insani müdahale uygulamaları üzerine literatürde birçok çalışma olmakla birlikte, bir devletin egemenlik alanında vuku bulan ağır insan hakları ihlallerine hangi otoritenin, hangi şartlarda, ne ölçüde kuvvet kullanarak ve nasıl bir yetki ile hareket ederek müdahale edebileceğinin, mevcut uluslararası hukuk kuralları ve önceden yaşanmış tarihsel olaylar ışığında değerlendirilmesi, konu ile ilgili tartışmaların amacına ulaşmasına katkı sağlayabilir. Bu çerçevede çalışma, temel olarak uluslararası ilişkilerde bir politika aracı olarak insani müdahalenin kavramsal konumunu tespit etmeyi, doktrinin meşruluğu hususunda devam etmekte olan farklı görüşlere yer vererek ve insani amaçlarla silahlı kuvvet kullanımını olgusunun etik ve hukuki yönlerine ilişkin literatürü inceleyerek, gelecekte ortaya çıkabilecek olası insani krizlere yönelik insani müdahalelerin uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisinin hangi yönde olabileceği üzerine tespitlerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Ulus devletler arasında insani krizler ekseninde ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların bertarafında egemen devletlerin kendi özgür iradeleri ile tabi olduğu, çerçevesi çizilmiş ortak hukuki kurallar mı esas alınmalıdır; yoksa ahlaki, dini veya felsefi ereklerle ulaşabilmek adına mevcut uluslararası hukuki normlar tadil edilebilir veya göz ardı edilebilir mi? Bu sorular doğrultusunda, savaşın etik ve hukuki bağlamda "haklılaştırılmayacağı" ve silahlı kuvvet kullanımı ile uluslararası sistemin istikrara, insanlığın ise barış ve refaha ulaştırılmayacağı önermesi çalışmaya hareket noktası teşkil etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Uluslararası toplum için güncelliğini ve önemini günümüzde korumaya devam eden insani müdahale kavramının kökeni çok eski bir kavram olan haklı savaş kuramına dayanmaktadır. Bununla birlikte insani müdahale kavramının ortaya çıkmasına ve günümüzde hala tartışmalı bir konu olmasına yol açan unsurlardan en başlıcası egemenlik kavramıdır.

Egemen gücün tebaasına nasıl davranacağına dair normatif kuralların bulunmaması durumunda ortaya çıkabilecek ağır insan hakları ihlallerine, kim tarafından nasıl karşılık verileceği uzun zamandır geçerliliğini koruyan ve açık bir cevap bulamamış sorulardan biridir. Vestfalya Antlaşmaları ile 17. yüzyılda hayata geçen devlet egemenliği ile birlikte insani amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen uluslararası silahlı müdahalelerin ilk örnekleri görülmeye başlamış, haklı savaş düşüncesi temelinde ulusal egemen güçlere karşı insani müdahalelerin uygulanabilirliği sorgulanmaya başlamıştır. Bununla birlikte insani amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilecek silahlı kuvvet kullanımının kapsamlı ve kesin bir tanım ile temellendirilememiş olması da ayrı bir sorun olarak belirmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde uluslararası kabul görmüş bir tanıma sahip olmayan insani müdahale kavramının nasıl ve hangi düşüncenin ürünü olarak ortaya çıktığına ve devlet egemenliği ile arasındaki çatışmaya odaklanılarak, bu çalışmadaki kullanımı ekseninde kavramın tanımı yapılacak ve kapsamı tespit edilecektir. Ayrıca, insani amaçlarla kuvvet kullanımının tarihsel gelişimi incelenerek, ikinci bölümde ele alınacak olan tartışmaların kavramsal ve tarihsel zemini ortaya konacaktır.

1.1. İnsani Müdahale ve Devlet Egemenliği Arasındaki İlişki

Uluslararası toplumun, akademisyen ve hukukçuların meşruiyet, etik ve yöntem üzerinde uzun tartışmalar sürdürmesine neden olan insani müdahale, günümüz uluslararası sisteminin en temel güvencelerinden biri olarak görülen devletlerin egemenliği ile çatışan uluslararası insan hakları hukukundan veya insan haklarının evrenselleştirilmesinden doğmuştur. İnsan hak ve özgürlüklerinin totaliter devletler tarafından ayaklar altına alındığı II. Dünya Savaşı öncesine kadar devletlerin vatandaşlarına nasıl davrandıkları ilgili devletin iç meselesi sayılmış, geleneksel devletler hukuku ise sadece devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen, aralarındaki sınırları çizen ve egemenlik yetkilerini belirleyen bir hukuk dalı olarak algılanmıştır¹. İnsani müdahale kavramı ele alınmadan önce, tartışmaya neden olan ve ikinci bölümde ele alınacak bu temel niteliğinin, diğer bir ifadeyle egemenlik ile arasındaki antagonizmanın değerlendirilmesi gerekmektedir.

Günümüz uluslararası sistemine temel teşkil eden 1648 tarihli Vestfalya Antlaşmaları ile bağımsız egemen ulus devletler uluslararası hukukun öznesi haline gelmiş, ulus devlet ile egemenlik arasındaki karşılıklı ilişki belirginleşmiştir². Egemen devlet kavramının felsefi tanımı Bodin tarafından "yükümlülük ve koşulların yalnızca doğa ve Tanrı tarafından belirlendiği belirli bir toprak parçası üzerinde hüküm süren mutlak güç"³ şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla, Vestfalya düzeninde egemenlik, devletin kendi sınırları içinde bağımsız olarak düzeni temin edebilmesine ve ekonomik ve toplumsal koşulları kendi iradesi ile şekillendirebilmesine, uluslararası platformda ise diğer devletlerle ilişki kurmakta serbestliğe sahip olmasına karşılık gelmektedir⁴. Bununla birlikte uluslararası insan hakları hukuku, doğası itibarıyla devlet egemenliği

¹ Eide Asbjorn, **International Protection of Human Rights**, Strasbourg, Avrupa Konseyi Yayınları, 1989'dan aktaran; Şeref Ünal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi - İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 89, 2001, s. 1.

² Nihat Bulut, "Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?", **Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara, Cilt 52, Sayı 2, 2003, s. 185.

³ Jean Bodin, **Six books of the commonwealth**, (*Les Six livres de la République*, 1576), Oxford, Cilt 56, Blackwell, 1955, s. 27.

⁴ Füsün Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara, Cilt 15, Sayı 1, 2011, s. 102.

ile çelişmektedir; çünkü devletin insani değerler üzerindeki yetki ve gücünü sorgularken, temelinde devlet egemenliğinin bulunduğu uluslararası kamu hukuku bünyesinde yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle uluslararası hukuk, devletlerin temel alındığı bir sistemde işlemektedir ve devletlerin egemen eşitliği, "devletlerin uluslararası hukukta eşit ağırlık taşıması" olasılığını azaltan güç ilişkilerinin önem kazanması vesilesiyle sorunsallaşmaktadır.

Mevcut uluslararası hukuk düzeninin ve dolayısıyla uluslararası toplumun aktörleri egemen devletlerdir ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. Maddesi devlet egemenliğini açıkça vurgulamaktadır⁵. 20. Yüzyıl'ın ilk yarısında yaşanan iki Dünya Savaşı'nın aktörleri de devletlerdir ve yeni uluslararası sistemin oluşumunda doğal olarak devletler esas alınmıştır. Devletler arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi yönünde BM Antlaşması'nda egemenlik ilkesinin dokunulmazlığının istisnası da ayrıca ifade edilmiştir ve bu istisna "*Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek*" bireysel veya ortak meşru müdafaa hakkı ile sınırlandırılmıştır⁶.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası toplumun insan hakları üzerinde daha çok durmaya başlamasıyla birlikte devlet egemenliği kavramı sorgulanabilir hale gelmiştir. Özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından çok şiddetli biçimde yaşanmaya başlayan iç savaşlar, devletler arasında gerçekleşen iki dünya savaşını aratmayacak ağır insan hakları ihlallerine sahne olmuş, gerek bireysel olarak devletler, gerek uluslararası toplum yaşanmakta olan iç karmaşıklıklara müdahale etmenin yollarını aramaya; insancıl veya insani müdahale kavramı da günümüzdeki anlamıyla tartışılmaya başlamıştır.

⁵ **BM Antlaşması**, 2. Madde (4. Fıkra): "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar". Madde 2.7'de ise BM'nin de devletlerin içişlerine müdahalede bulunamayacağı ayrıca ifade edilmiştir.

⁶ **BM Antlaşması**, Madde 51.

1.2. İnsani Müdahale'nin Tanımı

Herhangi bir uluslararası antlaşmada tanımı yapılmamış olan insani müdahalenin üzerinde mutabakat sağlanmış uluslararası geçerliliğe sahip bir tanımı bulunmamaktadır. Uluslararası hukuk, siyaset bilimi, etik ve uluslararası ilişkiler alanlarını kapsadığından, kavramın birbirinden farklı tanımları ile karşılaşmak mümkündür. Terimin, insani amaçlarla güç kullanımını öngörmesi bakımından bazı yazarlarca içeriği itibariyle bir oksimoron⁷ örneği olduğu öne sürülmektedir⁸.

Müdahale, klasik tanımı kabul edilecek olursa, bir devletin başka bir devletin iç işlerine "diktatörce" veya "zorbaca" karışmasıdır⁹. Bununla birlikte, devletlerin birbiri ile etkileşiminin gerçekleştiği ve dolayısıyla devletlerin birbirine düzenli olarak "müdahale" ettiği alan olarak uluslararası sistemde temel olan, müdahalenin usul ve araçlarının uluslararası hukuka uygunluğunun sağlanmasıdır. Bu çerçevede, bir devlet, devletler grubu veya uluslararası kuruluşun kınama, diplomatik ilişkileri kesme, muhalif gruplara finansal destek sağlama, üyelikten çıkarma, ekonomik yaptırım uygulama ve

⁷ Fransızca "oxymoron" kelimesinden dilimize geçen bu terim, iki zıt anlamlı kelimenin bir arada kullanılması (örneğin; ihtiyar delikanlı, küçük dev, sessiz çığlık vb.) anlamına gelmektedir. Bkz. Türk Dil Kurumu Erişim Sözlüğü: (Erişim) www.tdk.gov.tr, 09 Nisan 2014.

⁸ Bkz: William Maley, "The United Nations and the Humanitarian Imperative: Some Challenges", **Righteous Violence: The Ethics and Politics of Military Intervention**, Ed. Tony Coady ve Michael O'Keefe, Melbourne, Melbourne University Press, 2005, s. 193; Robert Keohane, 'Introduction', **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dimensions**, Ed. J. L. Holzgrefe ve Robert Keohane, Cambridge, Cambridge University Press, 2003; David G. Chandler, **From Kosovo to Kabul And Beyond: Human Rights and Humanitarian Intervention**, London, Pluto Press, 2006, ss. 42-47. Yazarlara göre insani müdahalenin silahlı kuvvetlerce yapılması veya desteklenmesi yönündeki siyasi yaklaşımın her geçen gün yaygınlaşması, oldukça karmaşık ahlaki ve tatbiki güçlükler doğurmaktadır. Örneğin Chandler, *Oxfam International* adlı sivil toplum kuruluşunda görevli Nick Stocton'un görüşlerini aktarmakta ve çatışma kurbanlarının "hak eden" ve "hak etmeyen" olarak sınıflandırıldığını, hak etmeyen kurbanlara yardım yapılmamasının, keyfi bir uygulama olduğunu, bu durumun ise zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. David G. Chandler, "The Road to Military Humanitarianism: How the Human Rights NGOs Shaped a New Humanitarian Agenda", **Human Rights Quarterly**, Vol. 23, Nr. 3, 2001, s. 698.

⁹ Lassa Francis Lawrence Oppenheim, **International Law, Vol. II - Disputes, War and Neutrality**, Ed. H. Lauterpacht, 7. Baskı, London, Longmans, 1955, s. 305.

hatta diplomatik temsilciyi geri çekme, ikili antlaşmaları feshetme, diğer devlet vatandaşlarına sığınma hakkı tanıma gibi eylemleri de birer müdahale sayılmaktadır¹⁰.

İnsani müdahale olarak nitelendirilebilecek uygulamaların ortaya çıkış koşullarının ve faillerinin aynı niteliklere sahip olmayışı, ortak ve özlü bir tanımın yapılmasını güçleştirmektedir. Örneğin ihlallerini sona erdirilmesine yönelik müdahale tek bir devlet veya bir devletler grubu tarafından yapılabildiği gibi, hükümetlerarası bir kuruluş veya uluslararası bir sivil toplum kuruluşu tarafından da uygulamaya konabilmektedir. Tam da bu nedenle sınırlarını keskin hatlarla belirlemek mümkün olamadığından, genellikle insan haklarına yönelik ağır ihlalleri sona erdirmek için başvuru olan siyasi, ekonomik veya askeri tedbirleri ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Uluslararası hukuk normları temelinde ele alınacak olursa, kavramın tanımında kuvvet kullanımına başvurulmadan yapılan dolaylı müdahaleler "insani yardım" olarak nitelendirilmekte, tam anlamıyla uluslararası bir müdahalenin varlığından bahsedebilmek için "askeri müdahale" koşulunun aranması gerektiği ifade edilmektedir¹¹. Bazı durumlarda ise bir devletin, başka bir devletin egemenlik alanında yaşamakta olan kendi vatandaşlarını kurtarmak amacıyla gerçekleştirdiği müdahaleler de bu bağlamda değerlendirilmek istense de, devlet egemenliğinin bir gerekliliği olan kendi vatandaşlarını koruma yükümlülüğü göz önünde bulundurulduğunda yapılan müdahalenin temelde "insani" amaçlar doğrultusunda değil, meşru müdafaa kapsamında gerçekleştirildiği kabul görmektedir.

İnsan hakları ihlallerinin ve özellikle de ağır ihlallerin ne olduğu hususu da oldukça tartışmalı bir konudur. Birleşmiş Milletler, AGİT, Avrupa Birliği ve bölgesel insan hakları merkezleri tarafından sözleşme, bildiri ve protokollerle uluslararası seviyede güvence altına alınmaya çalışılan insan haklarından zaman ve mekân şartı aranmaksızın her durumda öncelikli olarak uygulanması beklenen temel hakların ihlali "ağır ihlal" olarak değerlendirilmektedir. Temel hakların hangileri olduğu ise günümüzde halen

¹⁰ Özhan Hancılar, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale", **Journal of Law**, Ankara, Çankaya Üniversitesi, Sayı 7/2, Şubat 2011, s. 98.

¹¹ Vaughan Lowe, Antonios Tzanakopoulos, "Humanitarian Intervention", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, 2011, (Erişim) <http://opil.ouplaw.com>, 10 Nisan 2014.

tartışılmakta, genellikle yaşam hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, işkence yasağı, keyfi yakalama ve tutuklama yasağı, din ve vicdan özgürlüğü temel haklardan sayılmaktadır¹². Dolayısıyla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokolleri ile tanınan temel haklar esas alınacak olursa, soykırım, kölelik, işkence ve insanlık dışı muamele gibi sistematik ve kasıtlı ihlaller ağır ihlal olarak değerlendirilebilir.

Sürekli evrilen ve gelişim içinde olan, insanlığın en üst seviyede refahını hedefleyen özellikle Batı kaynaklı insan hakları hareketlerinin her geçen gün artan faaliyetleri neticesinde, duruma göre bir diktatör tarafından yönetilmemek veya adil ve özgür seçimlere katılmak da temel haklar olarak yorumlanabilmekte, demokratik olmayan rejimlerin yıkılması amacıyla planlanan müdahaleler de insani müdahale çerçevesinde değerlendirilebilmektedir¹³.

Buna ek olarak, yukarıda da değinildiği üzere uluslararası insan hakları hukuku, bireylerin uluslararası seviyede teminat altına alınmış temel haklarını, tabi oldukları devletlerin ihlallerinden korumayı amaçlamaktadır. Oysa bir devletin egemenlik alanında vuku bulan ihlallerin tamamının, söz konusu devletin meşru yönetimine bağlı ihmal veya suiistimalden kaynaklanmadığı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Bir terör örgütünün veya ayrılıkçı bir grubun doğrudan halka yönelik eylemleri veya milli güvenlik güçleri ile bu gruplar arasında ortaya çıkan çatışmalar neticesinde temel hakları ihlal edilen sivillerin durumu, söz konusu devlet tarafından yapılan kasıtlı ihlaller olarak değerlendirilemese de, müdahale için bir gerekçe sayılabilmektedir. Somut insani müdahalelerin değerlendirileceği 3. Bölümde bu konu örnekleri ile ayrıca ele alınacaktır.

Genel olarak insani müdahale tanımlarında öne çıkan vurgu, bir devletin egemenliğini, kendi yetki alanında yaşamakta olan vatandaşlarına ve diğer bireylere zalimane ve canice davranarak suiistimal etmesi nedeni ile diğer egemen devletlerin silahlı müdahaleye başvurması üzerinedir. Örneğin Ellery Stowell insani müdahaleleri, "makul

¹² Şeref Ünal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi - İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 89, 2001, s. 22.

¹³ Sean D. Murphy, **Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order**, Philadelphia, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 1996, s. 17.

ve adil davranması beklenen bir egemenin kendi yetki sınırını aşacak biçimde vatandaşlarına nedensiz ve sürekli kötü muamelede bulunmasına son vermek gibi gerekçelendirilebilir bir amaç doğrultusunda güç kullanımına başvurma" olarak tanımlamıştır¹⁴.

19. Yüzyıl sonunda "uluslararası teamül hukukunda bir insani müdahale doktrininin var olduğunu" ifade eden¹⁵ çok sayıda hukukçunun bu görüşü tartışmalara yol açmıştır. Bazı hukukçular 1945 BM Antlaşması öncesinde böyle bir doktrinin varlığını kabul etmekle birlikte, "doktrinin varlığının değil, uygulama koşullarının tartışmalı olduğunu" ifade etmiştir¹⁶.

İnsani müdahalenin yukarıda verilen ve nispeten güncelliğini yitirmiş tanıma benzer bir tanımı yıllar sonra Kenneth Roth; "sadece yaşama riskini alenileştirecek düzeyde süreklilik arz eden veya gerçekleşmesi kuvvetle muhtemel bir toplu katliamı durdurma gerekliliği doğrultusunda, toprakları işgal edilecek olan devletin rızası alınmaksızın yapılacak askeri müdahale" şeklinde yapmıştır¹⁷. Fernando Tesón ise rıza alma hususunu içermeyen bir insani müdahale tanımı yapmıştır ve "anarşi veya şiddetli despotluk mağduru bir devlet vatandaşlarına diğer devletlerin hükümetleri tarafından sunulan ve güç kullanılarak yapılanlar da dahil olmak üzere orantılı yardımlar" ifadesini kullanmıştır¹⁸.

İnsani müdahaleyi tanımlayan her iki yazar da müdahaleyi meşru kılacak veya gerekçelendirecek bazı ilkeler sunmaktadır. Örneğin Roth, yukarıda ifade edilen müdahale ortamı oluştuktan sonra askeri müdahalenin insani sayılıp sayılmayacağını

¹⁴ Ellery Cory Stowell, **Intervention in International Law**, Washington, USA, J. Byrne and Co., 1921, s. 53. (Erişim) <https://archive.org/stream/interventioninin00stowuoft#page/n3/mode/2up>, 17 Mayıs 2014.

¹⁵ Nicholas J. Wheeler; Alex J. Bellamy, "Humanitarian Intervention in World Politics", **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. John Baylis ve Steve Smith, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 557.

¹⁶ **A.g.m.**, s. 558.

¹⁷ Kenneth Roth, "Was the Iraq War a Humanitarian Intervention?", **Journal of Military Ethics**, No. 5, 2006, s. 85.

¹⁸ Fernando R. Tesón, "Ending Tyranny in Iraq", **Ethics & International Affairs**, No.19, 2005, s. 2.

tespiti için beş unsur belirlemiştir. Öncelikle askeri güç kullanımı "en son makul seçenek" olmalıdır. İkinci olarak müdahalenin temel amacı "insani gerekçeler" olmalıdır. Üçüncü olarak müdahale süresince uluslararası insancıl hukuka ve insan haklarına azami saygı gösterilmelidir. Dördüncü olarak müdahale zarardan çok yarar sağlıyor olmalıdır ve son olarak söz konusu müdahale, tercihen BM Güvenlik Konseyi veya çok taraflı uluslararası bir otorite tarafından onaylanmış olmalıdır¹⁹. Diğer yandan Tesón da insani müdahalelerde dikkat edilmesi gereken beş kılavuz ilke saymaktadır. Öncelikle bir anarşi veya tiranlık düzeninin sona erdirilmesi hedefleniyor olmalı, ikinci olarak tüm savaşlarda olduğu gibi insani müdahaleleri yönetirken çift etkililiğin sonuçlarına - belirli bir oranda yarar sağlarken azımsanmayacak derecede kayıp ve zarara- katlanılabilmelidir. Üçüncü olarak genel anlamda insani müdahaleye başvurabilmek için tiranlık ve anarşinin çok ciddi düzeyde olması gerekmektedir. Bunlara ek olarak anarşi mağduru kitle müdahaleyi olumlu karşılıyor olmalıdır. Son olarak yapılacak müdahalenin demokratik devletler topluluğunca onaylanması veya desteklenmesi tercih edilmelidir²⁰.

Örnek olarak verilen tanımlar ve müdahale ilkelerinden de görüleceği üzere, müdahale kavramı ve kapsamına yönelik tek bir tanım üzerinde tam uzlaşma sağlanamamıştır. Bu çerçevede, uluslararası sistemin halen çekişmeli konularından biri olan insani müdahalenin, aşağıdaki tanımı esas alınacaktır;

İnsani müdahale, bir devlet veya devletler topluluğu (veya hükümetlerarası kuruluşlar) tarafından, kendi vatandaşı olmayan bireylerin uluslararası kabul görmüş temel insan haklarının ağır ve geniş çaplı ihlallerini önleme veya sona erdirmeye birincil amacı doğrultusunda, ihlallerden doğrudan sorumlu olan, ihlallerin ortaya çıkmasına göz yuman veya mevcut krizi sona erdirmek için gerekli tedbirleri almayan veya alamayacak durumda olan devletin rızası alınmaksızın toprakları üzerinde silahlı kuvvet kullanılması veya askeri müdahale tehdidinde bulunulmasıdır²¹.

¹⁹ Roth, **a.g.m.**, ss. 85-86.

²⁰ Tesón, **a.g.m.**, s. 2.

²¹ Burada Holzgreffe'nin tanımı referans alınmıştır ancak orijinal tanımda insan hakları ihlallerinin failine (devlet, devletler topluluğu vs.) değinilmemiştir. Bkz: Jeff L. Holzgreffe, "The Humanitarian Intervention Debate", **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dimensions**, Ed.. Jeff L. Holzgreffe ve Robert O. Keohane, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 18.

1.3. İnsani Müdahalenin Kapsamı

Yukarıdaki tanım doğrultusunda devletlerarası bir müdahalenin "İnsani müdahale" addedilebilmesi için gerekli koşullardan ilki müdahaleye maruz kalan devletin rızasının alınmaması nedeniyle devlet egemenliğinin ihlalinin söz konusu olmasıdır. Diğer bir ifade ile insani müdahale kavramı ile bağlantılı en temel sorun, doğası itibariyle devlet egemenliğini ihlal ediyor olmasındadır. Devlet egemenliği ile insani müdahale ilkelerinden hangisinin diğerinden daha üstün tutulması gerektiği nihai çelişki olarak belirmektedir. Ancak bir devletin daveti üzerine gerçekleştirilen müdahaleler bu kapsamda değerlendirilmemekte, çünkü böyle bir durumda devlet egemenliğinin ihlali söz konusu olmamaktadır²².

İkinci olarak, müdahalede silahlı veya askeri güç kullanımı esastır. Bu şekilde ele alındığında "müdahale" kavramının kapsamı büyük oranda daralmakta, siyasal veya ekonomik yaptırımlar, diplomatik ilişkileri kesme veya kınama gibi müdahaleler, insani müdahale dışında kalmaktadır.

Üçüncü olarak kavramın "insani" vurgusu, *ağır ve geniş çaplı* insan hakları ihlallerinin mevcudiyetini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla temel hedefi soykırım, insanlığa karşı suçlar gibi ağır insan hakları ihlallerini önlemek olmayan ve müdahaleci devlet veya devletlerin çıkarları ile neticelenen müdahaleler²³, insani müdahale olarak değerlendirilemez. İnsani müdahalelerde öncelikli amaç ağır insan haklarının önlenmesi olmalıdır. Çok ağır ve geniş çaplı ihlaller vuku bulduktan sonra yapılacak müdahalelerin amacına ulaştığı söylenemez. Fitzmaurice'in ifade ettiği üzere;

"hiçbir ardıl eylem, tedbir, kınama veya tazminat ölümleri hayata veya kopan uzuvları yerine getiremez. Önleme dışında bir çareden söz etmek mümkün değildir.

²² Peter Malanczuk, **Humanitarian Intervention and the Legitimacy of the Use of Force**, Amsterdam, Het Spinhuis, 1993, s. 3.

²³ Malanczuk, çok sayıda insanın refaha kavuşması söz konusu olsa dahi, bir devletin kendi ekonomik veya siyasi çıkarlarını korumak, iç savaş esnasında taraflardan birini desteklemek veya kendi kaderini tayin hakkı için bir halkı teşvik etmek amacıyla yaptığı müdahalelerin "insani" olmadığını ifade etmektedir. Bkz. Peter Malanczuk, **a.g.e.**, s. 6.

Asıl mesele, muhakkak bir tehlike karşısında hayati tehlikelerin aciliyetinin muhakemesini yapmaktır"²⁴.

Ayrıca, müdahalenin hedefindeki devletin vatandaşları esas alınmalıdır, diğer bir ifadeyle insani müdahale, yabancıları kendi devletlerinin ihlal veya ihmallerinden korumayı hedeflemektedir²⁵. Bir devletin başka bir devletin sınırları içinde yaşayan vatandaşlarını korumak amacıyla yaptığı müdahaleler bu çalışma kapsamında insani müdahale olarak değerlendirilmeyecektir.

1.4. İnsani Müdahale Kavramının Tarihi Kökeni ve Gelişimi

1.4.1. Haksızlıklara Karşı "Haklı Savaş" Geleneği

İnsani müdahale kavramının kökenleri, temeli Romalı ve Yunan filozoflar tarafından atılan "haklı savaş" (bellum justum) düşüncesine uzanmaktadır. Her ne kadar bu düşüncenin izlerini erken dönem Pers, Mısır, Hindistan ve Çin kültüründe görmek mümkünse de²⁶, haklı savaş teorisini kavramsallaştırarak tanımını yapan, düşünür ve Hıristiyan teolog Aziz Augustine (M.S. 354-430) olmuştur. Augustine, politik bir gerçeklik olan savaş olgusu ile savaşı topyekûn reddeden Hıristiyan inancı arasında bir uzlaşma bulmaya çalışmış, haklı olsun ya da olmasın savaşın kaçınılmazlığından yola çıkarak, savaş ilanını haklı kılacak gerekçeleri tanımlamıştır. Augustine'e göre bir savaşın haklı sayılmasında aranacak şartlar; barışı ve düzeni sağlamak, mağduriyetleri gidermek gibi haklı bir nedenin bulunması, savaş ilanında bulunacak otoritenin meşru

²⁴ Sir Gerald Fitzmaurice, "The General Principles of International Law Considered From the Standpoint of the Rule of Law", *Recueil des Cours*, vol. 92, 1957, s. 173'den aktaran; Richard J. Erickson, **Legitimate Use of Military Force Against State Sponsored International Terrorism**, Alabama, USA, Air University Press, 1989. (Erişim) <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/au/erickson.pdf>, 18 Temmuz 2014, s. 141.

²⁵ Bkz. Nicholas J. Wheeler, **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society**, Oxford University Press, 2000.

²⁶ Mohammad Taghi Karoubi, **Just or Unjust war?: International Law and Unilateral Use of Armed Force by States at the Turn of the 20th Century**, Ashgate Publishing Company, 2004, s. 63.

olması ve güç tutkusu, düşmanlık duygusu gibi insanoğlunun kötü yönlerini cezalandırarak iyi niyete ve Hıristiyanlığın yayılmasına hizmet etmesidir²⁷.

Augustine'den sonra haklı savaş düşüncesine katkıda bulunan bir diğer teolog ve düşünür, 13. Yüzyılda yaşamış olan Aquino'lu Aziz Thomas olmuştur. Augustine'in düşüncelerine ek olarak Aziz Thomas toplum çıkarlarına hizmet eden, meşru müdafaa niteliğini ve barışın yeniden tesisi amacını taşıyan, yoksul ve mazlumların korunması hedefine yönelik savaşları haklı savaş olarak tanımlamıştır²⁸. Aquinas haklı bir nedenin en temel şartı olarak karşı tarafın suçlu olması gerekliliğini öne sürmüştür, ayrıca savaş ilanı için kesinlikle meşru bir otoritenin karar vermesinin şart olduğunu vurgulamıştır²⁹.

Sadece ulusal çıkar ve hesaplar doğrultusunda savaşın haklı kılınabileceğini, insanların özünde hırslı ve kötü canlılar olduğunu benimseyen Niccolo Machiavelli (1469-1527) ve Thomas Hobbes'dan (1588-1679) esinlenen realistlerin aksine, haklı savaş geleneği yanlısı olan Francisco de Vittoria (1480-1546), Francisco Suarez (1548-1617) ve Hugo Grotius (1583-1645) gibi hümanistler, insanların doğuştan kötü ve çıkar peşinde koşan canlılar olmadıklarını, haksızlık karşısında da birlik olarak savaşabileceklerini ileri sürmüştür³⁰. Diğer bir deyişle, bu düşünceye göre savaşın kendisi bir amaç değil, insan onuru, adalet, barış vs. gibi yüce değerler için kullanılan bir araçtır. Ayrıca, haklı savaş geleneği, bir savaş durumunda kimin haklı, kimin haksız, kimin zalim - kimin mazlum olduğunu tespit etmek için bazı ahlaki hükümlerin gerekli olduğuna işaret eder³¹.

Elhstein'a göre bir savaşın haklı savaş olması için iki grup kurallar dizisi vardır; bunlardan ilki olan savaşın ilanı için gerekli şartlar *jus ad bellum*, savaşın haklılığına gölge düşürmemek adına savaş esnasında uyulması gereken kurallar ise *jus in bello*

²⁷ Fulya A. Ereker, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004, ss. 8-10.

²⁸ St. Thomas Aquinas, **Summa Theologica II**, s. 188'den aktaran; Eric Adjei, "The Legality of Humanitarian Intervention", **LLM Theses and Essays**, 2005, (Erişim) http://digitalcommons.law.uga.edu/stu_llm/2, 11 Nisan 2014, ss. 12-13.

²⁹ Ereker, **a.g.m.**, s.12.

³⁰ Füsün Türkmen, **İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006, s. 26.

³¹ Jean Bethke Elshtein, 'Just War and Humanitarian Intervention', **Ideas**, Vol. 8, No. 2, 2001, s. 5.

olarak adlandırılmıştır. Savaşın haklı bir sebebe dayanarak, açıkça ve meşru biçimde ilan edilmiş olması, son çare olarak savaşa başvurulması, adil olmayan saldırılara tepki niteliğinde ve iyi bir amaç doğrultusunda yapılıyor olması ilk grupta yer alan ilkeler iken, savaşta başvuru yöntemlerinin nihai amaca orantılılığı, savaşta bilfiil yer alanlar ile savaşa katılmayanların birbirinden ayırt edilecek biçimde mücadele edilmesi ise ikinci grup kuralları teşkil etmektedir³². Sonuç itibarıyla savaşın merkezinde ahlaki değerler yer almaktadır. Bu bağlamda ele alındığında, ahlaki değerlerle gerekçelendirilmesi bakımından insani müdahale, haklı savaş geleneği ile tam anlamıyla uyumdadır³³.

İleride de değinileceği üzere, insani müdahale kavramının 2000'li yılların başında Birleşmiş Milletler çatısı altında "Koruma Sorumluluğu"na dönüşmesiyle birlikte, haklı savaş geleneğinin aşağıda yazılı kuralları, insani amaçlar doğrultusunda müşterek silahlı kuvvet kullanımı için ilke olarak kabul edilmiştir.

1.4.2. Haklı Savaş Kuralları ve İnsani Müdahale İlkeleri

Kendilerini zararlardan koruyamayacak durumda olan masumları koruma hedefi, özellikle büyük oranda bir nüfus kitlesinin yaşamını kaybetme tehlikesi varsa, müdahale için haklılığı bariz bir sebeptir. Bu şekilde bir müdahale gerçekleşirse, hangi kapsam ve şiddette insan hakları ihlallerinin ciddi ihlal sayılacağı metodolojik bir sorun haline gelmekte ve nihai olarak askeri müdahale için zemin hazırlanmış olmaktadır.

Haklı savaş teorisi, sadece ulusal çıkarlar doğrultusunda yapılacak askeri müdahaleleri reddetmektedir. Bununla birlikte, her ne kadar insani müdahalelerin tarafsız ve sadece insani amaçlar taşıması arzu edilse de, çoğunlukla uygulamada tam anlamı ile tarafsızlığı sağlamak mümkün görünmemektedir. Nitekim büyük devletlerin dünyanın her köşesinde çıkarı olduğu gerçeği ışığında, bazı devletlerin çıkarlarının aşikâr olduğu

³² A.g.m., ss. 5-6.

³³ Arkadiusz Domagala, **Humanitarian Intervention: The Utopia of Just War? The NATO intervention in Kosovo and the restraints of Humanitarian Intervention**, Sussex European Institute, SEI Working Paper No. 76, 2004, s. 10, (Erişim) <https://www.sussex.ac.uk/>, 24 Nisan 2014.

durumlarda müdahale olasılığının topyekûn reddi pek gerçekçi bir yaklaşım olarak kabul edilmemektedir. Haklı savaş düşüncesinin haklı neden şartı ulusal çıkarlarla birlikte belirginleşebilmekte olup, bu durumda odaklanması gereken nokta, insani müdahalenin meşruluğundan çok etkin bir uluslararası denetim mekanizmasının gerekliliğine kaymaktadır³⁴.

Haklı savaş kurallarından bir diğeri olan iyi niyet şartı, savaş veya askeri müdahalenin haklı neden çerçevesinde beyan edilen hedeflere ulaşmak amacı ile yapılması gerektiğine işaret etmektedir. İnsani müdahalelerde bu kuralın yerini temel insan haklarının ağır ve geniş çaplı ihlallerini ortadan kaldırma amacı almaktadır. Ayrıca haklı savaş geleneğine göre savaşın hangi durumlarda başarı veya başarısızlıkla sonuçlandığının tespiti için hedefler açık biçimde ortaya konmalıdır. Aynı şekilde insani müdahalelerde de nihai hedef açık bir biçimde kamuya ve iç ve dış tüm kitlelere açıklanmalıdır. Haklı savaş geleneğinde ve insani müdahalelerde şeffaflık şartı oldukça belirgin olup, bu bağlamda haklı savaş teorisinin "yeni ve demokratik rejimlere giden yolda kılavuz" olduğu dâhi ifade edilmiştir³⁵. Özellikle insani müdahalelerde iyi niyet beyanı, insani söylemlerin şahsi çıkarlar elde etmek maksadıyla siyasal bağlamda kullanılmasının önlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Ancak hangi amaçla olursa olsun, askeri gücün ve silahların yardımıyla barış veya demokratik düzen arayışının sorgulanması kaçınılmazdır.

Haklı savaş için geçerli olan "son çare" kriteri tüm insani müdahaleler için de geçerlidir. İlke olarak silahlı güç kullanımı çözüm arayışında başvurulacak son yol olmalı ve çatışan tarafların rızası dâhilinde güç kullanımı içermeyen tedbirler öncelik taşınmalıdır. Bu tür çare arayışlarının sonuç vermemesi ve belirli bir nüfus kitlesini etkileyen şartların kötüleşmeye veya temel insan haklarının aleni ve yaygın biçimde ihlal edilmeye başlaması halinde askeri müdahale olasılığı değerlendirilmelidir. Daha yaygın bir ifade ile müdahaleye başvurmadan önce tüm barışçıl yolların tüketilmiş olması gerekmektedir.

³⁴ Anthony J. Coates, **The Ethics of War**, Manchester, Manchester University Press, 1997, s. 12.

³⁵ Michael Walzer, **Just and Unjust Wars - A Moral Argument with Historical Illustrations**, New York, Basic Books, Third Edition, 2000, s. xvi.

Haklı savaş geleneğinin benimsediği orantılılık ilkesi iki bağlamda ele alınmalıdır. Öncelikle silahlı güç kullanımına karar verme aşamasında orantılılık değerlendirmesi yapılması, durumun savaşa başvurmayı gerektirecek kadar ciddi olup olmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Müdahaleci güçler askeri eylem ile eylemsizlik arasında bir kar-zarar kıyaslaması yapmak durumundadır. İkinci olarak, askeri güçlerin müdahalesi ile ortaya çıkacak zarar ile yerel halkın askeri eylem neticesinde karşı karşıya kalacağı zararın, elde edilecek yarar karşısında gözden çıkarılabilir olması gerekmektedir. Kötü durumdaki bir halkı daha da kötü sonuçlara sürükleyecek eylemlerin "insani" boyutu şüphesiz ki değerini yitirecektir.

1.4.3. İlk İnsani Müdahale Örnekleri

Ulus devletlerin sıkı egemenlik uygulamaları nedeniyle 19. Yüzyıl, sınırsız savaş hakkının ve fetihlerin tanındığı bir yüzyıl olarak ön plana çıkmıştır³⁶. Yine aynı yüzyılda güçler dengesinin ortaya çıkmasıyla birlikte savaşlar büyük oranda kısıtlanmıştır. Yenilgi riski ile birlikte değerlendirildiğinde savaşların maliyeti ve uzun sürmesi, büyük ölçekli toprak kazancı vaat etmeyen savaşlara girmeyi anlamsız kılmaya başlamıştır³⁷. Bununla birlikte savaş, herhangi bir çatışmanın çözülmesine yönelik tüm barışçıl yolların tüketilmesine müteakiben başvurulacak bir son çare olarak kabul görmüş, ancak savaş algısındaki bu değişimin devlet uygulamasına yansımaları kısa sürede gerçekleşmemiştir. Bu anlayışın dünya genelinde tam anlamıyla yerleşmesinden önce ulus devletlerce "nefs-i müdafaa" doktrini ortaya çıkmıştır. Netice olarak, doğrudan savaş yerine misilleme, meşru müdafaa, barışçı abluka gibi ikincil silahlı kuvvet kullanımı uygulama alanı bulmuş³⁸, bu tür uygulamalar arasına insani amaçlarla gerçekleştirildiği beyan edilen müdahaleler de zamanla dâhil olmuştur.

Kolb'a göre, Fransa ve Britanya'nın 1827 yılında "Türkler tarafından akıtılan kanın ve verilen zararın durdurulması amacıyla" Yunanistan'a; yine Fransa ve Britanya'nın 1856

³⁶ Ian Brownlie, **International Law and the Use of Force by States**, Oxford, Clarendon Press, 1963, s. 19.

³⁷ Peter Malanczuk, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, New York, USA, Routledge, Seventh Edition, 1997, s. 307.

³⁸ Brownlie, **a.g.e.**, s. 42.

yılında bir takım siyasi tutuklamaların ardından söz konusu siyasi tutukluların maruz kaldığı zalimane davranışları durdurmak amacıyla İki Sicilya Krallığı'na; Fransa, Britanya, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın 1860 yılında 6000 Hıristiyan Maruni'nin Suriyeli Dürziler tarafından katledilmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetindeki Suriye'ye müdahalesi insani müdahale kapsamında yapılmıştır³⁹. Söz konusu işgal, aynı yıl düzenlenen Paris Konferansı'nda lider Avrupa Devletleri tarafından uygun görülmüştür⁴⁰. Fransız kuvvetler işgal ettikleri topraklarda kalmaya devam ederek "işgalci kuvvetler" olarak tarihe geçmiş olsa da, Batı dünyasında bu olay, yaygın biçimde insani müdahale olarak kabul görmeye devam etmiştir⁴¹. Bu bağlamda Rusya'nın 1877 yılında Osmanlı İmparatorluğu idaresindeki Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a yönelik "Hıristiyanları kurtarma" amacıyla gerçekleştirdiğini beyan ettiği müdahalesinden de bahsedilebilir⁴².

1898 yılında Küba'nın ABD tarafından işgaline de insani müdahale örneği olarak atıfta bulunmaktadır⁴³. Kongre'de yaptığı bir konuşmada Başkan McKinley müdahalenin temel amacının "sürüp gitmekte olan barbarlıkları, dökülen kanı, açlığı ve korkunç sefaletleri insanlık adına sona erdirmek"⁴⁴ olduğunu beyan etmiştir.

Yukarıda verilen örneklerin tümünde dikkati çeken ortak nokta uluslararası hukuk alanında lider akademisyen ve yazarların gözünden kaçmamış, müdahalelerin içtenliği sorgulanmıştır. Her ne kadar insani müdahale beyanı ile gerçekleştirilmiş olsalar da, müdahalelerde özellikle belirli niteliklere sahip (Hıristiyanlık dinine mensup olduğunu beyan eden) bireylerin korunması gerekçe olarak ileri sürülmüştür. Bugnion'un da ifade ettiği üzere; "tarih göstermiştir ki, "Kutsal Savaş", "haçlı seferleri", "haklı savaşlar" da

³⁹ Robert Kolb, "Note on humanitarian intervention", **International Review of the Red Cross**, 31.03.2003, No. 849, s. 122.

⁴⁰ Francis Kofi Abiew, **The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention**, Cambridge, U.S.A., Kluwer Law International, 1999, s. 48.

⁴¹ Brownlie, **a.g.e.**, s. 430.

⁴² Abiew, **a.g.e.**, s. 51.

⁴³ Brownlie, **a.g.e.**, s. 430.

⁴⁴ Paul T. McCartney, **Power and Progress: American National Identity, the War of 1898 and the Rise of American Imperialism**, U.S.A., Louisiana State University Press, 1st Printing, 2006, s. 128.

çatışma için öne sürdükleri sebeplerin kutsallığını en yüksek perdeden ilan eden muharipler, çoğunlukla en ağır taşkınlıkların müsebbibi olmuşlardır"⁴⁵. Brownlie'ye göre bu müdahaleler insani amaçlarla değil, özellikle Osmanlı'nın hükmettiği Doğu ile Avrupa ülkeleri arasındaki güç politikaları doğrultusunda gerçekleştirilmiş olup, bu dönemde insani müdahale adı ile anılacak çok net bir örneğin işaret edilmesi güç hale gelmiştir⁴⁶.

1.4.4. Uluslararası Müdahale Yasağının Ortaya Çıkışı

20. yüzyıla gelindiğinde filozoflar ve teologlar etik kısıtlamalar üzerine kafa yorarken, güç kullanımının önünde çok az hukuki engel bulunuyordu. Silahlı çatışma hukukunun ve uluslararası insancıl hukukun temel kaynağı olan 1864, 1906, 1929 ve 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri, 1868 tarihli St. Petersburg Deklarasyonu ve 1899 ve 1907 tarihli Lahey Sözleşmeleri kabul edildiğinde güç kullanımı hala yasaldı⁴⁷. Bu sözleşmelerde güç kullanımının kısıtlanması yerine savaş esnasında uyulması gereken (*jus in bello*) kurallar belirlenmiş, savaşta ortaya çıkan vahşetin, sivillerin ve yaralı askerlerin ölümlerinin önlenmesi hedef alınmıştır⁴⁸.

1913'ü takip eden yıllarda ABD, anlaşmazlıkların çözümü için güç kullanımını kısıtlamak isteyen diğer devletlerle toplam sayısı kırk sekizi bulan ikili "Bryan Sözleşmeleri" imzalamıştır. O dönemde imzalanan sözleşmeler arasında sadece Bryan Sözleşmelerinde savaş ilanını kısıtlayan hükümler mevcuttu. Ancak ikili sözleşme olarak akdedilen ve herhangi bir tahkim mekanizması öngörmeyen bu belgelerde, taraflardan biri uluslararası toplumdan bağımsız hareket ederek, sözleşmeyi kendi

⁴⁵ Francois Bugnion, "Just war, wars of aggression and international humanitarian law", **International Review of the Red Cross**, September 2002, (84) No. 847, (Erişim) <http://www.icrc.org>, 09 Nisan 2014, s. 4.

⁴⁶ Brownlie, **a.g.e.**, 340.

⁴⁷ Bugnion, **a.g.m.**, s. 9.

⁴⁸ Cenevre Sözleşmeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Zeki Mesud Alsan, "1949 Cenevre Sözleşmeleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara, Cilt 7, Sayı 3-4, 1950, ss. 37-57.

takdiri doğrutusunda feshedilebilecekti⁴⁹. Uluslararası düzeyde kuvvet kullanımını doğrudan yasaklamaktan ziyade önlemeye yönelik tedbirlerin alınması ancak 10 Ocak 1920'de Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu ile mümkün olabilmiştir⁵⁰. Cemiyet üyeleri, birbirlerinin siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı duymak, anlaşmazlıkları tahkim yoluyla çözmek, çözüme ulaşılamayan hallerde Cemiyet Konseyi'ne başvurmak ve savaş yoluna başvuran devletlere diplomatik ve ekonomik yaptırımlarda bulunmak hususlarında uzlaşmaya varmışlardır⁵¹. Buna rağmen Milletler Cemiyeti Misakı içerik bakımından kısıtlı olduğu gibi, ABD'nin misaka taraf olmaması, Sovyetler Birliği, Almanya ve İtalya'nın ise kısa süreliğine taraf olması nedeniyle yetersiz kalmıştır⁵².

Uluslararası ihtilafların çözümü için savaş yoluna başvurma yasaklanması ve *ulusal politika aracı olarak* vazgeçilmesine yönelik ilk belirgin girişim, dönemin mevcut devletlerinin çoğunluğunun taraf olduğu 27 Ağustos 1928 tarihli Kellog-Briand Paktı olmuştur⁵³. Bununla birlikte uluslararası politika aracı olarak savaş yasaklanmamış, "ulusal politika" vurgusu ise dini, ideolojik ve benzeri hedefler doğrutusunda yapılacak diğer savaşların maruz görülebileceği yorumunu ortaya çıkarmıştır. Paktın bazı hükümleri, uluslararası teamül hukukunun bir parçası olarak günümüzde halen geçerliliğini korumaktadır⁵⁴.

Milletler Cemiyeti'nin önleyemediği İkinci Dünya Savaşının getirdiği yıkımla birlikte, uluslararası ihtilaflarda bir çözüm yolu olarak savaş ve kuvvet kullanımına başvurulmasının tamamen yasaklanması arayışına girilmiş, bu doğrutuda 30 Ekim 1943 tarihinde ABD, Sovyetler Birliği, Büyük Britanya ve Çin tarafından Genel Güvenlik Deklarasyonu yayımlanmış, ardından aynı devletler tarafından 1944 yılının Ağustos ve

⁴⁹ Charles Howard Ellis, **The Origin, Structure and Working of the League of Nations**, New Jersey, USA, The Lawbook Exchange Ltd., 3. Basım, 2004, s. 294.

⁵⁰ Karoubi, **a.g.e.**, s. 93.

⁵¹ Yehoshafat Harkavi, **Nuclear War and Nuclear Peace**, USA, Transaction Publishers, 2008'den aktaran; M. Merdan Hekimoğlu, "ABD'nin Irak İşgaline Uluslararası Hukuk Açısından Eleştirel Bir Bakış", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 34, 2013, s. 67.

⁵² Albrecht Randelzhofer, "Article 2(4)", **The Charter of the United Nations: A Commentary**, Ed. Bruno Simma v.d., Oxford, Oxford University Press, 1994, ss. 108-109.

⁵³ **A.g.m.**, s. 110.

⁵⁴ **A.g.m.**, s.111.

Ekim ayları arasında uluslararası bir ortak güvenlik kuruluşunun kurulması için Washington'da bir dizi görüşme gerçekleştirilmiştir⁵⁵. Bunun ardından Kellogg Briand Paketi'nin eksikliklerini gidermek üzere San Francisco'da Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın hazırlıklarına başlanmış, II. Dünya Savaşının galibi olan büyük devletler önderliğinde toplanan ve *barışsever*⁵⁶ 50 devletin temsilcisinin katıldığı 26 Haziran 1945 tarihli konferansta Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın 2(4) maddesi ile savaş yerine kuvvet kullanımı toptan yasaklanmış, antlaşmanın 39-51. maddeleri ile güç kullanma yasağını ihlal eden taraflar için bir dizi müşterek yaptırım öngörülerek, bu yönde uluslararası bir normatif hukuk düzeni teşkil edilmiştir⁵⁷.

1.5. Değerlendirme

İnsani müdahale kavramının uluslararası geçerliliğe sahip bir tanımı bulunmama ile birlikte, kabul görmüş temel insan haklarının ağır ve geniş çaplı ihlallerini önleme veya sona erdirmeye birincil amacı doğrultusunda, ihlallerden doğrudan veya dolaylı olarak sorumlu veya mevcut krizi sona erdirmek için gerekli tedbirleri almayan veya alamayacak durumda olan devletin rızası alınmaksızın toprakları üzerinde silahlı güç kullanılması veya askeri müdahale tehdidinde bulunulmasını ifade etmektedir. Bu tanım çerçevesinde, devletler arasında gerçekleşen bireysel veya ortak askeri (silahlı) bir müdahalenin, insani müdahale niteliği taşıyabilmesi için öncelikli olarak insani amaçlar doğrultusunda devlet egemenliğinin ihlal ediliyor olması ve nihai amacın yabancıların insanlık onurunu ve yaşamını korumak olması gerekmektedir.

İnsani müdahale kavramının kökeni eski medeniyetlerde görülse de, esasen M.S. 4. Yüzyılda kavramsallaştırılıp tanımı yapılan haklı savaş kuramına dayanmaktadır. Haklı savaş kuramı özünde savaştan zarar gören masum sivillerin korunması amacı ve iyi niyeti doğrultusunda, son çare olarak orantılı güç kullanmaya başvurmayı öngörmektedir. Mazlumları insanlık dışı muamelelerden kurtarmak gibi ulvi bir amaca

⁵⁵ Murphy, **a.g.e.**, ss. 66-67.

⁵⁶ Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 4. Madde 1. Fıkrasında üyelik şartı şu şekilde ifade edilmiştir: "İşbu Antlaşmanın getirdiği yükümlülükleri kabul eden ve bunları yerine getirme konusunda yetenekli ve istekli olduklarına örgütçe hükmedilen tüm diğer *barışsever* devletler Birleşmiş Milletlere üye olabilirler".

⁵⁷ Hekimoğlu, **a.g.m.**, s. 70.

sahip bu kuramın günümüz koşullarına uyarlanmasında bazı sorunlarla karşılaşılması kaçınılmaz görünmektedir. Öncelikle günümüz dünyasında ulusal çıkarlar gözetilmeden, sadece yabancıların hayatını kurtarmayı hedefleyen askeri operasyonların var olup olamayacağı tartışmaya açıktır. Ayrıca doğası itibariyle suiistimale açık bir konu olması nedeniyle, devletlerarası insani amaçlı müdahalelerde iyi niyet beyanı ve şeffaflık ön şart olarak aranmalıdır. Yine de, hangi amaçla olursa olsun, askeri güç yardımıyla ve silahların gölgesinde barış ve düzen aramak başvurulacak en son çare olmalı, tercih edilecek en öncelikli yol ise, önleyici tedbirlere başvurmak olmalıdır.

İnsani müdahale birey ve toplulukların güvenliğinin sağlanması amacıyla söz konusu bireylerin güvenliğini sağlamakla yükümlü devletin egemenliğine bireysel veya ortak müdahaleyi öngörüyor olması nedeniyle devlet egemenliği ilkesi ile çatışmaktadır. Ancak, günümüz uluslararası sistemin temeli olan ve devletler arasındaki olası çatışmaları önleme ve başka bir dünya savaşı olasılığını ortadan kaldırma amacı doğrultusunda hazırlanan BM Antlaşması hükümlerine göre bireysel veya ortak meşru müdafaa dışında devletlerin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına müdahale yasaklanmıştır. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrasında iç savaşlarda yaşananlar neticesinde insan haklarının önem kazanmasıyla birlikte, benzer durumlarda uluslararası toplumun tepkisinin nasıl olacağına ve bu tepkinin meşruiyetine ilişkin tartışmalar giderek artmıştır. BM Antlaşması çerçevesinde müdahale yasağı ve buna bağlı olarak insani müdahale eksenindeki tartışmalar bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANTLAŞMASI SONRASINDA İNSANİ MÜDAHALE

Birinci bölümde de değinildiği üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletler arasında olası yeni çatışmaları önlemek amacıyla hayata geçirilen çeşitli girişimlerden sonra ortak irade ile hazırlanan BM Antlaşması devlet egemenliğini tanımış, devletlerin birbirlerinin yetki alanlarına ve siyasal bağımsızlıklarına müdahalesini yasaklamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan iç savaşlar, bu yasağın esnetilmesini ve ağır insan hakları ihlallerine ortak müdahale için uygun zeminin hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Bu şekilde Antlaşma'nın kuvvet kullanma yasağı ve istisnalarına ilişkin hükümlerinin farklı yorumları ortaya çıkmış, bu yorumların çevresinde de meşruiyet tartışmaları gerçekleşmeye başlamıştır. Tartışmalarla birlikte çok taraflı veya bireysel silahlı müdahaleler gerçekleşirken Birleşmiş Milletler, insani müdahale doktrinini geliştirip daha kapsamlı ve meşru hale getirme yolunda çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Bu bölümde BM Antlaşması hükümlerine göre insani müdahalelerin meşru sayılıp sayılamayacağı tartışmalar ışığında ele alınacak, Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect - R2P) doktrini olarak adlandırılan insani müdahalenin yeni boyutu ise ayrıca incelenecektir.

2.1. Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Kuvvet Kullanma Yasağı

Birleşmiş Milletler Antlaşması; barış, güvenlik, adalet, ekonomik ve sosyal bakımdan ilerleme gibi insanoğlunun uzun zamandır varlığını sürdüren bazı sorunlarını ele alma⁵⁸

⁵⁸ **BM Antlaşması**, Giriş Notu ve 1. Bölüm: Amaçlar ve İlkeler.

girişiminde bulunsa da, şüphesiz ki hazırlandığı dönemin bir ürünüdür⁵⁹. Felaketlerle sonuçlanmış iki dünya savaşının etkilediği kişilerce hazırlanan metin ile dönemin büyük gücü olduğu kabul edilen bir grup devlete (ABD, Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği, Çin ve Fransa) büyük ölçüde güç verilmiş, günümüzde ise insan haklarının evrenselleşmesinin bir neticesi olarak, insani müdahalenin önünde hukuki bir engel teşkil eden Antlaşma metnini ve kuvvet kullanma yasağını yeniden yorumlama gereksinimi ortaya çıkmıştır.

Antlaşmanın imzalandığı dönem, birinci bölümde de değinildiği üzere, uluslararası ilişkilerin devlet odaklı olduğu, "savaş" teriminin ise genel olarak devletler arasında ortaya çıkan çatışmalarla eşdeğer tutulduğu bir dönemdir. Antlaşmanın esas aldığı temel sorunsallarından biri, devletler arasındaki kanlı çatışmalardan müteessir olmuş insanların "tarif olunmaz acıları"nın tekrar etmesinden kaçınmaktır. Bu yaklaşım, üye devletlerin giriş notundaki tavsiyelerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

Biz, Birleşmiş Milletler halkları, ... savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, ... hoşgörüyle davranmaya ve iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık yaşamaya... karar verdik⁶⁰.

Bu ifadede açıkça görüldüğü üzere Antlaşma, uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülebilmesi amacıyla üye devletler tarafından şiddet karşıtı ve dayanışmacı yolların izlenmesi gerekliliğine⁶¹ ve herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına karşı kuvvet kullanımını yasağına odaklanmaktadır.

Uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağı BM Antlaşmasının 2(4) Maddesi ile şu şekilde düzenlenmiştir;

Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar⁶².

⁵⁹ Murphy, **a.g.e.**, s.306.

⁶⁰ **BM Antlaşması**, Giriş Notu.

⁶¹ Ian Brownlie, **Basic Documents in International Law**, 5. baskı, Oxford, Oxford University Press, 2002, ss. 2 – 4.

⁶² **BM Antlaşması**, Madde 2(4).

Kuvvet kullanma yasağı, 24 Ekim 1970 tarihli Genel Kurul Kararı ile kabul edilen Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane İlişkiler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri'de de (bundan sonra Dostane İlişkiler Bildirisi olarak anılacaktır) teyit edilmiştir. Bildiri, BM Şartı'nın uzlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümüne ilişkin vurgusunu yeniden teyit etmektedir:

Hiçbir Devlet veya Devletler grubu, doğrudan veya dolaylı olarak, herhangi bir sebeple, diğer herhangi bir Devletin iç işlerine veya dış işlerine müdahale etme hakkına sahip değildir"⁶³.

Görüldüğü üzere BM Antlaşması hükümlerine göre devletlerinin birbirlerinin egemenlik alanlarına müdahalesi açıkça yasaklanmış, uluslararası istikrarın temini için anlaşmazlıkların çözümü amacıyla güç kullanımına sadece 51. Madde kapsamında özel durumlarda ve şartlarda izin verilmiştir. Kuvvet kullanımının istisnaları ayrıca değerlendirilmeden önce, BM Antlaşması'nın 2(4) Maddesi çerçevesinde ifade bulan yasağın kapsamı incelenecektir.

2.2. Kuvvet Kullanma Yasağının Kapsamı ve Sınırları

Kuvvet yasağında "savaş" ifadesi yer almamakta, kuvvet uygulanmasını öngören her tür tedbir yasaklanmaktadır⁶⁴. Ayrıca doğrudan veya dolaylı kuvvet kullanımının ötesine geçilerek kuvvet kullanımına dair tehditler de yasak kapsamına alınmıştır. Silahlı kuvvet kullanımı dışında sayılabilecek ekonomik yaptırım, ambargo, diplomatik ilişkileri kesme vs. gibi tedbirlerin bu çerçevede ele alınıp alınamayacağı hususu dikkatleri çekmiş, ancak Antlaşmada çoğunlukla "silahlı kuvvet" tabirinin yer alması ve Dostane İlişkiler Bildirisi'nde yalnızca silahlı kuvvet kullanımı üzerinde durulmuş olması, kuvvet kullanma tehdidinin Madde 2(4)'de ifade edilen yasak haricinde yer

⁶³ Genel Kurul, **Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri**, Ankara, BM Enformasyon Merkezi, 2007.

⁶⁴ Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi**, USAK Yayinevi, 2005, s. 109.

aldığını ortaya koymuştur⁶⁵. Ayrıca Brezilya'nın, BM Antlaşması'nın hazırlık çalışmaları esnasında ekonomik yaptırımların da kuvvet kullanma yasağı kapsamına dâhil edilmesi yönündeki girişimi, San Francisco Konferansı'nda reddedilmiştir⁶⁶. Bununla birlikte, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1996 yılında kabul ettiği Nükleer Silahların Tehdidi ve Kullanımının Meşruiyeti üzerine İstişari Görüşü'nde "kuvvet tehdidi ve kullanımı, kuvvet kullanımının yasadışı olduğu hallerde birlikte değerlendirilir - sebebi her ne olursa olsun - yasadışı kuvvet kullanımına dair tehditler de bilmukabele yasadışı olacaktır"⁶⁷ mütalaası yer almaktadır⁶⁸. Ancak insani müdahale çerçevesinde yapılacak bir değerlendirme için, söz konusu yasağın fiili veya silahlı kuvvet kullanımına hitap edecek biçimde ele alınması daha uygun olacaktır.

Bazı yazarlara göre Madde 2(4)'de ifade edilen kuvvet kullanma yasağı "bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı ..." ibaresinde nitelik kazanmaktadır, dolayısıyla müdahaleye maruz kalan devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına temas etmeyen müdahaleler yasal addedilebilmelidir⁶⁹. Ancak Avustralya'nın önerisi üzerine Antlaşma metnine dâhil edilen "toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlık" ifadelerinin Madde 2(4) kapsamını kısıtlamak yerine, daha zayıf devletlere daha belirgin teminatlar verme amacı taşıdığı da kabul görmektedir.

Antlaşma metinlerinin yorumlanmasında temel alınan belgelerden biri olan Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin⁷⁰ 31(1). Maddesi doğrultusunda, mevzubahis

⁶⁵ Sertaç Hami Başeren, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanma Sınırları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 61.

⁶⁶ Randelzhofer, **a.g.e.**, s. 112.

⁶⁷ Bkz.: ICJ, **Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict**, İstişari Görüş, ICJ Reports, 1996, 47. Fıkra.

⁶⁸ Bu İstişari Görüş ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz: Elif Uzun, "Milletlerarası Adalet Divanının Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanılmasının Meşruiyeti ile İlgili 1996 tarihli İstişari Mütalaasına İnsancıl Hukuk Açısından Bir Bakış", **AÜEHFD**, Cilt 7, Sayı 3-4, 2003, s.557.

⁶⁹ Bkz: Murphy, **a.g.e.**, s. 71; Randelzhofer, **a.g.e.**, s. 118; Simon Chesterman, **Just War or Just peace: Humanitarian Intervention and International Law**, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 9.

⁷⁰ Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 23 Mayıs 1969 tarihinde akdedilmiş, ancak 27 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin Türkçe tam metni için bkz: (Erişim) http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafliisoz/bm_yeni.html, 24 Mayıs 2014.

hükümün öncelikle Antlaşma'nın hedef ve amaçları kapsamında ve "Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde.." ifadesinin de yer aldığı Madde 2(4)'ün bütünü göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi, ikinci aşamada Antlaşma'nın hazırlık çalışmalarında sunulan görüşlerin ve nihai olarak temel etik ilkelerin dikkate alınması gerekmektedir⁷¹. Bu çerçevede, bazı hukukçulara göre insani müdahalede toprak bütünlüğü veya siyasi bağımsızlık hedef alınmadığından ve ayrıca uluslararası barışı korumak gibi bir misyon edindiği kuruluş antlaşmasında tasdik edilen Birleşmiş Milletlerin "amaçları" ile bağdaşmayacak bir girişim söz konusu olamayacağından, kuvvet kullanma yasağının insani müdahaleleri kısıtlamaması gerekmektedir. Klasik ekol üyesi birçok hukukçuya göre ise Antlaşma'nın hazırlık çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda, yasağın hafifletilmesi yerine, kuvvetlendirilmesi gerekmektedir⁷².

Uluslararası hukukta kuvvet kullanımının kapsamının yorumlanmasında BM Antlaşması'nın bir bütün olarak ele alınması, özellikle "güç veya kuvvet kullanımı", "barışın tehdidi", barışın ihlali", "saldırı eylemi", "silahlı saldırı" ve "saldırgan politika" gibi kavramlar üzerinde duran 39., 51. ve 53. Maddelerine odaklanılması gerekmektedir. Madde 2(4)'ün ihlal edilip edilmeyeceğine dair belirsizliğe farklı anlamlarda farklı terminolojilerin kullanımı da katkıda bulunmaktadır⁷³. Yukarıda sayılan maddeler ve Antlaşma'nın hazırlandığı dönemin koşulları doğrultusunda değerlendirildiğinde kuvvet kullanımından kastedilenin silahlı kuvvet kullanımı olduğu açıktır. Silahlı kuvvetin doğrudan bir devletin meşru askeri güçleri tarafından kullanılması şartı aranmamaktadır. Silahlı paramiliter güçlerin başka bir devletin topraklarına sevk edilmesinin de silahlı kuvvet kullanımı olarak değerlendirilmesi gerektiği, Dostane İlişkiler Bildirisi'nde ve Uluslararası Adalet Divanı'nın 27 Haziran 1986 tarihli Nikaragua Davası Kararı'nda açıkça ifade edilmiştir⁷⁴. Buna rağmen yine

⁷¹ Brownlie, **Int. Law & Use of Force by States**, s. 280.

⁷² Türkmen, **a.g.e.**, s. 78.

⁷³ Kathleen Hardie, "Humanitarian Intervention, Human Rights and the Use of Force in International Law", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Perth, Western Australia, Murdoch University, 2009, s. 22.

⁷⁴ I.C.J., **Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua** (Nicaragua v. United States of America) Merits, Judgment, I.C.J. Reports, 1986, (Erişim) <http://www.icj-cij.org/>, 04 Mayıs 2014, s. 14.

Nikaragua Kararı'nda, söz konusu milis kuvvetlerine silah ve benzeri nesnelere tedarikinin ise fiili silahlı kuvvet kullanımı ile bir tutulamayacağı, yalnız bu eylemin doğuracağı sonuçların ciddiyeti doğrultusunda doğrudan saldırı olarak değerlendirilebileceğine hükmedilmiştir⁷⁵.

Teknolojideki gelişmelere paralel olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze silahlı çatışma kavramının içeriği ve kullanılan silahlar büyük ölçüde değişmiştir. Özellikle son yıllarda silahlı iç çatışmaların ve bu çatışmalardan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen sivillerin sayısı çok artmıştır. Bölgesel barış ve güvenlik bağlamında bu durum önemli sonuçlara yol açmış; hızla küreselleşen dünyada devletlerin karşılıklı bağımlılığının her geçen gün arttığı göz önünde bulundurulduğunda, neyin iç mesele, neyin uluslararası mesele sayılacağına yeniden değerlendirilmesini zorunluluk haline getirmiştir. Mülteci akınları komşu ülkelere ekonomik ve toplumsal yükler getirerek bu ülkelerdeki istikrarı bozabilmekte, hatta siyaset ve güvenlik temelinde potansiyel riskler ortaya çıkarabilmektedir. Bunun yanı sıra, web tabanlı istihbarat, hedef arama ve keşif özellikli cihazlar; sismik, akustik, elektromanyetik, radyolojik, lazer ve kimyasal algılayıcılar ve nükleer silahlar gibi teknolojilerin geliştirilmiş ve kullanılıyor olması, çatışmaya dâhil olmayan sivilleri etkileme riskini artırmaktadır⁷⁶. Bu tür teknolojiler genellikle maliyetli olsa da, küçük ve daha ilkel silahların da eşdeğer felaketlere yol açabileceği, Afrika'da⁷⁷ yaşanan çatışmalarda gözler önüne serilmiştir⁷⁸.

Netice itibarıyla Vestfalya düzeninin aktörü olan ulus devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanımı hususunda BM Antlaşmasıyla yeni bir hukuki düzen oluşturulmuştur. Antlaşma'nın 2(4). Maddesi ile açık bir şekilde hukuki yükümlülük getirilmiş, bu

⁷⁵ Umut Kedikli, "BM Antlaşması'nda Meşru Müdafaa Hakkı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2005, s. 13.

⁷⁶ Michael N. Schmitt, "War, Technology and International Humanitarian Law", **Harvard University Occasional Paper Series**, Number 4, Summer 2005, (Erişim) <http://www.hpcresearch.org/sites/default/files/publications/OccasionalPaper4.pdf>, 05 Mayıs 2014, ss. 32-54.

⁷⁷ 1994 yılında yaklaşık 100 gün içinde 800.000 Tuti ve Hutu'nun katledildiği Ruanda Soykırımında satırlar, palalar ve hatta ucu sivriltilmiş sopalar silah olarak kullanılmıştır. Bkz. Alette Smeulers, Fred Grünfeld, **International Crimes and Other Gross Human Rights Violations**, y.y., Martinus Nijhoff Publishers, 2011, ss. 195-196.

⁷⁸ Hardie, **a.g.e.**, s. 27.

hüküm kapsamında kuvvet kullanımı kapsamlı ve kesin biçimde yasaklanmıştır. Ayrıca Antlaşma'nın hazırlık çalışmalarında yapılan görüşmelerde de yasağın açık bir şekilde nitelendirilmiş olması, ulus devletlerin bu yöndeki kararlılıklarının bir göstergesidir⁷⁹. Günümüzde BM Antlaşması'nın hazırlandığı dönemin koşullarında değerlendirilmesi gerektiği savı ile insani müdahalenin önündeki en büyük engel olan 2(4). Madde tartışma konusu olsa da, söz konusu müdahale yasağı hukuken geçerliğini korumaktadır. Bununla birlikte, anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümüne odaklı BM Sistemi, yalnızca hiçbir şekilde çözüme ulaştırılamayan haller için kuvvet kullanımına izin vermektedir.

2.3. BM Antlaşması ile Kuvvet Kullanımına İzin Verilen Haller

Her ne kadar 2(4). Madde ile kuvvet kullanma yasağı çok kapsamlı ve kesin bir hükümle yasaklanmış olsa da, kaçınılmaz bir gerçek olarak ortaya çıkan uluslararası müdahaleler için Antlaşma çerçevesinde belirli istisnalar öngörülmüş, meşru sayılacak müdahaleler için gerekli koşullar ifade edilmiştir. Dört istisnadan bahsetmek mümkündür;

1. Meşru müdafaa bağlamında kuvvet kullanımı (Madde 51)
2. Güvenlik Konseyi Kararı ile kuvvet kullanımı (VII. Bölüm)
3. Güvenlik Konseyi adına yetkili beş daimi üyenin kuvvet kullanımı (Madde 106)
4. "Düşman" güçlere karşı kuvvet kullanımı (Madde 107)

Bu istisnalardan son ikisinin BM teşkilatının kuruluş aşamasına özgü tasarruflar olmaları sebebiyle günümüzde geçerliliği bulunmadığından, bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak ele alınmayacaklardır. BM Antlaşmasının 106. Maddesine⁸⁰ göre

⁷⁹ Taşdemir, **a.g.e.**, s. 111.

⁸⁰ **BM Antlaşması**, Madde 106: Güvenlik Konseyi'ne, kendi kanısına göre 42. Madde uyarınca üzerine düşen sorumlulukları yüklenmesi olanağını verecek olan ve 43. Madde'de sözü edilen özel anlaşmalar yürürlüğe girinceye değin, 30 Ekim 1943'de Moskova'da imzalanan Dört Ulus Bildirgesi'nin tarafları ile Fransa, işbu Bildirge'nin 5. maddesi uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekebilecek her türlü eyleme Birleşmiş Milletler adına birlikte girişmek üzere birbirlerine ve eğer durum gerektiriyorsa, Birleşmiş Milletlerin öteki üyelerine danışacaklardır.

Güvenlik Konseyi'nin 43. Madde'de sayılan uygulama protokollerini tamamlanmadığı hallerde BM adına askeri kuvvet kullanma yetkisi, 1943 yılında Dört Ulus Bildirgesi'ni⁸¹ imzalayan ABD, Çin, SSCB ve İngiltere ile Fransa'ya verilmiştir. Ancak bu bağlamda bir uygulama hiç gerçekleşmemiş, mevzubahis sözleşmeler hiç imzalanmamıştır.

Düşman devletlere karşı kuvvet kullanma istisnası ise II. Dünya Savaşı'ndaki devletlere karşı kuvvet kullanımına müsaade etmektedir. İstisna 107. Madde ile ifade edilmiş olup, bu madde ile sadece II. Dünya Savaşı'nın düşman devletlerine karşı kuvvet kullanımına izin verilmiştir. Dolayısıyla bu istisna sadece Antlaşma'nın akdedildiği döneme özgü bir tasarruf olup, uluslararası ilişkilerin bir hayli ilerlediği günümüzde uygulanma olasılığı bulunmamaktadır. Uygulama olasılığına sahip iki kuvvet kullanımı istisnası ise aşağıda ele alınmıştır.

2.3.1. Meşru Müdafaa Bağlamında Kuvvet Kullanma Hakkı

Kuvvet kullanımının en başlıca istisnası olan meşru müdafaa hakkı, BM Antlaşması'nın 51. Maddesi ile düzenlenmiştir. Bu madde uyarınca, BM üyesi bir devlete yönelik silahlı saldırıda bulunulduğunda, uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla Güvenlik Konseyi gerekli tedbirleri alana kadar saldırıya uğrayan devletin tek başına veya diğer devletlerle müştereken kuvvet kullanımına başvurabileceği öngörülmüştür⁸².

51. Madde'de: "Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in iş bu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması

⁸¹ **Joint Four- Nations Declaration (The Moscow Conference)**, Ekim 1943. Bkz: (Erişim) <http://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp>, 09 Mayıs 2014.

⁸² Levent Ersin Orallı, "Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", **Tesam Akademik Dergisi**, Ankara, Cilt 1, Sayı 1, 2013, s. 114.

için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez” hükmü yer almaktadır⁸³.

Meşru müdafaa hakkı, Antlaşma ile kurulması planlanan ortak güvenlik sistemi müdahil olana kadar başvurulabilecek bir yoldur ve dolayısıyla duruma özeldir. Bu nedenle meşru müdafaa için Güvenlik Konseyi'nce bir karar alınmış olması şartı aranmamakta, ancak uluslararası kabul gören teamül doğrultusunda silahlı saldırılara karşılık olarak yapılacak müdafaaaların meşruiyeti kabul görmektedir⁸⁴. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak müdahalesinde veya İsrail'in İran'a yönelik olası müdahale söylemlerinde ortaya sürdüğü "Önleyici Meşru Müdafaa" kavramı, BM Antlaşması'nın 51. Maddesi ile öngörülen silahlı saldırıya "meşru" biçimde karşılık verme hakkına dayandırılmak istense de, birçok hukukçu ve araştırmacı tarafından BM Antlaşması'nın açık ihlali olarak değerlendirilmektedir⁸⁵.

2.3.2 Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda Kuvvet Kullanımı

Birleşmiş Milletler sisteminin teşkili ile hem Taraf Devletler, hem de dünya barışının selameti için müşterek bir güvenlik sistemi oluşturulmuş, BM Antlaşması'nın 24/1 Maddesi ile bu güvenlik sisteminin idaresinde temel sorumluluk Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir. Ayrıca Antlaşma'nın 25. Maddesi ile taraf devletler, Güvenlik Konseyi kararlarına uyma yükümlülüğünü üstlenmişler, 39, 40 ve 41. Maddelerde ise ortak güvenlik sistemi adına tasarrufta bulunma yetkisini Konsey'e bırakmışlardır.

⁸³ 51. Madde'nin yorumlanmasına ilişkin farklı görüşler bulunmakta olup, özellikle Anglo-Amerikan hukuk yorumları ile uluslararası teamül hukuku temelinde yapılan yorumlar birbiri ile çelişebilmektedir. Meşru müdafaa hakkının hangi durumlarda gereklilik, hangi durumlarda saldırı addedileceği tartışmalı bir husustur. Konu ile ilgili kapsamlı bir araştırma için bkz: David Linnan, "Self-Defense, Necessity and U.N. Collective Security: United States and Other Views", **Duke Journal of Comparative & International Law**, Durham, U.K., Cilt 57, 1991, ss. 57-122.

⁸⁴ Orallı, **a.g.m.**, s. 115.

⁸⁵ Bkz: Tom Ruys, **Armed Attack and Article 51 of the UN Charter**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010; Christian Anderson, **The Persistent Advocate and the Use of Force: The Impact of the United States upon the Jus ad Bellum in the Post-Cold War Era**, Ashgate Publishing, Ltd., 2013; Kinga Tbori Szabo, **Anticipatory Action in Self-Defence: Essence and Limits under International Law**, Springer, 2011; Jan Kittrich, **The Right of Individual Self-Defense in Public International Law**, Logos Verlag Berlin GmbH, 2008.

Kuvvet kullanımının son çare olarak düşünüldüğü müşterek güvenlik sistemi dâhilinde, yukarıda adı geçen hükümler ile Güvenlik Konseyi'ne öncelikli olarak barış tehdidi veya saldırı durumlarının var olup olmadığını tespit etme, ilgili taraflara tavsiyelerde bulunma, ne tür tedbirlerin alınacağına karar verme yetkisi verilmiştir. Askeri gücü bulunmadığından doğrudan kuvvet kullanma kararı veremeyen Güvenlik Konseyi, ihlalini tespit ettiği barışın yeniden tahsisi amacıyla taraf devletlerin kuvvet kullanımına izin verebilmektedir.

Güvenlik Konseyi'nin hangi durumlarda barış ve güvenliğin ihlal edildiğine veya tehdit edildiğine karar vereceği kesin hatları ile belirgin değildir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde bu belirsizlik gözler önüne serilmiştir. Oysa verilen geniş yetkilere rağmen, Güvenlik Konseyi kararlarında çoğunlukla uluslararası güç dengelerinin ve politik gerekliliklerin temel alınması dikkat çekmektedir. Kuvvet kullanımı kararının sadece 1950 Kore ve 1991 Körfez Savaşı'nda alınmış olması bunu doğrular niteliktedir. Nitekim, daimi üyeler arasındaki veto yetkisi ve güç dengeleri, Güvenlik Konseyi'nin yetkilerinin keyfi kullanımını sınırlayan en baskın etken olmuştur⁸⁶. Özellikle Güvenlik Konseyi'nin kendine ait silahlı kuvvetlerinin bulunmayışının ve beş daimi üyesinin yadsınamayacak şekilde her zaman kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutmalarının bir sonucu olarak, silahlı bir müdahaleye zemin teşkil edecek kararın alınması mümkün olmayabilmektedir⁸⁷.

3. Bölümde ele alınacak Kuzey Irak, Somali, Liberya ve Kosova müdahaleleri kapsamında da değinileceği üzere, her ne kadar bu istisna iç savaş ortamının uluslararası barışı ve güvenliğini tehlikeye attığı gerekçesiyle bir devletin sınırları içinde vuku bulan olaylar için de kullanılmak istenmişse de, hedeflenen ortak tepki ve sonuç elde edilememiştir. Diğer bir ifadeyle, BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda kuvvet kullanımı için uluslararası barışın bozulmasına neden olabilecek, devletlerarası düzeyde ve uluslararası barışı tehdit edebilecek çatışmaların var olması gerekmektedir.

⁸⁶ Orallı, **a.g.m**, s.117.

⁸⁷ Burak Tangör, **Avrupa Güvenlik Yönetişimi: Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008, s. 54.

BM Antlaşmasının hazırlandığı dönemin konjonktüründe devletlerarasındaki çatışmaların önlenmesine odaklanıldığından, iç savaflara ilişkin açık ve kapsamlı bir mekanizma öngörülmemiştir⁸⁸. Bu açığı gidermek üzere 1992 yılında dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Ghali, "Barış İçin Gündem" (An Agenda for Peace) adlı raporunda müdahaleyi güçleştiren bu sorunlara yer vererek⁸⁹ bunların aşılabilmesi için gerekli görüşmelerin yapılması ve olası müdahalelerin mali boyutuna üye devletlerin daha fazla katkıda bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Ghali'nin BM'nin müdahale kapasitesini artırmaya yönelik bu önerileri kapsamlı olarak ele alınıp, görüşülmemiştir⁹⁰.

2.4. Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect/R2P) Doktrinine Geçiş

Yukarıda da değinildiği üzere, BM Antlaşması'na göre uluslararası silahlı kuvvet kullanımı Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin uzlaşmaya varması ile mümkündür. Ancak bazı durumlarda veto hakkını siyasi çıkarları doğrultusunda kullanan daimi üyeler, Güvenlik Konseyi'nin insani krizler karşısında etkin işlememesine sebep olmuştur. 21. Yüzyılın hemen öncesinde bu sorunla yüzleşmek zorunda kalan uluslararası toplum, farklı çözüm yolları aramaya başlamıştır. İnsani müdahale doktrini üzerine kurgulanan⁹¹ koruma sorumluluğu, böyle bir konjonktürde ortaya çıkmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan 1999 ve 2000 yıllarındaki Genel Kurul toplantılarında uluslararası toplumun insan hakları ihlallerine kalıcı ve ortak bir çözüm bulması gerektiğini ifade etmiş ve "şayet insani müdahale, egemenliğe yönelik kabul edilemez bir saldırı ise; tüm insanlığın ortak kurallarını sarsan ağır ve sistematik insan

⁸⁸ Orallı, **a.g.m.**, s. 124.

⁸⁹ An Agenda for Peace, Report of the Secretary General, S/24111, 17 June 1992'den aktaran; Burak Tangör, **Avrupa Güvenlik Yönetimi: Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008, s. 54.

⁹⁰ Tangör, **a.g.e.**, ss. 54-55.

⁹¹ Azime Telli, "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun Yeni Kavram", **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2012, s. 207.

hakları ihlallerine, örneğin Ruanda ve Srebrenica'ya nasıl karşılık verileceği"⁹² sorusunu raporunda gündeme getirmiştir. Bu soru, Kofi Annan'ın egemenlik - müdahale tartışmalarının kavramsal özünü açığa çıkarmak ve koruma sorumluluğu doktrinine zemin hazırlamak üzere yaptığı girişimlerin ilki değildir. Ulusal egemenlik kavramına karşısına "Bireysel Egemenlik" (Individual Sovereignty) kavramını yerleştiren Annan, 1999 yılında BM Genel Kurulu açılışından kısa süre önce yayımlanan bir makalesinde şu satırlara yer vermiştir;

En temel anlamıyla devlet egemenliği, özellikle küreselleşme ve uluslararası dayanışmanın önde gelen güçlerinin etkisi ile yeniden tanımlanmaktadır. Devletler artık vatandaşlarının hizmetinde olan kurumlar olarak görülmektedir. Aynı zamanda, bireysel egemenlik - ki bu ifade ile BM Antlaşması ve sonrasında imzalanan antlaşmalarla koruma altına alınan bireylerin temel özgürlüklerini kastediyorum - her geçen gün yaygınlaşmakta ve yenilenmekte olan insan hakları farkındalığı sayesinde gelişmeye başlamıştır. BM Antlaşmasını bugün okuduğumuzda, amacının bireyleri suiistimal edenleri değil, bizzat bireyleri korumak olduğunu her zamankinden daha iyi anlayabiliyoruz⁹³.

NATO'nun 1999'da Kosova'daki bombalama harekâtına yönelik tartışmalar devam ediyorken, 2001 yılında Kanada Hükümeti tarafından geçici statü ile Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (International Commission on Sovereignty and State Security-ICISS; bundan sonra "Komisyon" olarak anılacaktır) kurulmuştur⁹⁴.

⁹² Kofi Annan, "We, the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century", **UN Millennium Report**, United Nations, 2000, (Erişim) http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf - 12 Eylül 2014, s. 48.

⁹³ Kofi Annan, "Two Concepts of Sovereignty", **The Economist**, 18 Eylül 1999, ss. 49–50. (Erişim) <http://www.economist.com/node/324795>, 28 Mayıs 2014.

⁹⁴ Komisyon, farklı ülkelerden (Rusya, Almanya, Kanada, Güney Afrika, Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre ve Guatemala) ve farklı alanlarda (ordu, hukuk, akademi, politika, kamu yönetimi, kalkınma vs. gibi) uzmanlığa sahip 12 üyeden oluşmuş, Başkanlığını Avustralya Eski Dışişleri Bakanı ve Uluslararası Kriz Grubu Başkanı Gareth Evans ile birlikte Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Özel Danışmanı olan Cezayirli diplomat Mohamed Sahnoun yürütmüştür. Komisyonun çalışmaları ve raporun hazırlık süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jared Genser, Irwin Cotler, **The Responsibility to Protect, The Promise of Stopping Mass Atrocities in Our Time**, New York, Oxford University Press, 2012; Julia Hoffmann, Andre Nollkaemper, **Responsibility to Protect: From Principle to Practice**, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2012; Gareth Evans, **The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All**, Washington D.C., Brookings Institution Press, 2008; Thomas G. Weiss, **Military–Civilian Interactions: Humanitarian Crises and the Responsibility to Protect**, USA, Rowman and Littlefield Publishers Inc., 2005; Thomas G. Weiss, Don Hubert, **The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background - Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty**, International Development Research Center, 2001.

Aralık 2001'de Komisyon, istişarelerini ve elde ettiği bulguları bir rapor⁹⁵ halinde yayımlamış, uluslararası toplum tarafından geniş çaplı yaşam kaybı ve etnik temizlikten kitleleri koruma sorumluluğunun kabullenilmesi için çağrıda bulunmuştur. 2005 BM Dünya Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesi'nde koruma sorumluluğu kavramına atıfta bulunulmuş ve aşağıda da değinildiği üzere, uluslararası toplumun Güvenlik Konseyi kararları vasıtasıyla insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik, savaş suçları ve soykırım olaylarına karşı müşterek biçimde harekete geçmeyi taahhüt ettiği ifade edilmiştir. Bu gelişmenin ardından koruma sorumluluğu doktrini ve bu bağlamda müşterek kuvvet kullanımını uluslararası düzeyde tartışılmaya başlanmıştır.

Komisyon raporu ile kavramsal çerçevesi ve ilkeleri belirlenen koruma sorumluluğu, yaygın ve sistematik insan hakları ihlallerini sona erdirmeyi amaçlamakta, üye devletlere "insani veya koruyucu tedbirler alma amaçları doğrultusunda rızası alınmaksızın bir devlete veya lider(ler)ine karşı harekete geçme"⁹⁶ yetkisi vermeyi öngörmektedir. Koruma sorumluluğu ile önleme, harekete geçme ve yeniden inşa sorumlulukları kastedilmektedir.

Önleme sorumluluğu, koruma sorumluluğunun uygulanmasını kaçınılmaz kılacak bir durum ortaya çıktığında, uluslararası toplumun bu durumu önlemek için harekete geçip, krizden sorumlu devlete askeri, hukuki, ekonomik veya siyasi destek sunarak olası olumsuz sonuçları önlemeyi içermektedir. Bu ilkeyle BM Antlaşması'nın Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği başlıklı IX. Bölümünde yer alan 55 ve 56. Maddelerinin esas alındığı kabul görmektedir⁹⁷.

Harekete geçme sorumluluğu kapsamında ise insani krizlerin ortaya çıktığı hallerde, yukarıda da belirtildiği üzere krizden sorumlu devletin rızası hilâfına uluslararası toplum tarafından alınacak tedbirler yer almaktadır. Bunlar diplomatik, siyasi veya

⁹⁵ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), **The Responsibility to Protect**, Ottawa, International Development Research Centre, 2001, (Erişim) <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>, 14 Eylül 2014.

⁹⁶ **A.g.e.**, s. 8.

⁹⁷ **A.g.e.**, s. 29.

ekonomik yaptırımlar olabileceği gibi, gerekli şartlar hâsıl olmuşsa bazı durumlarda silahlı güç kullanımını da kapsayan askeri yaptırımları içermektedir.⁹⁸

Yeniden inşa sorumluluğu, gerçekleştirilecek müdahale sonrasında müdahaleci güçlerin bazı yükümlülükleri üstlenmesini öngörmektedir. Söz konusu sorumluluklar, yerel yönetimlerle birlikte hareket ederek kalkınmayı sağlama⁹⁹, kalıcı barışı tesis etme¹⁰⁰, bir güvenlik mekanizması¹⁰¹ ve adli sistemin inşasını¹⁰² içermektedir.

Komisyon raporunda yukarıda sayılan sorumluluk alanlarından "önlemenin koruma sorumluluğunun en önemli boyutu" olduğu ifade edilmiştir¹⁰³. Rapor da ifade edildiği üzere çatışmaların etkili biçimde önlenmesi için "mevcut durumun hassasiyetinin ve söz konusu durum ile bağlantılı riskler hakkında bilgiye sahip olunması", "mevcut durumu değiştirebilecek politika tedbirlerinin anlaşılabilmesi" ve "bahse konu tedbirleri hayata geçirme iradesinin mevcudiyeti" gereklidir¹⁰⁴. Kısaca özetlenecek olursa, etkin bir önleme için erken ikaz, önleyici araçlar ve siyasi irade mevcut olmalıdır. Her ne kadar raporda en öncelikli sorumluluk alanı olarak önlemenin altı çizilmiş olsa da, bazı yorumculara göre bu pek "makul değildir" veya doktrinin tartışmaya açık unsuru olan harekete geçme sorumluluğunu perdelemek için öne sürülmüştür¹⁰⁵.

Komisyon raporunda askeri müdahale için gerekli şartların açıklanmasına özel önem gösterilmiştir. Askeri müdahaleye karar verme için gerekli şartlar altı başlıkta izah edilmiştir. Komisyona göre müdahale için evrensel geçerliğe sahip bir şartlar listesi oluşturmak mümkün olmasa da, harekete geçme sorumluluğu mevzubahis olduğunda

⁹⁸ **A.g.e.**, s. 33.

⁹⁹ **A.g.e.**, s.42.

¹⁰⁰ **A.g.e.**, s.39.

¹⁰¹ **A.g.e.**, ss. 40 - 41.

¹⁰² **A.g.e.**, s. 41.

¹⁰³ **A.g.e.**, s. XI.

¹⁰⁴ **A.g.e.**, s. 20.

¹⁰⁵ Weiss, 2005, s. 199.

öngörülen altı koşul, "söylem ile gerçekler" arasındaki boşluğu doldurmada fayda sağlayabilecektir¹⁰⁶.

2.4.1. Koruma Sorumluluğu Doktrininin Askeri Müdahale Şartları

Haklı Sebep (*Just Cause*)

Komisyon raporunda müdahale koşullarından ilki "haklı sebep" (*just cause*) olarak ifade edilmiştir. Askeri bir müdahale olasılığının değerlendirilebilmesi için öncelikle geçerli bir sebep ortaya çıkmış olmalıdır. Soykırım niyeti taşıyan veya taşımasını, bir devletin kasıtlı veya ihmalkâr tavrı ve/veya yetersizliği neticesinde geniş çaplı yaşam kayıplarının veya geniş çaplı terör, tecavüz veya göçe zorlama şeklinde belirginleşen etnik temizlik olaylarının vuku bulmuş veya vuku bulma olasılığının çok yüksek olması, haklı sebep sayılmıştır¹⁰⁷.

Yetkili Otorite (*Right Authority*)

İkinci koşul "yetkiye sahip otoritenin" (*right authority*) doğru tayinidir. Diğer bir ifadeyle haklı sebebe dayalı bir müdahale için hangi merciinin yetki verebileceği üzerinde uzlaşma bulunmalıdır. Oldukça tartışmalı olan bu husus komisyon raporunda bir bölüm altında kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Rapora göre özetle üç yetkili merci sayılmaktadır; Güvenlik Konseyi, Genel Kurul ve Bölgesel Örgütler. Komisyon, Güvenlik Konseyi'nin "ilk başvuru noktası" olması gerektiğini, ancak kendisinden bekleneni yerine getirmede isteksiz veya yetersiz olması halinde Genel Kurul veya bölgesel örgütler tarafından yetkilendirilecek bir askeri müdahalenin yüksek düzeyde meşruiyete sahip olacağını ifade etmiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁶ ICISS, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁰⁷ **A.g.e.**, s. 32.

¹⁰⁸ **A.g.e.**, ss. 53-54.

Doğru Amaç (*Right Intention*)

Üçüncü koşul olarak belirlenen "doğru amaç" (right intention) ilkesine göre, yapılacak müdahalenin temel hedefi insan acılarını durdurmak veya bertaraf etmek olmalı, rejim değişikliği amacıyla müdahale yoluna gidilmesi meşru kabul edilmemelidir¹⁰⁹. Komisyon, müdahaleci devlet(ler)in müdahale neticesinde ulusal çıkar elde edecek olmasında beis görmemektedir. Söz konusu çıkarlar siyasi, stratejik veya ekonomik olabileceği gibi, insani krizler ve çatışmalar nedeniyle komşu ülkelerde ortaya çıkan mülteci akını, terörizm gibi istenmeyen durumların sona erdirilmesi de olabilmektedir¹¹⁰.

Son Çare (*Last Resort*)

Raporda sayılan koşullardan dördüncüsü olan son çare ilkesi, "insani krizleri barışçıl yollarla bertaraf etmek için diplomatik ve askeri olmayan tüm çarelere başvurulmuş ve sonuç alınamamış" olmasını öngörmektedir. Bununla birlikte raporda, uluslararası toplumun askeri müdahale öncesinde olası tüm yollara tek tek başvurmasına gerek olmadığı, başvuru dahi sonuç vermeyeceği makul biçimde gerekçelendirilebilecek seçeneklerin elenebileceği de ayrıca açıklanmıştır¹¹¹. Bu şekilde, askeri müdahale seçeneği belirli durumlarda ilk olasılık olarak belirebilecektir.

Oranlılık (*Proportional Means*)

Beşinci koşul olan "oranlılık" (proportional means) şartı ile olası bir askeri müdahalenin mümkün olan en düşük yoğunlukta, uygun süre içinde ve sadece gerekli coğrafi alanda gerçekleştirilmesi ifade edilmiştir¹¹². Raporda, müdahalenin hedef ülkenin siyasi yapısına etkisinin, müdahalenin amacının yerine getirilmesiyle sınırlı kalması gerektiği de ayrıca vurgulanmıştır.

¹⁰⁹ **A.g.e.**, s. 35.

¹¹⁰ **A.g.e.**, s. 36.

¹¹¹ **A.g.e.**, s. 36.

¹¹² **A.g.e.**, s. 37.

Olumlu sonuç beklentisi (*Reasonable Prospects*)

Koruma sorumluluğu doktrini dâhilinde gerçekleştirilmesi öngörülen silahlı müdahaleler için Komisyon raporunda ifade bulan son koşul, yapılması planlanan müdahalenin olumlu sonuç beklentisi taşıyor olmasıdır. Komisyona göre müdahalenin yokluğunda süreceği düşünülen durumun müdahale ile daha da kötüleşeceği bariz ise veya askeri müdahale neticesinde fiili koruma sağlanamayacaksa, söz konusu müdahalenin haklılığından söz edilemez¹¹³.

Ağır insan hakları ihlalleri temelinde devletler arasında müşterek silahlı müdahale uygulamalarının meşruiyetini artırmak ve uygulamalarda karşılaşılabilecek sorunları gidermek amacıyla hazırlanmış olduğu ifade edilebilecek bu koşullar aslında insani müdahale şartlarını ve doğal olarak haklı savaş şartlarını andırmaktadır. Koruma sorumluluğuna geçişin ve farklı bir üslupla aslında aynı müdahale şartlarının yeniden öne sürülmesindeki temel amacın, kamuoyundaki olumsuz "insani müdahale" algısını ortadan kaldırmak olduğu ifade edilebilir. Aslında koruma sorumluluğu ile insani müdahale doktrininin devlet odaklı müdahale yaklaşımından, korunmaya muhtaç bireyleri esas alan bir müdahale yaklaşımına geçiş hedeflenmiştir ve ayrıca yukarıda sayılan kriterler doğrultusunda çatışmalara sadece karşı tepki vermek yerine devletlere erken uyarı, önleme ve kendini yenileme olanağı sunularak, bireylere karşı sorumlulukların yerine getirilmesi sayesinde devlet egemenliğinin güçlendirilebileceği argümanı desteklenmiştir¹¹⁴.

2.4.2. Koruma Sorumluluğu Doktrininin Uluslararası Topluma Yansıması

Çalışmanın önceki bölümlerinde insani müdahale doktrininin yüzyıllar süren gelişim neticesinde uluslararası topluma yansıması ele alınmıştır. Koruma sorumluluğu doktrininin uluslararası toplum düzeyinde bir ana akım tartışma olarak ele alınması çok daha hızlı olmuş, Birleşmiş Milletler çatısı altında daha etkin biçimde tartışma zemini

¹¹³ **A.g.e.**, s. 37.

¹¹⁴ Arsava, **a.g.m.**, s. 115.

bulabilmiştir. Doktrinin fikir babası sayılan dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın bu gelişmedeki payı oldukça belirgindir.

Koruma sorumluluğu doktrininin ortaya çıkışından çok kısa bir süre sonra, 2003 yılında Annan "müşterek barış sağlamak ve Birleşmiş Milletleri 21. Yüzyılda daha etkin hale getirmek üzere uluslararası barışa yönelik mevcut tehditleri hedef alan politikaları ve kuruluşları değerlendirmek"¹¹⁵ amacıyla Tehditler, Güçlükler ve Değişim Üzerine Yüksek Düzeyli BM Heyetini kurmuş, dünyanın çeşitli bölgelerinden seçilen on altı "deneyimli ve saygın" kişiden müteşekkil heyetin ortaya koyduğu rapor ile koruma sorumluluğu doktrini güçlendirilmiştir. Heyet raporunda, 21. Yüzyılın getirdiği güçlükler ve uluslararası barışa yönelik diğer tehditlere ek olarak güç kullanımının belirli durumlarda gerekli ve hatta meşru sayılabileceği şu ifade ile vurgulanmıştır; "askeri müdahaleyi son çare olarak yetkilendirebilecek Güvenlik Konseyi yetkisi altında, uluslararası müşterek koruma sorumluluğu normunun ortaya çıkmakta olduğunu ve bu normun gerekliliğini teyit etmekteyiz"¹¹⁶. Bununla birlikte raporda ayrıca, toplu katliamlar, tecavüz ve zorunlu göç, açlığa ve hastalıklara kasıtlı olarak maruz bırakma ve terör gibi yollarla etnik temizlik yapma gibi önlenemez felaketlerden muzdarip insanlar söz konusu olduğunda ortaya çıkabilecek müdahale olasılığının devletlerin "müdahale hakkı" değil "koruma sorumluluğu" olarak kabul görmeye başladığının altı çizilmiştir¹¹⁷.

Annan'ın 2005 tarihli ve "In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All" (Daha Geniş Özgürlükler: Herkes için Kalkınma, Güvenlik ve İnsan Hakları) başlıklı raporunda da ICISS raporu ve yukarıda değinilen heyet raporu bağlamında koruma sorumluluğuna atıf yapılmıştır¹¹⁸. Bu rapordan sonra koruma

¹¹⁵ High-Level Panel on Threats, Challenges and Change, **A more secure world: our shared responsibility**, UN Doc. A/59/565, 2004, (Erişim) http://www.un.org/en/peacebuilding/pdf/historical/hlp_more_secure_world.pdf, 17 Ekim 2014, s. vii.

¹¹⁶ **A.g.e.**, s. 66.

¹¹⁷ **A.g.e.**, s. 65.

¹¹⁸ Report of the United Nations Secretary-General, **In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All**, UN Doc. A/59/2005, 2005, (Erişim) http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/59/2005, 18 Ekim 2014, s. 35.

sorumluluğu doktrini uluslararası toplumda daha geniş çapta yankı uyandırmıştır. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinde aşağıda yer alan ifadeler yer verilmiştir;

138. Her devlet kendi halklarını soykırım, savaş suçu, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumakla yükümlüdür. (...) Uluslararası toplum, uygun görüldüğü şekilde, bu yükümlülüğü yerine getirmelerinde devletlere destek ve teşvik sağlayacak ve Birleşmiş Milletlerin erken uyarı kapasitesi geliştirmesine katkı sağlayacaktır.

139. Uluslararası toplum, BM Antlaşması'nın VI ve VIII. Bölümleri doğrultusunda ve Birleşmiş Milletler vasıtasıyla uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl yolları kullanma sorumluluğunu da taşımaktadır, (...), bizler, ulusal mercilerin bariz şekilde tebaası olan halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruyamadığı ve barışçıl yolların yetersiz kaldığı hallerde; Güvenlik Konseyi vasıtasıyla ve VII. Bölümü de dahil olmak üzere BM Antlaşması uyarınca, her durumun özel şartlarını dikkate alarak ve ilgili bölgesel kuruluşlarla işbirliğine giderek, zamanında ve kararlılıkla, müşterek biçimde harekete geçmeye hazırız (...) ¹¹⁹.

28 Nisan 2006 tarihinde Güvenlik Konseyi 1674 sayılı Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması Kararını oybirliğiyle kabul etmiştir. Güvenlik Konseyinin koruma sorumluluğuna ilk resmi atfı bu karar ile yapılmıştır. Karar metninde Dünya Zirvesi Sonuç Belgesinin 138 ve 139. bentleri teyit edilmekte ve "soykırım ve insanlığa karşı kitlesel suçların uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit teşkil edebileceği"¹²⁰ gerekçesiyle Güvenlik Konseyi'nin geniş çaplı insan hakları ihlallerine karşılık vermeye hazır olduğunun altı çizilmektedir.

2007 yılı sonunda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-moon, koruma sorumluluğu için bir özel danışman atamıştır. Danışman Edward C. Luck'ın Genel Sekretere sunduğu ve Genel Kurulun 63. Oturumunda kabul edilen konu ile ilgili raporda¹²¹ koruma sorumluluğunu somutlaştırma ve şekillendirme yetkisinin BM Genel Kurulunda olduğu ifade edilmiş¹²², insanların zulümlere ve hak ihlallerine karşı nasıl

¹¹⁹ United Nations General Assembly, **2005 World Summit Outcome**, UN Doc. A/RES/60, 2005, (Erişim) <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>, 18 Ekim 2014.

¹²⁰ Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/1674**, 2006, (Erişim) <http://www.un.org/press/en/2006/sc8710.doc.htm>, 19 Ekim 2014.

¹²¹ Genel Kurul, **Implementing the Responsibility to Protect**, 12 Ocak 2009, UN Doc. A/63/677, (Erişim) http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/63/677, 19 Ekim 2014.

¹²² Arsava, **a.g.m.**, s. 106.

daha iyi korunabileceği hususunda öneriler sunulmuş, ancak doktrinin uluslararası kabulüne nasıl katkı sağlanacağı konusuna değinilmemiştir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında kısaca özetlemek gerekirse, Birleşmiş Milletler çatısı altında ve bilhassa Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin girişimleri ile ortaya çıkan belirli belgeler haricinde koruma sorumluluğunun uluslararası kabulü ve hukuki boyutu bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler çatısı dışında, *Human Rights Watch*, *Global Centre for the Responsibility to Protect* ve *Oxfam International* gibi uluslararası sivil toplum kuruluşları da doktrin üzerinde çalışmalar yürütmektedir. Hukuki bir norm haline gelmemiş olsa dahi, insani müdahale doktrini üzerine inşa edilen koruma sorumluluğu doktrininin 2001 yılında başlayan gelişimi, devletlerin kendi halklarını geniş çaplı ve ağır insan hakları ihlalleri ile soykırım ve savaş suçlarından koruma yükümlülüğü bulunduğu uluslararası toplum ve Birleşmiş Milletler organlarınca kabul görmesine vesile olmuştur¹²³.

Küreselleşme sürecinin kaçınılmaz sonuçlarından biri olarak görülen devlet egemenliğinin zayıflaması ve Kofi Annan'ın ifadesi ile "bireysel egemenliğin" ön plana çıkarılması neticesinde, koruma sorumluluğu zaman içinde BM üye devletlerinin rızası ile uluslararası hukuk normu teşkil edebilecektir. Ancak birey ve insan hakları odaklı müdahalelerin, devleti merkeze alan mevcut uluslararası hukuk sistemi kapsamında gerçekleşmeyeceği açıktır. Küresel sosyal medya aracılığıyla nüfuzunu giderek artırmakta olan bireyci küresel kapitalizmin, koruma sorumluluğu veya adı her ne olursa olsun, insan hakları ihlallerini bertaraf etme söylemiyle gerçekleştirilen uluslararası silahlı müdahalenin gelecekte meşrulaştırılması için gerekli uluslararası ortamın hazırlanmasında etkin rol oynayacağı kanaatindeyiz.

¹²³ **a.g.m.**, ss. 110-111.

2.5. İnsani Müdahale'nin Meşruiyetine İlişkin Tartışmalar

2.5.1. BM Antlaşması Öncesinde İlke Olarak İnsani Müdahale Üzerine Felsefe ve Ahlak Tartışması

Savaşların gerekçelendirmesi amacıyla doğal hukuka başvurma bağlamında insani müdahalenin meşruiyeti üzerine Thomas Aquinas'dan sonra ilk kayda değer yorum, 13. Yüzyılda Papa IV. Innocent tarafından yazılmıştır. Haçlı Seferleri döneminde düşüncelerini kaleme alan Papa, dönemin birçok düşünürünü meşgul eden, Hıristiyan olmayan milletlerin topraklarının Hıristiyanlar tarafından işgal edilmesinin ahlâken mazur gösterilip gösterilemeyeceği sorusuna cevap aramıştır. "Kâfir" olarak nitelendirdiği Hıristiyan olmayan bireylerin kendi iradeleri ile kendi seçimlerini yapabilecek, kendi topluluklarını kurup, liderlerini seçebilecek rasyonel varlıklar olduğunu kabul eden Innocent, bu bireylerden oluşan toplulukların güç kullanılarak dinlerinin değiştirilemeyeceği sonucuna varmış, ancak Hıristiyanlığın tüm insanlığa hitap ettiğini ve dolayısıyla, bu toplulukların da Papa'nın yetki alanına girdiğini ifade etmiştir. Innocent, özellikle doğal hukuk kurallarının Hıristiyanlığa aykırı biçimde çiğnenmesi halinde, toplumu cezalandırmayan kâfir liderlere veya liderine itaat etmeyen kâfir topluluklara karşı Papa'nın, doğal hukuku koruma amacıyla harekete geçme yetkisinin bulunduğuna işaret etmiştir. Bunların yanı sıra ibadet etmesi veya misyonerlik faaliyetlerini yürütmesi engellenen Hıristiyanları korumak, putperestlik veya homoseksüellik gibi Hıristiyanlığa aykırı eylemlere son vermek gibi çok geniş kapsamlı amaçlarla da tüm topluluklara müdahale edilebileceğini açıklayarak, "öteki" topluluklara karşı silahlı müdahalenin önünü açmıştır¹²⁴.

Dini doktrinler dışında, insanın insana şiddet uygulamasını yasaklamanın ve yaptırım olarak insani müdahaleye başvurma, bir devletin içişlerine ve toprak bütünlüğüne müdahale olarak kabul edilemeyeceğini benimseyen bir görüş de mevcuttur. Hollanda'da uluslararası hukuk alanının öncülerinden olan Hugo Grotius, insani

¹²⁴ Terry Nardin, "The Moral Basis of Humanitarian Intervention", **Ethics and International Affairs: A Reader**, Ed. Joel H. Rosenthal ve Christian Barry, Third Edition, Washington, Georgetown University Press, 2009, s. 88.

müdahalenin uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukuk çerçevesinde önemli bir yere sahip olması gerektiğini savunmuştur;

Hiç şüphe yoktur ki, medeni toplumların kurulmasından bu yana, her toplumun lideri kendi halkı üzerinde özel haklara sahip olduğunu iddia etmiştir. Ancak zorba bir lider kendi halkına hiçbir şekilde makul gösterilemeyecek biçimde zulmederse, insanlar arasında toplumsal bağ kurma hakkı doğar¹²⁵.

İtalya'nın "yeni ulusalcı" ve "müdahale karşıtı" düşünce okulunun lideri olarak da anılan İtalyan düşünür Mamiani, 1880 yılında kendi toprak sınırları dâhilinde hareket eden hiçbir halkın eylemleri veya suçları ile başka insanların haklarını ihlal etmediğini, bu nedenle dış müdahalelere meşru bir zemin bulmanın mümkün olmadığını öne sürmüştür¹²⁶. Başka bir 19. yüzyıl bilgini olan Fransız Pradier Fodere ise tartışmaya aşağıdaki düşünceleri ile taraf olmuştur;

Hangi düzeyde kınanacak olursa olsun, diğer devletlerin haklarını etkilemediği veya tehdit etmediği müddetçe bir devletin toprakları dâhilinde vuku bulan insanlık dışı eylemler, meşru addedilecek bir müdahaleye zemin teşkil etmez; çünkü hiçbir devlet, diğerlerinin davranışlarını yargılama hakkına sahip değildir. Söz konusu eylemler, diğer devletlerin veya vatandaşlarının haklarını ihlal etmediği müddetçe, sadece sınırları içinde vuku bulduğu ülkenin vatandaşlarını ilgilendiren meseleler olarak kalmalıdır¹²⁷.

Égide Rodolphe Nicolas Arntz ise kendi egemenlik hakkı sınırlarında hareket etse dahi bir hükümetin, vatandaşlarına medeni yaşama aykırı biçimde adaletsiz veya zalimane davranması veya diğer devletlerin çıkarlarına aykırı tedbirler alması halinde müdahale hakkının meşruiyet kazanacağını savunmuş, devletlerin egemenliği ve bağımsızlığı ne kadar önemli olursa olsun, insanlık kurallarının ihlal edilmesinden daha elzem olamayacağını ifade etmiştir¹²⁸. Benzer şekilde Fiore 1885 yılında, meydana gelen baskı ve zulümlere tepkisiz ve eylemsiz kalan devletlerin tüm bireylerin haklarını ihlal edecek biçimde bencil bir politika izlediğini; uluslararası hukuku bir birey aleyhine ihlal

¹²⁵ Hugo Grotius, **De Jure Belli ac Pacis**, Cambridge, 1853, s. 288'den aktaran Abiew, **a.g.e.**, s. 35.

¹²⁶ T. Modibo Ocran, "The Doctrine of Humanitarian Intervention in Light of Robust Peacekeeping", **Boston College International and Comparative Law Review**, Cilt 25, Sayı 1, 2002, (Erişim) <http://lawdigitalcommons.bc.edu/iclr/vol25/iss1/2>, 5 Kasım 2014, s.11.

¹²⁷ Abiew, **a.g.e.**, s. 38.

¹²⁸ Davide Rodigo, **Against Massacre: Humanitarian Interventions in The Ottoman Empire 1815-1914**, Princeton, United Kingdom, Princeton University Press, 2012, s. 55.

edenlerin sadece söz konusu bireyin değil, tüm medeni devletlerin aleyhine hareket etmiş sayılması gerektiğini ifade etmiştir¹²⁹.

Egemen devlet düşüncesi ile birlikte belirginleşmekte olan yeni uluslararası ilişkiler anlayışına göre herhangi bir egemen, doğal hukuku ihlal eden bir diğerinin aleyhine doğal hukuk kurallarını uygulama hakkına sahipti. Grotius ve diğer 17. Yüzyıl doğal hukuk teorisyenlerince öngörülen "doğal durum"da, her devletin egemen gücünün üzerinde başka bir yaptırım gücü bulunmamakta idi. Ancak bir egemenin doğal durumda iken cezalandırılmayan doğal hukuk ihlalleri, doğal hukuku yıpratmak yoluyla diğer bütün egemenlere zarar vereceğinden, herhangi bir egemenin böyle bir ihlali cezalandırma hakkı doğuyordu. Bu çerçevede bir egemenin, kendi tebaasına karşı zalimane ve aşikar biçimde suç işleyen bir diğer egemen gücü cezalandırması da maruz görülmekteydi. Dolayısıyla, uluslararası doğal durumda tüm egemenlerin sahip olduğu bu cezalandırma hakkı insani müdahaleyi, belirli şartlar altında da olsa meşrulaştırmaktaydı¹³⁰.

18. ve 19. Yüzyıllarda uluslararası hukukta giderek önem kazanmaya başlayan müdahale yasağı ilkesi, her devletin doğal hukuku uygulama hakkına sahip olduğu görüşüne karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. Karşıt görüşlerden en belirgin olanı, 17. Yüzyılın ikinci yarısında Samuel Pufendorf tarafından kaleme alınmıştır. Pufendorf'a göre hiçbir insanın, doğal özgürlüklerle ve kuralsız yaşayanlar dahi, bir başkasına zarar veren kişiyi cebirle ıslah etme veya cezalandırma hakkına sahip olduğunu düşünemeyiz. Çünkü bir kişinin kendini ihtilaf çözücü veya yargılayıcı olarak dünyaya dayatması, insanoğlunun doğal eşitliğine aykırıdır ve her insanın böyle bir sebebe dayanarak başkalarına karşı savaş ilan etmesi mümkündür¹³¹.

İnsani müdahaleyle ilgili doğal hukuk tartışması, uluslararası hukukun devletlerin özgür iradesine dayalı pozitif hukuk olduğu görüşünün yaygınlaştığı 18 ve 19. Yüzyıllarda

¹²⁹ Stephen C. Neff, **War and the Law of Nations: A General History**, Cambridge, New York, Cambridge University Press, 2005, s. 224.

¹³⁰ Nardin, **a.g.m.**, s. 91.

¹³¹ Samuel Pufendorf, **The Political Writings of Samuel Pufendorf**, Ed. Craig L. Carr., Çev. Michael J. Seidler, New York, Oxford University Press, 1994, s. 260.

canlılığını yitirmeye başlamıştır. Aydınlanma çağı filozofu Christian Wolf ve Emerich de Vattel, uluslararası hukuku doğal hukukun bir parçası olarak kabul eden son düşünürlerdendir. Ancak her iki düşünür de bu konuyu ahlakilik tartışması kapsamında ele almış ve insani müdahaleyi savunan klasik tartışmaları reddetmişlerdir¹³². Halkına kötü davranan, doğal hukuk kurallarını ve hatta Tanrının kurallarını ihlal eden egemenlere dahi cezalandırma amacıyla savaş açılmayacağını ileri sürerek müdahale karşıtlığını açıkça ortaya koyan Wolff'un görüşlerine karşın Vattel, baskı ve zulümler nedeniyle liderine silahlı şekilde başkaldıran bir halka, sadece talep üzerine destek verilebileceğini savunmuştur¹³³. Ancak silahlı isyanın bulunmadığı hallerde müdahalenin haksız olacağını ifade etmiş, vahim ahlaki istismarlar nedeniyle bir ulusun bir diğerini cezalandırmak için güç kullanabileceğini iddia etmenin, dini fanatizm ve ekonomik hırslardan kaynaklanacak savaşlara yol açabileceğini açıklamıştır¹³⁴.

Bu şekilde Vattel, insani müdahale için gerekli görülen baskı mağdurlarının destek talebinde bulunma şartına yeni bir ilke daha eklemiş, zulüm gören halkın kendi silahlı direnişini başlatmış olmasını şart olarak öne sürmüştür. Vattel'in bu görüşü 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra müdahale karşıtlarının dayanak noktalarından biri haline gelmiştir. 1850'lerde John Stuart Mill, baskıcı bir liderin halkının kendi çabalarıyla ve herhangi bir dış destekten faydalanmadan, mücadele ederek özgürlüklerini kazanmaları gerektiğini, başarısız olmaları halinde ise sonuçlarına katlanmaları gerektiğini yazmıştır. En kanlı olayların dâhi dış güçlerin silahlı müdahalesini haklı çıkarmayacağı düşüncesini bir ahlak kuramcısı olarak kaleme alan Mill, dış müdahalelerin "kendi kaderini tayin" ilkesini anlamsız kılacağını belirtmiştir¹³⁵.

20. yüzyıl başlarında, müdahale karşıtı cephenin öncüleri olan Latin Amerika düşünürleri de aynı yaklaşımı benimsemişlerdir. Lafayette Pereira 1902 yılında görüşlerini kaleme alırken "ne kadar iğrenç ve şiddet dolu olursa olsun, iç karışıklıklar

¹³² Nardin, **a.g.m.**, s. 92.

¹³³ Emer de Vattel, **The Law of Nations**, Ed. Bela Kapossy ve Richard Whatmore, Indiana, USA, Liberty Fund Inc., 2008, s. 290.

¹³⁴ **A.g.e.**, ss. 292-294.

¹³⁵ John Stuart Mill, "A Few Words on Non-intervention (1859)", **Foreign Policy Perspectives**, Sayı 8, London, Libertarian Alliance, 1987, (Erişim) <http://www.libertarian.co.uk/lapubs/forep/forep008.pdf>, 28 Ağustos 2014, ss. 1-6.

dış ilişkileri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemez ve diğer devletlerin varlığına bir tehdit teşkil etmez. Dolayısıyla iç karışıklıklar başka bir devlete yönelik güç kullanımı ve şiddet için hukuki bir dayanak olarak kabul edilemez" yorumunu yapmıştır¹³⁶.

Tartışmalar günümüzde de devam etmekte, özellikle ulusal ve uluslararası insani krizlerde hararetlenmektedir. Tartışmanın tarafları arasında Michael Hirsh gibi doktrinin geçerliliğini benimseyip, sadece uygulama esnasında ve sonrasında ortaya çıkabilecek etkileri hakkında endişe duyan yazarlar da bulunmaktadır. Hirsh, insani müdahale üzerine devam etmekte olan tartışmaları çoğunlukla göstermelik olarak niteleyerek, doktrinle ilgili tartışmaların ciddiyetini sorgulamak yerine, bölgesel barışın korunmasına yönelik çabalara hiç değinmeden barışın birincil koruyucuları addedilen ABD ve Birleşmiş Milletlerin rolüne odaklanan bir tartışmanın yararlılığını sorgulamaktadır¹³⁷.

Tartışmanın diğer taraftarları ise, 1990'lı yıllarda Hırvatistan, Bosna ve Kosova'da yaşananlara benzer çok büyük insani trajedilerde bile insani müdahalelerin gereksiz ve yanlış olduğunu savunanlardan oluşmaktadır. Bu ekole örnek olarak Edward Luttwak verilebilir. Luttwak, savaşan kesimlerin birbirlerini tüketip bitirmesine izin verilerek gerçek barışın elde edilebileceğini öngören "savaşın paradoksal mantığı"nı savunmakta, dolayısıyla dış müdahalelerin "önlenmesi gereken yeni bir yanlışlık" olduğunu ileri sürmektedir¹³⁸.

İnsani müdahale karşıtı görüşlerin en çarpıcılarından biri, müdahalelerin samimiyetsizliğine ve ekonomik maliyetine dikkat çekmektedir¹³⁹. Amacı ve en temel

¹³⁶ Abiew, **a.g.e.**, s. 38.

¹³⁷ Michael Hirsh, "Calling All Regio-Cops: Peacekeeping's Hybrid Future", **Foreign Affairs**, Cilt 79, Kasım-Aralık 2000, (Erişim) <http://www.foreignaffairs.com/articles/56619/michael-hirsh/calling-all-regio-cops-peacekeepings-hybrid-future>, 12 Kasım 2014, s. 2

¹³⁸ Edward N. Luttwak, "Give War A Chance", **Foreign Affairs**, Cilt 78, Temmuz -Ağustos 1999, (Erişim) <http://www.foreignaffairs.com/articles/55210/edward-n-luttwak/give-war-a-chance>, 13 Kasım 2014, ss. 36-37.

¹³⁹ Benjamin A. Valentino, "The True Costs of Humanitarian Intervention: The Hard Truth About a Noble Notion", **Foreign Affairs**, Cilt 90, Kasım-Aralık 2011, (Erişim) <http://www.foreignaffairs.com/articles/136542/benjamin-a-valentino/the-true-costs-of-humanitarian-intervention>, 13 Kasım 2014, s. 69.

propagandası insan hayatı kurtarmak olan müdahalelerde gözden kaçırılan en basit gerçeğin, yabancı ülkelerde hayat kurtarmanın maliyet bakımından en etkin yolunun uluslararası kamu sağlığı programları olduğu ifade edilmektedir. İleri teknoloji ürünü pahalı silahlara, askeri eğitim, tatbikat ve operasyonların yüksek maliyetlerine rağmen sadece ilaç üretimi ve ücretsiz dağıtımı ile insani müdahalelerle kurtarılabilecek hayatlardan çok daha fazlasının kurtarılabileceğine dikkat çekilmektedir¹⁴⁰.

Müdahaleci askeri güçlerin iç savaşlarda tarafsız olmaları ve bu nedenle de sorumluluk sahibi olmaları beklenmektedir. Bununla birlikte, genellikle askeri güçlerin de trajedinin bir parçası haline geldiği ifade edilmektedir. Tarafsız olduklarını veya karmaşanın dışında yer aldıklarını düşünmek bir nevi "yanılgıdır"¹⁴¹. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa, bu düşünceyi benimseyen ekole göre insani müdahalenin meşru kılınması halinde, büyük devletler kendi siyasi amaçları doğrultusunda zayıf devletlerin içişlerine karışmak için bir bahaneye kavuşacaktır. Hiçbir ülkenin, kendi sınırları dâhilinde hiçbir şekilde insan hakları ihlali bulunmadığını iddia edemeyeceği gerçeği dikkate alındığında, meşrulaştırılmış müdahale hakkının küresel bir kaosa neden olabileceği ifade edilmektedir¹⁴².

Silahlı müdahalelerin insan hakları ihlallerinde bulunanlar için ihlallerin maliyetini artırdığına inanılmakla birlikte, bu beklentinin tam tersine yol açabilecekleri de

¹⁴⁰ Valentino'ya göre Dünya Sağlık Örgütü tahminleri, her yıl en az iki milyon insanın sadece aşılama yoluyla önlenilecek hastalıklardan, milyonlarca insanın ise, sıtma ya da enfeksiyona bağlı ishal gibi kolayca tedavi edilebilecek diğer hastalıklarından yaşamını yitirdiğine işaret etmektedir. Bu, Ruanda soykırımının neden olduğu kayıpların iki katından, Kosova'da ölen sivil sayısının ise 200 katından yüksek bir rakamdır. Tek başına kızamık, 2008 yılında neredeyse tamamını çocukların oluşturduğu 160.000 kişinin ölmesine neden olmuştur. Bir çocuğa kızamığa karşı bağışıklık kazandırmanın maliyeti 1 doların altındadır ve aşılammamış her çocuk kızamıktan ölmeyeceğine göre, kurtarılan hayat başına maliyet, tahminen 224 dolara gelmektedir. Askeri müdahaleyle kurtarılan hayat sayısına ilişkin fazlasıyla cömert tahminler kullanıldığında bile, kızamık aşılmasının Somali'ye askeri müdahaleden 3.000 kat, Bosna'ya müdahaleden de en az 500 kat etkin olduğu anlamına gelmektedir. Bkz. ¹⁴⁰ Benjamin A. Valentino, "The True Costs of Humanitarian Intervention: The Hard Truth About a Noble Notion", **Foreign Affairs**, Cilt 90, Kasım-Aralık 2011.

¹⁴¹ Alex De Waal, Rakiya Omaar, "Can Military Intervention Be "Humanitarian?", **Middle East Report 187**, Cilt 24, Mart-Nisan 1994, (Erişim) <http://www.merip.org/mer/mer187/can-military-intervention-be-humanitarian>, 21 Haziran 2014.

¹⁴² Bkz. Louis Henkin, **How Nations Behave: Law and Foreign Policy**, 2. baskı, New York, USA, Columbia University Press, 1979.

düşünölmektedir. Bu düşünceye göre faillerin, silahlı müdahalenin neden olacağı yenilgi ve acıdan kurbanları mesul tutması halinde, kurbanlara karşı misilleme çabası ve hatta bu gibi misillemeler için halk desteği güç kazanabilmekte; dış müdahaleler nedeniyle kurbanlar artık bir sorun kaynağı olarak değil, öç almaya veya iktidarı ele geçirmeye çalışan ayrılıkçı hain düşmanlar olarak görölebilmektedir. Algının bu yönde değişmesi halinde, konu hakkında daha tarafsız kalmaya çalışanların bile oldukça sert tedbirleri desteklemeye eğilimli olabilecekleri, sert tedbirlerin hayata geçirilmesi halinde ise çoğunlukla havadan destek sağlamakla sınırlı kalan insani müdahalelerin, olası kurbanlar için pek de kurtarıcı olamayacağı ifade edilmektedir¹⁴³.

İnsani müdahale üzerine ahlaki ve felsefi eksende yürütölen tartışmalar, Birleşmiş Milletlerin kurulması ve BM Antlaşmasının uluslararası bir hukuk normu olarak ortaya çıkmasıyla birlikte yerini çoğunlukla hukuki zemindeki tartışmalara bırakmıştır. Bu nedenle BM Antlaşması çerçevesinde gerçekleşen tartışmalar ayrı bir başlık altında aşığıda ele alınacaktır.

2.5.2. BM Antlaşması Çerçevesinde İnsani Müdahale Üzerine Hukuki Meşruiyet Tartışması

BM Antlaşması, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlere karşı BM Güvenlik Konseyi'nden yetki alınarak yapılan müdahaleler ve meşru müdafaa haricinde askeri güç kullanımını yasaklamaktadır¹⁴⁴. Yakın bir zamana kadar bu iki harici durum dışında, rızası hilafına bir devlete yapılacak askeri müdahalelerin meşru olmayacağı yönünde hukukçular arasında ortak fikir birliği mevcuttu. Devlet egemenliğinin dokunulmazlığı anlayışı, Vestfalya Antlaşması'ndan önceki yüzyıllar boyunca tecrübeyle sabit hale gelmiş olan, iç karışıklıkların dış müdahalelerle daha da büyüyeceği ve şiddetleneceği görüşünü esas almaktadır. Bu görüşü tamamlayan uluslararası hukuk da, genelde self determinasyon hakkı olarak ifade edilen, bir devlete tabi bireylerin dış müdahalelerden muaf biçimde siyasal iradelerini kullanma haklarını korumayı amaçlamaktadır. Buna ek olarak BM Antlaşması, İnsan Hakları Evrensel

¹⁴³ Valentino, **a.g.m.**, s. 64.

¹⁴⁴ **BM Antlaşması**, Madde 2(4), 39, 42 ve 51.

Bildirgesi'nde ifade edilen insan haklarının hukuki statüsünü tanımaktadır. 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ve uluslararası insancıl hukuk, egemen devletlerden bağımsız bir şekilde ve uluslararası hukuk kapsamında bireylerin haklarını desteklemektedir¹⁴⁵.

İnsani amaçlarla silahlı güç kullanımına dair günümüzdeki hukuki tartışmalar, önce doğal hukuk, sonra pozitif hukuk alanlarında ve son olarak da bu iki alanı birleştirme konusunda çığır açan teolog, filozof ve hukuk teorisyenlerinin çalışmalarını temel almaktadır. Doğal hukuk ahlaki muhakemeyi temel almakta ve makul davranışların yalnızca mantık yoluyla ulaşılabilen ve rasyonel varlıklar için elde edilmesi kaçınılmaz öğretiler yoluyla elde edilebileceği düşüncesine dayanmaktadır. Bu öğretilerin en başlıcası, insanların sadece insan olmaları sebebiyle doğal haklara sahip olduklarıdır. Doğal hukuk, insan topluluğunun menfaati doğrultusunda, özellikle de masumların haksız yere zulme maruz kalması halinde egemenlere güç kullanma hakkı tanımıştır¹⁴⁶. Bu öğretiler zaman içinde değişime uğramıştır, çünkü doğal hukuk, salt akıl yerine mevcut normların muhakemesini esas almaktadır.

Doğal Hukuk, Otuz Yıl Savaşlarına son veren 1648 tarihli Vestfalya Antlaşması'na kadar meşru güç kullanımını (haklı savaş) haklı çıkarmak için öne sürülen temel sebep olarak varlığını sürdürmüştür. Antlaşmayı hazırlayan Avrupa güçlerinin birlikteliği, Avrupa'da bir barış dönemini ve daha da önemlisi uzun vadede doğal hukuk yerine pozitif hukukun benimsenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir¹⁴⁷. Bu sayede modern uluslararası sistemin gelişmesi mümkün hale gelmiş, güç kullanma yetkisi bağımsız devletlerin tekeline girmiştir. Uluslararası pozitif hukukun odak ilkelerinden biri, hukukun bağımsız devletlerin ortak iradesi ile belirlenebileceğidir. Doğal hukuk ahlaki

¹⁴⁵ 9 Aralık 1948 tarihinde Paris'te toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 260 A (III) sayılı Kararıyla kabul edilip, imza, onay ve katılıma açılan ve 13. Maddeye uygun olarak 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşmenin tam metni için bkz. (Erişim) <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf>, 14 Kasım 2014.

¹⁴⁶ Alex J. Bellamy, "Ethics and Intervention: the Humanitarian Exception and the Problem of Abuse in the Case of Iraq", **Journal of Peace Research**, vol. 41, no. 2, 2004, s. 132; Nardin, **a.g.m.**, s. 89.

¹⁴⁷ Dan Smith, "Sovereignty in the Age of Intervention", **Sovereign Intervention**, PRIO Report 2/99, Ed. A. McDermott, Oslo, International Peace Research Institute, 1999, s. 19

muhakemeyi temel alırken, uluslararası bağlamda pozitif hukuk siyasal muhakemeyi esas almaktadır.

Pozitif hukukun etkisi ile devletler arasındaki ilişkiler giderek egemen bir devletin herhangi bir dış müdahaleden çekinmeksizin, kendi yetki alanı dâhilinde uygun gördüğü biçimde hareket etme hakkına sahip olduğu görüşü ekseninde şekillenmiştir. Bu şekilde devlet egemenliği mutlakiyet kazanmış, bireysel haklar ise tanınmakla birlikte devletin değerlendirmesine tabi kalmıştır. Çağdaş uluslararası hukukun bu iki kaynağı, adalet ve düzen arasındaki siyasal gerilimi açığa çıkarmaktadır¹⁴⁸. İnsan hakları ile devlet egemenliğinin zorunluluklarının çatıştığı hallerde hukuki yükümlülükler ne olacaktır? Bir devletin kendi vatandaşlarını koruyamadığı veya korumak istemediği hallerde uluslararası sistemin diğer aktörleri ne yapmalıdır? Tangör, bu gibi elzem sorulara, insani müdahale doktrininin kapsamakta olduğu koruma sorumluluğu ilkesi temelinde farklı bir çerçeve çizmiştir:

... Bu noktada temel sorun, işlerine yapılacak bir müdahaleyi meşru kılacak ihlallerin şiddet ve derecesinin ne olacağıdır. Daha pek çok soru akla gelmektedir. Hangi noktadan sonra müdahale, devletlerin yükümlülüğü haline gelmektedir? Söz konusu ihlallerin ağır ve kitlesel olduğuna kim ve hangi zaman aralığında karar vermekle yükümlüdür? Koruma sorumluluğu ilkesi altında bir müdahalede bulunulmasına kim karar vermelidir? Devletler insani müdahaleyi başka amaçlarına hizmet edecek bir şekilde istismar edebilirler mi? İnsani acıların söz konusu olduğu durumlarda müdahalenin askeri araçlarla gerçekleştirilmesi bir yükümlülük olabilir mi?¹⁴⁹

Meşruiyet tartışmalarının temelinde yatan soru, bir devletin kendi vatandaşlarını veya başka bir devletin vatandaşlarını en temel insan haklarından mahrum etmesine son vermek amacıyla tek taraflı veya müşterek bir güç kullanımına uluslararası hukuk kapsamında izin verilip verilemeyeceğidir. Diğer bir açıdan bakılacak olursa, dış müdahalelerin önlenmesi yoluyla küresel çatışmaları asgari düzeye indirme hedefi ile insan haklarını küresel düzeyde koruma hedefinden hangisinin öncelikli olduğu tartışmalı bir konudur. Dolayısıyla tartışmanın kökeninde, daha önce de belirtildiği

¹⁴⁸ Hedley Bull, **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, 3. baskı, Palgrave, New York, 2002, s. 83.

¹⁴⁹ Burak Tangör, “Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 8, Sayı 30, 2012, s. 86.

üzere, evrensel insan haklarının korunması sorumluluğuna karşılık olarak egemenlik sorunu belirlemektedir.

Başka bir devletin içişlerine karışmama ilkesi, egemenlik ilkesinin bir sonucu olarak algılsa da, ulus devletler arasında imzalanan antlaşmalar neticesinde egemenlik ilkesinin mutlakiyeti her geçen gün azalmaya devam etmektedir. Aslında devletleri sorumluluk sahibi fertler olarak kabul eden ve devletler topluluğu olarak benimsenen Birleşmiş Milletlerin kuruluşundan sonra, egemenlik ilkesinin içeriği köklü bir değişime uğramıştır¹⁵⁰. Uluslararası teamül hukukundaki geleneksel doktrin genellikle, pozitif hukukun bir parçası olarak insani müdahalenin tamamen tanınmadığı savını desteklemektedir¹⁵¹. Uluslararası hukukun süreğen sorunları üzerine düşüncelerini kaleme alan Sir William Vernon Harcourt, 1863 yılında "devrimler gibi müdahalelerin de özü gayri meşruluğundan, haklılığı ise başarısından gelir"¹⁵² önermesini ileri sürmüş ve makalesinde şu satırlara yer vermiştir;

Müdahale akla yatkın olabilir, doğru ve hatta bazı durumlarda gerekli bile olabilir. Ancak kendimizi kandırmayalım, müdahale hiçbir zaman kısa, basit ve barışçıl olmamıştır, olmayacaktır, olamayacaktır. En uygun koşullar altında gerçekleştirilse dahi, müdahalelerin - neredeyse kaçınılmaz bir biçimde - çözüm sağlayamadan savaşa sonuçlandığını görmüşüzdür¹⁵³.

İnsani müdahalenin uluslararası teamül hukukunun bir parçası olmadığı savını test etmek üzere Jean P. Fonteyne, Güney ve Doğu Avrupa'daki örnekleri de kapsayacak biçimde 19. Yüzyıl başından itibaren devlet uygulamalarını incelemiştir¹⁵⁴. İnsani amaçlarla yapılan müdahalelere örnek olarak Birleşik Krallık, Rusya ve Fransa'nın 1827-1830 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu topraklarında soykırımı önlemek

¹⁵⁰ Bkz. Oscar Schachter, "The U.N. Legal Order: An Overview", **The United Nations and International Law**, Cilt 3, Sayı 26, Ed. Christopher C. Joyner, 1997; Paul C. Szasz, "General Law-making Processes", **The United Nations and International Law**, Cilt 27, Sayı 64, Ed. Christopher C. Joyner, Cambridge, Press Syndicate of the University of Cambridge, 1997.

¹⁵¹ Ocran, **a.g.m.**, s. 9.

¹⁵² William Vernon Harcourt, "A Letter on the Perils of Intervention", **Letters of Historicus on Some Questions of International Law**, London, Macmillan, 1863, ss. 41-51. (Erişim) <http://sites.tufts.edu/reinventingpeace/files/2013/09/A-letter-on-the-perils-of-intervention-WVH-1863.pdf>, ss. 41-51, 28 Ekim 2014.

¹⁵³ **A.g.m.**, ss. 46-47.

¹⁵⁴ Ocran, **a.g.m.**, s 10.

amacıyla Yunanistan'a, Fransa'nın 1860-61 yıllarında Lübnan topraklarında soykırımı önlemek amacıyla Suriye'ye ve Rusya'nın 1876-78 yılları arasında Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a yaptığı müdahaleler verilmiştir. Bunlara ek olarak Fonteyne, 1903-1908 ve 1912-1913 yılları arasında Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın bölgedeki Türk ve İslam kültürünün etkisini bertaraf etmek amacıyla Makedonya'ya müdahalesinden de bahsetmekte ve 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra müdahaleler üzerine beynelmilel bir tutarlılık elde edilebildiğini ifade etmektedir:

Hangi durumlarda insani müdahaleye başvurulması gerektiği ve müdahalenin hangi yollarla yapılması gerektiği hususunda bariz görüş ayrılıkları bulunsa da, üzerine tam bir fikir birliği sağlanmamış olmasına rağmen, insani müdahale ilke olarak uluslararası teamül hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir¹⁵⁵.

Fonteyn'e göre bir yanda "ilke sorunu" diğer yanda ise "normlar çatışması" tartışmalara zemin teşkil etmektedir¹⁵⁶. Diğer bir ifadeyle tartışmaların odak noktasında, insani müdahale kavramının ilke olarak veya hukuki bir normun parçası olarak kabul edilip edilemeyeceği sorusu yer almaktadır. Tartışmanın her iki tarafını ayıran sınır olarak 19. yüzyılın ikinci yarısı esas alındığında egemen bağımsızlık ve insancılık yandaşlarının saflaşması dikkati çekmektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısında da sürüp gitmekte olan tartışma hakkında kapsamlı bir derleme hazırlayan Oliver Ramsbotham ve Tom Woodhouse, pozitif ve doğal hukuk arasındaki tarihi ayrılığı ele almaktadır¹⁵⁷. Yazarlar, pozitif hukukun müdahale karşıtı baskın yorumuna sadık kalan "kısıtlayıcılar"¹⁵⁸ ile devlet egemenliğinin mutlak olmadığını ve vahşetin önlenmesi için müdahaleye izin verilebileceğini savunan

¹⁵⁵ **A.g.m.**, s. 10.

¹⁵⁶ **A.g.m.**, s. 10.

¹⁵⁷ Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, **Humanitarian Intervention in Contemporary Conflict**, Cambridge, Polity Press, 1996, ss. 8-66.

¹⁵⁸ Müdahale karşıtı görüşler için bkz. Ian Brownlie, **International Law and the Use of Force by States**, Clarendon Press, Oxford, 1963; Ian Brownlie, "Thoughts on kind-hearted gunmen", **Humanitarian Intervention and the United Nations**, Ed. Richard Lillich, Charlottesville, University of Virginia Press, 1973, ss. 139-148; Michael Akehurst, "Humanitarian intervention", **Intervention in World Politics**, Ed. H. Bull, Oxford, Clarendon Press, 1984; Will D. Verwey, "Humanitarian intervention under international law", **Netherlands International Law Review**, Cilt 32, 1985, ss. 357-418.

"kısıtlama karşıtları"¹⁵⁹ arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır. 1970 ve 1980'li yıllar boyunca insani müdahale terimi çok sık ve gereksiz biçimde kullanılmış olsa da, devletler askeri müdahalelerin gerekçesini insani müdahaleye dayandırmadığından, konu ile ilgili tartışmalar çoğunlukla teori düzeyinde kalmıştır¹⁶⁰.

Günümüzde insani amaçlı askeri müdahalelerin hukukiliği üzerine tartışmaların hareket noktası devlet egemenliği ile BM Antlaşması nezdinde uluslararası pozitif hukukun odağında yer alan bireysel insan hakları arasındaki gerilimdir. Tartışmanın literatüre katkıda bulunan taraflarından bazıları Birleşmiş Milletler Antlaşmasının BM de dâhil olmak üzere uluslararası örgütlere ve devletlere insani müdahale yasağı getirdiğini ileri sürmektedirler¹⁶¹. Yukarıda da değinildiği üzere BM Antlaşması'nın 2. Maddesi devletlerin siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanımını yasaklamaktadır. Söz konusu bu yasak, müdahaleci devletlerin hangi niyetle müdahaleye giriştiklerine bağlı değildir ve müdahalenin amacını dikkate almamaktadır. Ayrıca Antlaşmanın 2(7). Maddesi BM'nin devletlerin içişlerine müdahalesini de yasaklamaktadır. Bununla birlikte müdahale yasağı ilkesi devlet davranışını düzenleyen

¹⁵⁹ Kısıtlama karşıtı görüşler için bkz. Richard Lillich, "Forcible self-help by states to protect human rights", **Iowa Law Review**, Cilt 53, 1967, ss. 325–351; Jean Pierre Fonteyne, "The customary international law doctrine of humanitarian intervention: its current validity under the United Nations Charter", **California Western International Law Journal**, Cilt 4, Sayı 2, 1974, ss. 203–270; Michael J. Bazylar, "Re-examining the doctrine of humanitarian intervention in light of the atrocities in Kampuchea and Ethiopia", **Stanford Journal of International Law**, Cilt 23, 1987, ss. 547–619; Michael Reisman, "Sovereignty and human rights in contemporary international law", **American Journal of International Law**, Cilt 84, 1990, ss. 866–876; R. J. Vincent, **Human Rights and International Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 1986; Fernando R. Tesón, **Humanitarian Intervention: an Inquiry into Law and Morality**, 2. baskı, New York, Transnational Publishers, 1997.

¹⁶⁰ Anthony Arend ve Robert Beck 1948 - 1983 yılları arasında insani amaçlarla yapıldığı beyan edilen 11 insani müdahale örneğinin bulunduğunu ifade etmiştir. İnsani müdahale tanımını çok kısıtlı tuttuklarından bir çok örneği göz ardı etmişlerdir. Bkz. Anthony Arend, Robert J. Beck, **International Law and the Use of Force**, London, Routledge, 1993, ss. 112–137. Yazarların eleştirilerine rağmen, konu ile ilgili tartışmalarda Soğuk Savaş döneminde geniş çaplı katliamlara ve toplu göçlere neden olan 3 müdahale örneğine; Vietnam'ın Kamboçya'ya, Tanzanya'nın Uganda'ya ve Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahalelerine sıklıkla yer verilmektedir.

¹⁶¹ Bkz: Stephan John Steadman, "The New Interventionist", **Foreign Affairs**, Cilt 72, 1993, s. 1-16; Shridath Ramphal, "Law and Intervention", **Peace Review**, Cilt 8, Sayı 4, 1996, s. 496; Michael W. Reisman, "Humanitarian Intervention to Protect the Ibo", **Humanitarian Intervention and The United Nations**, Ed. Richard B. Lillich, Charlottesville, University Press of Virginia, 1973, s. 179-183; Guenter Lewy, "The Case for Humanitarian Intervention", **Orbis**, Cilt 37, Sayı 4, 1993, s. 627.

her uluslararası hukuki belgede yer almaktadır. BM Genel Kurulu Kararlarında müdahale yasağının "her ne sebeple olursa olsun"¹⁶² ihlal edilemeyeceği ifade edilmektedir. Buna rağmen Dostane İlişkiler Bildirisi'nde bu ilkenin Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliğin korunması bağlamında sahip olduğu yetkilere halel getirmeyeceği de ifade edilmektedir¹⁶³. Bu durumda, insan hakları savunucuları ile insani müdahale karşıtları arasında görüş ayrılığı kaçınılmaz hale gelmektedir.

İnsani müdahaleye ilişkin kurallar ve uygulamalar çeşitli yorumcular tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Özellikle üç farklı görüş ön plana çıkmaktadır;

- a) Güvenlik Konseyi tarafından yetki verilmese dahi, insani müdahale hukuk kurallarına uygundur,
- b) İnsani müdahale yalnızca ve yalnızca, uluslararası güvenliğin tehdidini takdir yetkisine sahip Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi ile mümkün olabilir,
- c) Güvenlik Konseyi insani müdahale hususunda yetki verme yetkisine sahip değildir, çünkü BM Antlaşması'nda bu konuda bir hüküm yer almamaktadır.

Konsey yetkisi almadan da insani müdahalenin hukuka uygun olduğunu savunanlar birkaç konu üzerine odaklanmaktadır. Bunlardan ilki, insani müdahale ile hedef devletin siyasi bağımsızlığı veya toprak bütünlüğü hedef alınmayacağı için, müdahale Antlaşma'nın 2(4). Maddesi'ne aykırı olmayacaktır¹⁶⁴. Örneğin NATO'nun Kosova Savaşı'nda Yugoslavya topraklarını bombalamasını Uluslararası Adalet Divanı'nda savunan Belçika, söz konusu müdahale ile *jus cogens* kurallarından doğan hakların korunmasının amaçlandığını ve bu nedenle Yugoslavya'nın siyasi bağımsızlığına veya

¹⁶² Genel Kurul, **Karar 2131**: Devletlerin İçişlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi, UN Doc. A/RES/2131 (XX) (21 Aralık 1965), Madde 1.

¹⁶³ Genel Kurul, **Karar 2625**: The Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance With the Charter of the United Nations, A/RES/2625 (XXV) (24 Ekim 1970), Madde 1.

¹⁶⁴ Tesón, **a.g.e.**, ss. 150-51.

toprak bütünlüğüne hanel getirmeyeceğini iddia etmiştir¹⁶⁵. Bu bağlamda ileri sürülen bir diğere iddia ise, BM Antlaşması'nın 2(4). Maddesi'nin Antlaşma'nın temel amacı olan insan haklarının ve kendi kaderini tayin hakkının korunması hedefi doğrultusunda ele alınması gerektiği ve bu amaçlarla gerçekleştirilecek müdahalelerin Antlaşma hükümlerini ihlal etmiş sayılmayacağıdır¹⁶⁶.

Bunlara ek olarak Antlaşma'nın 2(4). Maddesinin anlamının zaman içinde değiştiği, insani müdahale gereksiniminin kuvvet kullanma yasağına istisna teşkil edecek biçimde sonradan ortaya çıktığı ve bir devletin başka bir devletin topraklarındaki vatandaşlarını koruması ile eşdeğer tutulması gerektiği de iddia edilmektedir. Irak Kürtlerinin korunmasında ve NATO'nun Kosova'ya müdahalesinde¹⁶⁷ yetki alınmadan gerçekleştirilen operasyonlarla ilgili olarak İngiltere, zorlayıcı koşullarda insani müdahalenin istisnai bir hak olduğunu ifade etmiştir¹⁶⁸.

İnsani müdahaleyi hukuken haklı kılma gerekçelerinden bir diğere ise meşru müdafaa'dır. Teamüli meşru müdafaa hakkı yalnızca devletlere değil, milletlere de tanınmıştır; milletler kendilerini diğere milletlerin saldırılarından koruma ve zulüm gören diğere milletlerin yardımına koşma hakkına sahiptir¹⁶⁹. Benzer teorilerden öne çıkan bir diğere ise konuya daha farklı bir çerçeveden bakmaktadır. Bu teoriye göre uluslararası

¹⁶⁵ Adalet Divanı'nın konu ile ilgili kararı için bkz: "Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium)", Provisional Measures, Order of 2 June 1999, I.C.J. Reports 124, 1999.

¹⁶⁶ Bkz: Michael W. Reisman, "Coercion and Self-Determination: Construing Charter Article 2(4)", **American Journal of International Law**, Cilt 78, 1984, s. 642.

¹⁶⁷ 1991 yılında vuku bulan Irak-Kuveyt çatışmasının ardından Birleşik Krallık, Fransa ve Birleşmiş Milletler Saddam rejimine karşı ayaklanan ve çok sert biçimde bastırılan Kürt ve Şii'leri korumak üzere askeri bir harekât düzenlemiştir. NATO ise 1999'da Yugoslavya federal hükümeti tarafından zulüm gören Arnavutları korumak amacıyla silahlı güç kullanmıştır. Her iki harekât da Güvenlik Konseyi izni alınmadan gerçekleştirilmiştir.

¹⁶⁸ Geoffrey Marston, "United Kingdom Materials on International Law", **British Yearbook of International Law**, Cilt 615, 1992, ss. 826-827; Geoffrey Marston, "United Kingdom Materials on International Law", **British Yearbook of International Law**, Cilt 71, 2000, ss. 643-646.

¹⁶⁹ George P. Fletcher and Jens David Ohlin, **Defending Humanity: When Force is Justified and Why**, Oxford, Oxford University Press, 2008, s. 136.

hukukun temel taşı devletler değil bireylerdir ve yardım isteyen bireyleri korumak amacıyla müdahalede bulunmak meşrudur¹⁷⁰.

Greenwood ve Franck, insani müdahalenin teamül hukukunun bir parçası haline geldiğini savunmaktadır¹⁷¹. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (The Economic Community of West African States - ECOWAS)'nın Liberya'daki, Fransa'nın Orta Afrika'daki, müttefik güçlerinin Kuzey Irak'taki insani müdahaleleri ile NATO'nun Kosova harekâtından, uluslararası toplum tarafından kınanmayan tek taraflı müdahaleler olarak bahsedilmektedir¹⁷².

Bazı yazarlar, yeni bir teamül kuralının ortaya çıkmasına işaret edebilecek devlet uygulamasının küçümsenmemesi gerektiği savını ileri sürmektedir¹⁷³. Devletlerin ahlaki bir yükümlülük doğrultusunda ve insani müdahalenin uluslararası hukuk kurallarına aykırı olmadığına inanarak harekete geçtikleri gerçeği bu bağlamda dikkat edilmesi gereken noktalardan biridir. Bir yorumcu, NATO'nun Kosova harekâtının genel inancı yansıttığını, meşruiyetten ziyade bir yükümlülük meselesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir¹⁷⁴. Buna rağmen yazarların çoğunluğu mevcut hukuk kuralları dâhilinde tek taraflı insani müdahalenin hukuka aykırı olduğunu savunmaktadır¹⁷⁵. Tek taraflı insani müdahale için bir teamül kuralı oluşturabilecek

¹⁷⁰ Tesón, **a.g.e.**, ss. 117-119, 127.

¹⁷¹ Bkz: Christopher Greenwood, "International Law and the NATO Intervention in Kosovo: Memorandum Submitted to the Foreign Affairs Committee of the House of Commons", **International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 49, 2000, s. 926.

¹⁷² Bkz: Greenwood, **a.g.m.**; Dino Kritsiotis, "The Kosovo Crisis and NATO's Application of Armed Force Against the Federal Republic of Yugoslavia", **International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 49, 2000, s. 330; Murphy, **a.g.e.**, ss. 107-108, 163, 194.

¹⁷³ Bkz: Kritsiotis, **a.g.m.**, s. 331.

¹⁷⁴ Antonio Cassese, "A Follow-Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinio Necessitatis", **European Journal Of International Law**, Cilt 10, 1999, s. 791.

¹⁷⁵ Bkz: Peter Malanczuk, "The Kurdish Crisis and Allied Intervention in the Aftermath of the Second Gulf War", **European Journal of International Law**, Cilt 2, 1991, s. 114; Oscar Schachter, **International Law in Theory and Practice**, Dordrecht, Martinus Nijhof Publishers, 1991, s. 124; Nigel D. White, "The Legality of Bombing in the Name of Humanity", **Journal of Conflict and Security Law**, Cilt 5, 2000, s. 27; Louis Henkin, "Kosovo and the Law of 'Humanitarian Intervention'", **American Journal of International Law**, Cilt 93, 1999, s. 824; Antonio Cassese, "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", **European Journal of International Law**, Cilt 10, 1999, s. 23; Peter Hilpold, "Humanitarian

genel inancın veya devlet uygulamasının bulunup bulunmadığı mevcut kurallar çerçevesinde dikkate alınmamakta, herhangi bir kuvvet kullanımını için sadece Güvenlik Konseyi yetkisi aranmaktadır.

BM Antlaşması hükümlerince Güvenlik Konseyi'nin insani müdahale operasyonlarına yetki verme gibi bir yetkisinin bulunmadığına dair iddialar nadiren ileri sürülmektedir. Bazı yorumcular, ülke sınırları içinde vuku bulan şiddet olaylarını uluslararası barışa tehdit olarak nitelendirme konusunda tereddüt etmekte¹⁷⁶, bazıları ise Güvenlik Konseyi'nin iç savaflara müdahale etme yetkisinin bulunmadığını iddia etmektedir¹⁷⁷.

Sonuç olarak uluslararası antlaşma, bildirge, ilke ve kararlar ışığında her geçen gün önem kazanmaya devam eden insan haklarının, insani müdahalelere dayanak teşkil etmesinin mevcut uluslararası hukuk kurallarına göre doğrudan mümkün olamayacağı görüşü hâkim olmakla birlikte, müdahalelerin teamülen meşru sayılabileceğini iddia edenler de mevcuttur.

Tüm tartışmalar değerlendirildiğinde, zor durumda olan ve hakları ağır biçimde ihlal edilen bireyleri veya toplumları kendi liderlerinden veya devletlerinden korumak amacıyla kuvvet kullanımına başvurma üzerine üretilen düşünce, yorum ve tespitlerin çeşitliliği dikkati çekmektedir. Hem ahlaki ve felsefi, hem de hukuki zeminde ileri sürülen tartışmalarda aynı safta olanlar arasında dahi, görüş farklılıkları bulunmaktadır. Ancak tüm yorumlar, kendi tarihsel bağlamında ele alındığında, müdahale hakkına sahip egemenin varlığına ve meşruluğunun kabulüne göre değişmektedir. Dini yaklaşıma göre bu egemen Tanrı iken, doğal hukuk tartışmalarında yerini devlete,

Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal?", **European Journal of International Law**, Cilt 12, 2001, s. 437; Bruno Simma, "Does the UN Charter Provide an Adequate Legal Basis for Individual or Collective Responses to Violations of Obligations erga omnes?", **The Future of International Law Enforcement: New Scenarios – New Law?**, Ed. Jost Delbrück, Duncker & Humblot, 1993, ss. 125-146.

¹⁷⁶ Bkz: Mohammed Ayoob, "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", **The International Journal Of Human Rights**, Cilt 6, 2002, s. 81; Inger Österdahl, "By All Means, Intervene!: The Security Council and the Use of Force under Chapter VII of the UN Charter in Iraq (to protect the Kurds), in Bosnia, Somalia, Rwanda and Haiti", **Nordic Journal of International Law**, Cilt 66, 1997, s. 241.

¹⁷⁷ Mary E. O'Connell, "Continuing Limits on UN Intervention in Civil War", **Indiana Law Journal**, Cilt 63, 1992, s. 903.

uluslararası hukuk tartışmalarında ise karşılıklı etkileşimde ve işbirliğinde olan devletlere bırakmıştır. İnsan hakları doktrininin ortaya çıkmasıyla birlikte egemenlik kavramı sarsılmış, tartışmaların merkezine egemenin süjesi olmaktan çıkan birey yerleştirilmiştir. Acı çeken ve zulüm gören insanların kurtarılması düşüncesine dayandırıldığında oldukça makul, masum ve ulvi bir nosyon olarak görülebilen müdahalecilik, silah zoruyla barışın yeniden inşasını öngörmesi ve uluslararası hukuk normlarına aykırı olması bağlamında reddedilebilmektedir. Hukukilik tartışmalarındaki yoğunluğun nedeni ise müdahalenin teamül teşkil etmesi halinde tüm dünya düzeninin, müdahaleye muktedir devletlerin iradesi doğrultusunda şekillenebileceği endişesidir. Üçüncü Bölümde ele alınacak olan müdahale örnekleri, bu endişenin makul ve gerçekçi olup olmadığının ve müdahalelerin hak ihlallerinin bertaraf edilmesindeki rolünün değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALE ÖRNEKLERİ

Birinci bölümde tanımı yapılarak tarihsel gelişimi sunulan insani müdahale doktrini ikinci bölümde BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma yasağı ilkesi çerçevesinde değerlendirilmiş ve konuyla ilgili ahlaki, felsefi ve hukuki tartışmalar incelenmiştir. Tartışmaların gerçeklikle bağlantısını kurabilmek ve doktrin üzerinde tespitlerde bulunabilmek veya ICISS raporunda ifade edildiği gibi, “söylem ile gerçekler ve ilke ile uygulama”¹⁷⁸ arasındaki farkı ortaya koymak adına, insanlık adına hareketle tarihe geçmiş silahlı müdahale uygulamalarının ele alınması gerekmektedir. Bu bölümde devletlerarası silahlı müdahale örnekleri Soğuk Savaş ve sonrası olmak üzere iki dönem kapsamında ele alınarak, müdahalelerdeki insani erekların hangi derecede hayata geçirilebildiği ve bu örneklerin doktrinin kamuoyundaki güvenilirliğini ve kendi gelişimini nasıl etkilediği incelenecektir.

3.1. Soğuk Savaş Döneminde İnsani Müdahaleler (1945-1989)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan dönem, Batı Devletleri ve Çin-Sovyetler Birliği ve bunların müttefikleri arasında düşmanlık ve güvensizlik atmosferinin yoğun olarak hissedildiği bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Uzlaşmazlığın müsebbibi olan devletler, uluslararası platformda da işbirliğine gitmeyi reddetmiş, çoğunlukla birbirlerine muhalefet etmek amacıyla çatışmalarda zıt kutuplarda yer almayı tercih etmişlerdir¹⁷⁹. Bunun neticesinde BM Güvenlik Konseyi esas itibarıyla etkinliğini yitirmiştir. Bu

¹⁷⁸ ICISS, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁷⁹ Angola'da 1974-2002 yılları arasında yaşanan iç savaşın başlarında Sovyetler Birliği'nin Marksist-Leninist çizgideki işçi partisi MPLA'yı desteklemesi üzerine ABD'nin Maoist UNITA partisini desteklemesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Bkz. Christine D. Gray, **International Law and the Use of Force**, Oxford, Oxford University Press, 3. baskı, 2008, ss. 108-110.

dönemde insani krizlerin ortaya çıktığı hallerde dahi silahlı müdahalelerin uygulamaya konması, büyük güçlerin Güvenlik Konseyi kararını veto etmesi nedeniyle mümkün olamamıştır. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler büyük felaketlerin yaşandığı Uganda ve Kamboçya gibi ülkelere güvenlik gücü gönderememiş veya göndermek istememiştir. Buna rağmen bu dönemde, Güvenlik Konseyi desteği olmaksızın gerçekleştirilen bazı tek taraflı silahlı müdahaleler de yaşanmıştır. Bu müdahalelerden bazıları literatürde ve uluslararası platformda saf insani müdahale örnekleri olarak anılmakta olsa da¹⁸⁰, ayrıntılı olarak ele alındığında bu olaylardan sadece birkaçı insani gerekçelere dayandırılabilir.

14 Mayıs 1948 tarihinde Arap devletlerinin Filistin'e ve 8 Temmuz 1960 tarihinde Belçika'nın Kongo'ya müdahaleleri insani amaçlarla gerekçelendirilmiştir. Bununla birlikte her iki müdahalenin de temelde başka amaçlar doğrultusunda gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır. Belçika kuvvetleri, kendi ticari çıkarlarına hizmet edeceğine inandıkları Katangalı isyancıları destekleyerek iç savaşta etkin bir rol oynamış, Arap ülkelerinin Filistin müdahalesinde ise ağırlıklı olarak siyasi hedefler ön plana çıkmıştır¹⁸¹.

Endonezya'nın 7 Aralık 1975 tarihinde Doğu Timor'a müdahalesi, askeri birimlerin müdahale sonrasında bölgeyi terk etmemiş ve Temmuz 1976'da Endonezya'nın Doğu Timor'u ilhakı ile sonuçlanmış olması nedeniyle insani müdahale kapsamında değerlendirilememektedir¹⁸². 28 Nisan 1965'de ABD'nin Dominik Cumhuriyeti'ni işgalinin insani amaçlar temelinde yapıldığı ifade edilmiş, bazı yazarlar da bu işgali tipik bir insani müdahale örneği olarak değerlendirmiştir¹⁸³. Ancak bir süre sonra, ABD Başkanı Johnson tarafından da ifade edildiğinden, müdahalenin esas amacının Batı'da

¹⁸⁰ Bkz. Steve Simon, "The Contemporary Legality of Unilateral Humanitarian Intervention", **24 California Western International Law Journal**, Cilt 117, 1993, ss. 147-150; Arend ve Beck, **a.g.e.**, 113-114; Will D. Verwey, "Humanitarian Intervention under International Law", **Netherlands International Law Review**, Cilt 32, Sayı 03, Asser Press, 1985, ss. 398-404; Tesón, **a.g.e.**, ss. 179-223, Wheeler, **a.g.e.**, ss. 55-136.

¹⁸¹ Verwey, **a.g.m.**, s. 400.

¹⁸² **A.g.m.**, s. 403.

¹⁸³ Bkz. Abiew, **a.g.e.**, ss. 108-112.

yeni bir komünist hükümetin kurulmasını önlemek olduğu anlaşılmıştır¹⁸⁴. Ayrıca, kuramsal bağlamda da olsa, müdahale çatışmanın iki tarafının da rızası ile gerçekleştirilmiştir.

Belçika ve ABD'nin 24 Kasım 1964'de, farklı devletlerin vatandaşı yaklaşık 2000 kişiyi rehin tutan isyancılara karşı Kongo'ya müdahalesinin insani amaçlarla gerçekleştirildiği resmi olarak açıklanmıştır. Söz konusu müdahalenin isyancı güçlerle çatışmaya girmek amacıyla değil, kan dökülmesini önlemek amacıyla yapıldığı ifade edilmiştir¹⁸⁵. Ancak kendi egemenlik alanında fazla kontrol gücü bulunmayan Kongo hükümetinin müdahaleye rıza göstermiş olması ve müdahaleci güçler bölgeden ayrıldığında isyancılardan geriye kalan mal varlığının hükümetin eline geçmiş olması, müdahalenin insani amaçlardan başka ereklerle de hizmet ettiğine işaret etmektedir¹⁸⁶. Verwey, müdahalenin en başından beri ABD ve Belçika'nın temel amacının büyük ihtimalle bu sonuca ulaşmak olduğunu iddia etmiştir¹⁸⁷. Bununla birlikte gerçekleştirilen müdahale ile Kongo'da yaşayan yerli halkın değil, Avrupa vatandaşlarının hayatını kurtarmak amaçlanmıştır¹⁸⁸.

Fransa'nın 21 Eylül 1979'da Orta Afrika Cumhuriyeti'ne müdahalesi daha tartışmalı örneklerdendir. Arka planında yer alan insani amaçlar ve operasyon esnasında hiç can kaybı yaşanmamış olması nedeniyle Fransız müdahalesinin mükemmel bir insani müdahale örneği olduğu iddia edilmiştir¹⁸⁹. Ancak bu çalışma kapsamında bu operasyon insani müdahale olarak değerlendirilmeyecektir. Öncelikle, Bokassa'nın zorba iktidarında Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yaşanan insan hakları ihlallerinin müdahaleyi gerektirecek ölçüde ve geniş çaplı olmadığı tartışma konusu olmuştur. İkinci olarak, Fransa müdahaleyi insani amaçlarla gerçekleştirdiğini aleni biçimde açıklamamış, hatta

¹⁸⁴ **A.g.e.**, s. 110.

¹⁸⁵ **A.g.e.**, s. 105.

¹⁸⁶ Arend ve Beck, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁸⁷ Verwey, **a.g.m.**, s. 401.

¹⁸⁸ Antonio Tanca, **Foreign Armed Intervention in Internal Conflict**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1993, s. 29.

¹⁸⁹ Tesón, **a.g.e.**, s. 199.

müdahale sonrasında gerçekleşen hükümet darbesi ile bağlantısı bulunmadığını beyan etmiştir¹⁹⁰.

Son olarak ABD, diğer altı Karayip devletinin desteğiyle 25 Ekim 1983 tarihinde, Amerikalı Büyükelçi Kirkpatrick'in ifade ettiği üzere, "insanları iç karmaşadan ve katliamdan korumak ve insanlığın zorbalık denizinde boğulmasını engellemek amacıyla"¹⁹¹ Grenada'yı işgal etmiştir. Bir süre sonra müdahalenin amacının, Karayip adasının komünist bir devlet olmasını önlemek olduğu anlaşılmıştır¹⁹². Ayrıca yapılan müdahalenin gerekçelendirilmesinde ABD vatandaşlarının korunmasının hedeflendiği ifade edilmiştir¹⁹³.

Netice olarak, yukarıda sayılan müdahaleler, bu çalışmanın Birinci Bölümünde açıklanan insani müdahale tanımı kapsamında değerlendirilemeyeceği için, aşağıda incelenecek örnek olaylar arasında yer almayacaktır.

3.1.1. Hindistan'ın Doğu Pakistan'a Müdahalesi

25 Mart 1971 tarihinde Batı Pakistan, özerklik iddialarını bastırmak amacıyla Doğu Pakistan'ı işgal etmiştir. İşgal esnasında Batı Pakistan ordusu toplu katliamlar gerçekleştirmiş ve geniş çaplı vahşet olaylarına sebep olmuştur¹⁹⁴. Çok sayıda sivil öldürülmüş, yaklaşık olarak on milyon Doğu Pakistanlı Hindistan'a kaçmıştır.

Olaylar karşısında Hindistan, Birleşmiş Milletlerden yardım beklemeye başlamış, sonunda 5 Aralık 1971 tarihinde Doğu Pakistan'ı işgal etmiş ve bir sonraki gün bağımsızlığını ilan eden Bangladeş'i resmi olarak tanımıştır. Hindistan ordusu ile 12 gün süren çatışmanın ardından Batı Pakistan ordusu teslim olmuştur. Konu ile ilgili olarak Güvenlik Konseyi'nde sürdürülen müteakip görüşmelerde Hindistan hükümeti, işgali Doğu Pakistan halkını zulüm ve vahşetten kurtarmak amacıyla gerçekleştirdiğini beyan

¹⁹⁰ Arend ve Beck, **a.g.e.**, s.126.

¹⁹¹ Verwey, **a.g.m.**, s. 404.

¹⁹² **A.g.e.**, s. 404.

¹⁹³ Simon, **a.g.e.**, s. 145-146.

¹⁹⁴ Arend ve Beck, **a.g.e.**, s. 118.

etmiş, ancak üye devletlerin çoğu hiçbir gerekçe ile üye devletin toprak bütünlüğüne yönelik silahlı eylem gerçekleştirilmemesi ilkesine bağımlılıklarını teyit etmiştir¹⁹⁵. Hindistan bir süre sonra insani gerekçelerle müdahale savunmasını değiştirmiş, Hindistan sınırlarına hücum eden büyük çaplı mülteci akınından Pakistan'ın sorumlu olduğunu, bu nedenle olayların müsebbibinin Pakistan olduğunu iddia etmiştir. Bu nedenle aslında müdahalenin resmi sebebi, Hindistan'ın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini koruma amaçlı tepkisi olarak kalmıştır¹⁹⁶.

Hindistan'ın Doğu Pakistan'a silahlı müdahalesi, insani müdahale kriterleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, müdahalenin kabul gören resmi gerekçesinde insani amaçların yer almamış olması nedeni ile aslında iyi bir örnek olay teşkil etmemektedir. Akehurst'e göre, Hindistan'ın uluslararası toplum nezdinde müdahale gerekçesini değiştirmiş olması, silahlı kuvvet kullanımının gerekçelendirilebilmesi için insani müdahale söyleminin yetersiz kalacağını fark etmiş olmasından kaynaklanmaktadır¹⁹⁷. Bu şekilde Akehurst, Hindistan'ın müdahale gerekçesine ikincil bir anlam ve önem yüklemiştir. Ancak, bu gibi subjektif bir unsurun hukuki önem taşıyabilmesi tartışmalı bir konudur. Bir devletin karar mekanizmasını etkileyebilecek olasılıkları ve dürtüleri net bir şekilde ortaya koyabilmek kolay değildir. Zira hukuki tasarruflarda bulunurken bu olasılıkları temel almanın gerekli olup olmadığı tartışmaya açıktır. Tesón'a göre önemli olan, Hindistan'ın müdahale gerekçesi değil, dış müdahaleyi gerektirecek bir insani krizin inkâr edilemez biçimde mevcut olmasıdır¹⁹⁸. Arend ve Beck'e göre ise uluslararası hukuk, devlet uygulamasının hukuki değerlendirmesinde devleti motive eden unsurları uzun zamandır esas almaktadır¹⁹⁹.

Hindistan'ın müdahalesinin sadece insani yönüne odaklanmadan, iki ülkenin ilişkileri ve diğer yerel şartları çerçevesinde incelendiğinde insani gerekçelerin nispeten ikinci

¹⁹⁵ Antonello Tancredi, "Secession and Use of Force", **Self Determination and Secession in International Law**, Ed. Cristian Walter v.d., Oxford, Oxford University Press, 2014, s. 91.

¹⁹⁶ Wheeler, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁹⁷ Michael Akehurst, "The Use of Force to Protect Nationals Abroad", **International Relations**, Cilt 5, Sayı 5, 1977, s. 11.

¹⁹⁸ Tesón, **a.g.e.**, s. 208.

¹⁹⁹ Arend ve Beck, **a.g.e.**, s.119.

planda kaldığı görülecektir. Öncelikle, Hindistan'ın Doğu Pakistan'daki rejim değişikliğinden ekonomik ve siyasi çıkarlar elde ettiği, Pakistan'a müdahale etmek için insani krizi bir fırsat olarak gördüğü iddia edilmiştir²⁰⁰. Ayrıca Pakistanlı mülteciler Hindistan için ağır bir ekonomik yük teşkil etmiştir ve operasyonun başarılı olmasıyla birlikte topraklarına dönmeleri mümkün olmuştur²⁰¹. Son olarak, müdahaleden bir yıl önce bir Hindistan havalimanı Pakistan tarafından bombalanmıştır.

Yukarıda da vurgulandığı üzere, bu müdahaleye karar verirken devlet yöneticilerinin hangi niyetle hareket ettiğine dair hukuki bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. İnsani müdahale doktrini insani krizler ve ağır insan hakları ihlalleri ortaya çıktığında müdahaleyi öngörmektedir. Bu çalışmanın birinci bölümünde yer alan tanıma paralel olarak Hindistan, "kendi vatandaşı olmayan bireylerin uluslararası kabul görmüş temel insan haklarının ağır ve geniş çaplı ihlallerini önleme veya sona erdirme birincil amacı doğrultusunda" hareket etmiş veya en azından bu gerekçeyi uluslararası platformda deklare etmiştir. İnsani amaçla gerçekleştirildiği beyan edilen müdahalelerin, mevcut uluslararası hukuk normlarına göre meşru ilan edilebilmesinin güçlüğü bir önceki bölümde açıklanmıştır. Sonuç olarak yapılan tanım çerçevesinde değerlendirildiğinde Hindistan'ın müdahalesi insani krize son vermeyi hedeflemiş olduğundan -arzu edilen veya ulaşılan diğer sonuçlar ne olursa olsun- iyi bir insani müdahale örneği teşkil edeceği kanaatindeyiz. Türkmen'in de ifade ettiği üzere, bu müdahalenin önemi, devlet egemenliğinin kutsallığını koruduğu bir dönemde insan hakları ihlallerine atıfta bulunulmuş olmasından kaynaklanmaktadır²⁰².

3.1.2. Vietnam'ın Kamboçya'ya Müdahalesi

Kamboçya'nın Kızıl Kmer rejimi, insanlık tarihinin en kanlı ve acımasız yönetimlerinden biri olarak bilinmektedir. Üç yıldan daha kısa bir sürede Pol Pot'un yönetimi altındaki Kamboçya'nın altı milyonluk nüfusunun yaklaşık bir milyonu

²⁰⁰ Verwey, **a.g.m.**, s. 402.

²⁰¹ Arend ve Beck, **a.g.e.**, s. 119.

²⁰² Türkmen, **a.g.e.**, s. 99.

katledilmiştir²⁰³. Vietnam ile Kamboçya arasında yaşanan bir dizi sınır sorununun ardından 25 Aralık 1978 tarihinde Vietnam silahlı kuvvetleri, Ulusal Kurtuluş İçin Kamboçya Birleşik Cephesi adlı küçük bir yerli isyancı grup ile birlikte Kamboçya topraklarını işgal etmiş, 7 Ocak 1979'da Başkent Phnom Penh'i ele geçirmiştir. Kısa bir süre içinde Vietnam kuvvetleri tüm Kamboçya'ya hâkim olmuş, adı geçen isyancı grubun üyelerinden müteşekkil yeni bir hükümet kurmuştur.

Vietnam kuvvetlerinin Kamboçya topraklarını işgalinin insani müdahale olarak değerlendirilmesi hususunda ciddi eleştiriler mevcuttur. Söz konusu değerlendirmelere dayanak teşkil eden çeşitli sebepler bulunmaktadır. Öncelikle Vietnam, Kamboçya'da insan hakları ihlallerini durdurmak amacıyla müdahalede bulunduğu dair hiçbir açıklama yapmamıştır. Bunun yerine gerekçe olarak "çifte savaş" tezini ileri sürmüştür; devam eden iki savaş bulunduğunu, bunlardan ilkinin Vietnam ile Kamboçya arasında, diğerinin ise Kamboçya'nın iç savaşı olduğunu ve Kızıl Kmer rejimini yıkanın isyancı kuvvetleri olduğunu açıklamıştır²⁰⁴.

Vietnam'ın çifte savaş iddiası ile öne sürdüğü meşru müdafaa gerekçesi, bir rejimi yıkmaya varacak ölçüde uygulanması bağlamında gerçek dışı bulunmuş olsa da, Ian Brownlie ve Oscar Schachter gibi uluslararası hukuk uzmanlarına göre işgal önleyici tedbir olarak algılanmalıdır²⁰⁵. Tam da bu nedenle, doktrin ile ilgili literatüre katkı sağlamış araştırmacılar genellikle bu olayı insani müdahale kapsamında değerlendirmemiştir²⁰⁶. Buna ek olarak, müdahale öncesinde iki ülke arasındaki gerilim had safhaya ulaşmıştır ve Vietnam'ın Kamboçya'yı işgal etmek ve hükümeti devirmek için uygun gerekçelere sahip olmasının ardından müdahale gerçekleşmiş; Vietnam birlikleri işgalin ardından on yıldan daha uzun bir süre Kamboçya'da kalmıştır²⁰⁷.

²⁰³ Arend ve Beck, **a.g.e.**, s. 121.

²⁰⁴ **A.g.e.**, s. 122.

²⁰⁵ Türkmen, **a.g.e.**, s. 120.

²⁰⁶ Bkz. Tesón, **a.g.e.**, ss. 179-223; Simon, **a.g.e.**, ss. 147-150; Arend ve Beck, **a.g.e.**, 114-128; Verwey, **a.g.m.**, ss. 398-404; Wheeler, **a.g.e.**, ss. 55-136; Abiew, **a.g.e.**, ss. 103-131.

²⁰⁷ Abiew, **a.g.e.**, s. 130.

Yukarıda izah edilen niteliklerine rağmen, katliama ve özellikle ağır insan hakları ihlallerine bir süreliğine de olsa son vermesi²⁰⁸ bakımından bu örnek insani müdahale kapsamında değerlendirilebilir. Şüphesiz ki, gerçekleştirilen silahlı müdahalenin odağında başka bir devletin vatandaşlarının kendi hükümetlerince katliamını durdurmak yer almamaktadır. Ancak yapılan müdahalenin süresi ve şiddeti sınır çatışması esas alındığında abartılı görünse de, Pol Pot'un katliam politikası ile kıyaslandığında orantılı olduğuna kanaat getirilebilir²⁰⁹.

3.1.3. Tanzanya'nın Uganda'ya Müdahalesi

1971 yılında askeri darbe ile sosyalist lider Milton Obote'yi devirerek iktidarı elde eden İdi Amin, sekiz yıl sürecek kanlı rejimini hayata geçirmiştir. İktidarı boyunca tüm hukuk kuralları çiğnenmiş ve yaklaşık 300.000 kişi katledilmiştir²¹⁰. Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) toplantılarında başta Tanzanya Başkanı Nyerere olmak üzere diğer Afrika ülkelerinin liderlerince sert bir şekilde eleştirilen İdi Amin, ABÖ Antlaşması'nın devletlerin içişlerine müdahaleyi yasaklayan 3. Maddesi'ne sığınarak keyfi baskı rejimini sürdürmüştür²¹¹.

Uganda Ulusal Kurtuluş Cephesi 11 Nisan 1979'da Tanzanya birliklerinin büyük desteği ile Kampala'ya girerek geçici bir hükümet kurmuş ve bu şekilde İdi Amin'in işkence ve ölüm iktidarı son bulmuştur. Tanzanya Dışişleri Bakanı bu olayın Uganda halkı adına kazanılmış muhteşem bir zafer ve aynı zamanda özgürlük, adalet ve insan onuru için elde edilmiş büyük bir başarı olduğunu açıklamıştır²¹². Ancak Tanzanya yapılan müdahaleyi hiçbir zaman resmi anlamda insani gerekçelere dayandırmamıştır.

²⁰⁸ Vietnam-Kamboçya çatışması ve Kamboçya'daki iç karmaşa, Vietnam'ın işgali ile hemen sona ermemiş, Pol Pot'un 1998 yılında ölümüne kadar devam etmiştir. Bununla birlikte, işgalci Vietnam kuvvetleri geri çekildikten sonra, 1975-79 arasında yaşanan ağır katliamın bir benzeri yaşanmamıştır.

²⁰⁹ Türkmen, **a.g.e.**, s. 122.

²¹⁰ Farooq Hassan, "Realpolitik in International Law: After Tanzanian-Ugandan Conflict Humanitarian intervention Reexamined", **Willamette Law Review**, Cilt 17, 1981, s. 893'den aktaran; Türkmen, **a.g.e.**, s. 122.

²¹¹ Wheeler, **a.g.e.**, s. 111.

²¹² Arend ve Beck, **a.g.e.**, s. 124.

Vietnam'ın Kamboçya müdahalesinde olduğu gibi bu müdahale sonrasında da çifte savaş açıklaması yapılmıştır. Nitekim müdahale öncesinde Tanzanya ile Uganda arasında sert çatışmalar yaşanmış, iki ülke arasındaki sınır civarında belirli bölgeler karşılıklı olarak ele geçirilmiştir. Tanzanya Başkanı Nyerere de, Tanzanya ile Uganda'daki İdi Amin rejimi arasındaki savaşın tek nedeninin Uganda ordusunun Tanzanya'ya yönelik saldırıları ve yine Amin'in Tanzanya topraklarını ilhak edeceği iddiaları olduğunu açıklamıştır²¹³.

İnsani gerekçe beyanının bulunmamasının yanı sıra, Amin'in düşüşünü Ugandalı isyancılar sağladığından bu müdahale, örnek bir insani müdahale olarak kabul görmemiştir. Aslında, Soğuk Savaşın en hareketli günlerine denk gelen bu olaydan sonra, özellikle ABÖ üye devletlerinin İdi Amin aleyhinde bir duruş sergilemesi nedeniyle uluslararası tepkiler kısıtlı kalmıştır²¹⁴. Esasen, gerek uluslararası jeopolitik dengelere yönelik bir tehdit olarak algılanmaması, gerekse Uganda'da İdi Amin rejiminin mağduriyetini haksız çıkaracak derecede insan hakları ihlallerinin mevcut bulunması nedeniyle Tanzanya müdahalesi, Uganda'nın başvurularına rağmen Güvenlik Konseyi'nde görüşülmemiş, üye devletlerden hiçbiri Tanzanya'ya yaptırım uygulanması yönünde bir talepte bulunmamıştır²¹⁵. Zira Tanzanya, müdahale için gerekçelerini daha çok ABÖ Antlaşması bağlamında sunmuştur.

Vietnam-Kamboçya örneğinden farklı olarak Tanzanya'nın müdahalesinde, her ne kadar resmi olarak beyan edilmemiş olsa da, insani unsurlar daha ağırlıklıdır. Çok sayıda insanın keyfi ve vahşice katlediliyor olması, insani müdahale doktrini çerçevesinde zaten en temel gerekçedir. Uganda ile aralarındaki sınır çatışmalarının mevcudiyetinin, Tanzanya'nın müdahalesinin insani boyutunu topyekûn geçersiz kılmaması gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim müdahale sonrasında Tanzanya, Uganda topraklarından herhangi bir çıkar elde etmemiştir. Vietnam-Kamboçya örneğine paralel olarak, yaşanan vahşetin sona erdirilmiş olması bağlamında bu olay da insani müdahale olarak değerlendirilebilir. Tesón'a göre Amin'in Tanzanya tarafından düşürülmesinde en makul

²¹³ **A.g.e.**, s. 124.

²¹⁴ Türkmen, **a.g.e.**, s. 125.

²¹⁵ **A.g.e.**, s. 124.

hukuki dayanak, insani gerekçeler olmalıdır²¹⁶. Zaten İdi Amin rejiminin aleni zulmü, Birleşmiş Milletler ve ABÖ'nün gözler önünde vuku bulan vahşete karşı hiçbir somut girişimde bulunmaması ve Tanzanya silahlı kuvvetlerinin kısıtlı müdahalesi göz önünde bulundurulduğunda Uganda'ya yapılan müdahale yalnızca insani temelde gerekçelendirilebilir²¹⁷.

3.2. Soğuk Savaş Sonrası İnsani Müdahaleler

1990'lı yılların başları, birkaç yıl öncesine kadar hayal bile edilemeyecek köklü değişimlere sahne olmuştur. Doğu-Batı çatışması neticesinde Sovyetler Birliği ile birlikte Doğu Blok'unun dağılması, yeni bir uluslararası ortam yaratmıştır. Diğer bir ifadeyle, Birleşmiş Milletler ve Güvenlik Konseyinin nihayet planlandığı şekilde işlemesi için gerekli atmosfer oluşmuştur. Bu dönemde hüküm süren iyimser yaklaşımı Lillich şu ifadelerle tanımlamıştır;

Soğuk Savaşın sona ermesi, BM'nin temel amaçlarından olan uluslararası barışı koruma ve insan hakları ile temel özgürlükleri destekleme ve teşvik etme hedeflerini münferit, müşterek veya BM aracılığıyla gerçekleştirmeye yardımcı olmak için çaba sarf etmekte olan dünya milletleri için hayatta bir kez yakalanacak bir fırsat gibiydi²¹⁸.

Ancak, dünyanın süper güçlerinden birinin etkisini yitirmesinin de kısmi etkisi ile dünyanın belirli bölgelerinde, özellikle Balkanlar, eski Sovyetler Birliği topraklarının güneyinde ve Afrika'nın bazı kesimlerinde devlet düzeni çökmüştür. Uluslararası toplumun dikkati, tüm aktörleri kapsayan durağan bir uluslararası çatışmadan çeşitli devletlerin iç çatışmalarına odaklanmıştır²¹⁹. Dolayısıyla artık Güvenlik Konseyi'nin müdahalede bulunmak istemeyişi değil, bunu yapamayacak durumda olması uluslararası toplum tarafından sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Önceki bölümde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, BM Antlaşması'nın 2(7). Maddesi BM'nin devletlerin yetki alanlarına

²¹⁶ Tesón, **a.g.e.**, s. 185.

²¹⁷ Bazylar, **a.g.m.**, s. 551.

²¹⁸ Richard B. Lillich, "The Role of the UN Security Council in Protecting Human Rights in Crisis Situations: UN Humanitarian Intervention in the Post Cold War World", **Tulane Journal of International and Comparative World**, Cilt 3, 1994, s. 2.

²¹⁹ Abiew, **a.g.e.**, ss. 137-139.

müdahalesini yasaklamıştır. Ancak kısa süre sonra Güvenlik Konseyi Antlaşma'nın 39. Maddesini yeniden yorumlayarak iç çatışmalara müşterek müdahaleye izin vermiştir. Bunun neticesinde ise uluslararası toplumun büyük insani krizlere karşı harekete geçme sorumluluğu yeniden gündeme gelmiş, ülkelerin münferiden insani gerekçelerle tek taraflı müdahale hakkı önemini kaybetmiştir. Soğuk Savaş sonrasında gelişmeye başlayan bu yeni uluslararası dayanışma atmosferinde, Güvenlik Konseyi'nin işlerliğini yitirdiği durumlarda ise yine Soğuk Savaş dönemindekilere benzer tek taraflı veya çok taraflı müdahaleler vuku bulmuştur. Aşağıda ele alınacak örnek olaylarda, Güvenlik Konseyi'nin işlevsiz hale gelmesine neden olan etkenler ve iki kutuplu dünyanın uğradığı değişimden sonraki insani krizlere verilen uluslararası tepkiler incelenecektir.

Bu bağlamda, örnek olayların seçiminde sadece Güvenlik Konseyi yetkisi ile gerçekleştirilen müdahaleler temel alınmamış; uluslararası teamül hukuku kuralı teşkil edebilecek, ulus devlet egemenliği temelinde tartışmalı olaylara odaklanılmıştır. Güvenlik Konseyi yetkisi ile gerçekleştirilen BM Barış Gücünün Somali müdahalesi ise, Güvenlik Konseyi tarafından insanlık trajedisinin ilk kez uluslararası barışa ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak açıkça ifade edilmiş olması ve BM Antlaşması'nın VII. Bölümü kapsamında uluslararası yaptırım öngörmesi bakımından örnek olaylar arasında yer almaktadır.

3.2.1. Çokuluslu Koalisyon Kuvvetlerinin Kuzey Irak Müdahalesi

1980'li yılların başında patlak veren İran-İrak Savaşı sekiz yıl sürmüş, savaş sonrasında Mısır, İran ve Suriye'nin arka planda kalması ve Batılı ülkelerin desteği sayesinde Saddam Hüseyin Arap dünyasının en güçlü lideri haline gelmiştir. İran Savaşından dış borç yüküyle çıkan Irak, zengin bir petrol şeyhliği olan Kuveyt'i ilhak etme hedefine yönelmiştir. 1990 Ağustos'unda Irak, OPEC'in belirlediği üretim kotasını aşarak petrol fiyatlarını düşürdüğü iddiası ile Kuveyt'i işgal etmiştir. Bunun üzerine özellikle bölgedeki gelişmelere büyük önem veren ABD'nin de etkisi ile Güvenlik Konseyi BM Antlaşması'nın VII. Bölümüne dayanarak 660 sayılı kararı almış ve Kuveyt topraklarının terk edilmesini talep etmiştir. Irak'ın işgale devam etmesi nedeniyle,

sırasıyla 661, 662, 666 ve 674 sayılı kararlar alınmış, bu kararlarda ilhakın tanınmadığı, Kuveyt halkının maruz bırakıldığı baskı ve zulmün kınandığı ifade edilmiştir²²⁰.

Saddam Hüseyin'in tüm girişimlere duyarsız kalması neticesinde Güvenlik Konseyi 678 sayılı kararı alarak 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt işgaline bir son verilmesini, aksi halde bölgede barış ve güvenliğin yeniden temini için her türlü yola başvurulacağını bildirmiştir. 16 Ocak 1991 gecesine Çöl Harekati başlamış, ağır bombardımanlar ve kara hareketinin ardından Irak, Güvenlik Konseyi kararlarına uyacağını bildirmiştir. Güvenlik Konseyi'nin 686 sayılı kararı ile ateşkes ilan edilmiş, Irak'ın önceki 12 karara uymayı kabul etmesiyle Körfez Savaşı sona ermiştir²²¹.

Körfez Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Irak'ta ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık atmosferi ve uluslararası toplumun ilgisi, uzun süredir dikta rejimi baskısı altında yaşayan kuzeydeki Kürt azınlıkların ve güneydeki Şiiilerin ayaklanmasına vesile olmuştur²²². Bir süre boyunca direnen her iki grup da, Irak kuvvetlerinin sert tepkisi ile karşılaşmış, Saddam'ın askerleri yüz binlerce Kürt ve Şii sivil katletmiştir. Irak askerlerinden kaçan yüz binlerce Kürt ve Şii Türkiye ve İran'ın sınırında dağlık bölgelerde toplanmaya başlamıştır²²³. Mülteci grupların açlık, soğuk ve hastalıklar nedeniyle günde yüzlerce ölü vermeye başlamasının ve Türkiye ile İran'ın bölge güvenliğinin sağlanması için Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na başvurmasının ardından insani müdahale için bir dönüm noktası aşılmış, Güvenlik Konseyi'nin 3 Nisan 1991 tarih ve 688 Sayılı Kararı ile ilk defa egemen bir devletin kendi halkına yönelik tutumu uluslararası barışa yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmiştir²²⁴. Kararda Irak'ın toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve egemenliğine saygı duyulduğu beyan edilmekle birlikte, Kürt bölgeleri de dâhil olmak üzere Irak'ın çeşitli bölgelerinde sivillere yönelik şiddet eylemleri kınanmış; Irak'ın uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit teşkil eden bu

²²⁰ Türkmen, **a.g.e.**, s. 129.

²²¹ **A.g.e.**, ss. 129-130.

²²² Ayaklanmalara dair ayrıntılar için bkz. Majid Khadduri; Edmund Ghareeb, **The Iraq-Kuwait Conflict and its Implications**, New York, Oxford University Press, 1997.

²²³ Wheeler, **a.g.e.**, s. 141.

²²⁴ Kelly Kate Pease; David P. Forsythe, "Human Rights, Humanitarian Intervention and World Politics", **Human Rights Quarterly**, Cilt 15, 1993, s.290.

şiddet olaylarına derhal bir son vermesi ve tüm Irak halkının insan haklarının güvence altına alınması talep edilmiş, tüm üye ülkeler mağdur durumdaki Kürt ve Şiiler için insani yardıma davet edilmiştir²²⁵.

Uluslararası barış ve güvenliğe atıfta bulunmasına rağmen 688 Sayılı Karar, BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde yaptırım tedbirlerinin alınması bakımından yetersiz kalmıştır²²⁶. Karar ile müşterek kuvvet kullanımı öngörülmemiş, silahlı müdahale için yetki verildiğine dair herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir²²⁷. Ayrıca 688 Sayılı Karar, Irakla ilgili önceki kararlara kıyasla daha az sayıda üye devletin desteği ile kabul edilmiş, onay sürecinin tamamlanmasının ardından söz alan daimi üyelere sadece İngiltere ve Fransa temsilcileri insani gerekçe üzerinde durmuştur. Diğer temsilciler ağırlıklı olarak uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi gerekçesini vurgulamışlardır²²⁸.

688 Sayılı Kararın alınmasının hemen ardından ABD, İngiltere ve Fransa, Kuzey Irak'ta güvenli bölgeler ve uçuşa yasak bölge oluşturmayı hedefleyen Huzur Harekâtı planlarını açıklamıştır. Dönemin BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar konu ile ilgili olarak, Irak'ın rızası alınmadan yapılacak bu girişimin egemenlik ilkesini ihlal edeceğini, bu nedenle Güvenlik Konseyi'nin rızasının alınması gerektiğini açıklamıştır²²⁹. Buna rağmen, 16 Nisan 1991'de ABD, İngiltere ve Fransa askerlerinden oluşan 8000 kişilik bir birlik, harekât planı ile öngörülen güvenli bölgeleri oluşturma ve dağlara sığınan Kürt mültecilerin güvenli bir şekilde evlerine geri dönmelerini sağlama hedefleri doğrultusunda Kuzey Irak'a müdahale etmiştir. 41. ABD Başkanı George Bush harekâtın sadece insani hedefler doğrultusunda gerçekleştirildiğini ifade etmiştir²³⁰. İngiliz Dışişleri Bakanı Douglas Hurd, 19 Ağustos 1992 tarihinde BBC radyosuna verdiği bir röportajında şu ifadeleri kullanmıştır;

²²⁵ Wheeler, **a.g.e.**, s. 132.

²²⁶ **a.g.e.**, s. 141.

²²⁷ Malanczuk, **Hum. Int. and the Legit. of Use of Force**, s. 18.

²²⁸ Türkmen, **a.g.e.**, s. 133.

²²⁹ Wheeler, **a.g.e.**, s.153.

²³⁰ Lawrence Freedman ve David Boren, "Safe Havens for Kurds", **To Lose the Bands of Wickedness**, Ed. Nigel S. Rodley, London, Brassey's, 1992, s. 54'den aktaran; Türkmen, **a.g.e.**, ss.135-136.

Biz uluslararası hukuk çerçevesinde hareket ederiz. Uluslararası hukuka riayet edildiği sürece, İngiliz, Amerikan veya Fransız hükümetinin her eyleminin herhangi bir BM kararının belirli bir hükmü ile teminat altına alınması gerekmez. Uluslararası hukuk, aciliyet arz eden insani gereksinimlere yardımı haklı bulmaktadır²³¹.

Müdahaleden kısa bir süre sonra koalisyon ülkeleri, operasyonun sorumluluğunu BM'nin üstlenmesi için girişimde bulunmuştur. Irak'ın rızası alınmadan bu mümkün olmayacağından, 18 Nisan'da küçük bir BM korumasının olaya dâhil olması ve Irak çevresinde 100 adet sivil insani yardım merkezinin kurulması üzerinde Irak ile uzlaşmaya varılmıştır. Bazı yorumcular, Irak'ın bu şekilde müdahaleye rıza gösterdiğini ve müdahalenin meşrulaşmış olduğunu iddia etmiştir²³². Oysa büyük bir koalisyon kuvvetinin müdahalesi neticesinde Irak, daha makul sayıda askerden müteşekkil bir BM gücünün bölgede varlığını kabul etmek durumunda kalmıştır. Malanczuk'a göre, operasyon için 688 Sayılı Karar tek başına yeterli bir hukuki zemin teşkil etmemiştir ve bir devlet uygulaması olarak koalisyon müdahalesinin uluslararası teamül hukukunun gelişimi üzerindeki etkisi ancak uzun vadede belirgin hale gelecektir²³³. Diğer yandan Irak müdahalesi, toprak bütünlüğü veya bağımsızlığına yönelik bir tehdit oluşturmaması, geçici olması ve rejim değişikliği ile sonuçlanmamış olması bakımından 688 sayılı karardan ziyade BM Antlaşması'nın 2(4). Maddesi doğrultusunda gerçekleştirilmiş bir insani müdahale olarak da yorumlanmıştır²³⁴.

Görüldüğü üzere tüm tartışmalara rağmen Irak müdahalesi insani müdahale doktrininin kriterlerine uymaktadır ve insani müdahalenin birçok niteliğini taşımaktadır. Buna rağmen, harekâtın sonuçlarının yeni bir uluslararası teamül kuralı oluşturup oluşturmadığının değerlendirilebilmesi için hukukilik ve meşruiyeti hususunda uluslararası toplum tarafından gördüğü kabule göz atmak gerekmektedir. Öncelikle, 1992 yılında İngiltere Dışişleri Bakanlığı hukuk danışmanı Anthony Aust, aşağıdaki beyanda bulunmuştur;

²³¹ Aktaran; Wheeler, **a.g.e.**, s. 152.

²³² Bkz. Wheeler, **a.g.e.**, s. 154; Malanczuk, **a.g.e.**, s. 19.

²³³ Malanczuk, **a.g.e.**, s. 19.

²³⁴ Türkmen, **a.g.e.**, s. 143.

Kuzey Irak Huzur Harekâtı altında Birleşmiş Milletler denetiminde gerçekleştirilmiş bir operasyon değildir, ama Kuzey Irak'ta müdahaleye katılan devletler, uluslararası teamül hukukunun ilkelerinden biri olan insani müdahalenin uygulamaya konması bağlamında BM denetimindeymiş gibi davranmıştır²³⁵.

ABD yetkililerince de benzer açıklamalar yapılmıştır²³⁶. Ancak koalisyon devletleri bu konuda hiçbir resmi açıklama yapmamıştır. Bu gerçek, insani müdahale ilkesinin söz konusu dönemde meşru görülmediğine işaret etmektedir. BM Genel Sekreterinin yukarıda bahsedilen açıklaması da bu izlenimi doğrulamaktadır. Diğer yandan, Güvenlik Konseyi üyelerinin harekât konusunda sessiz kalarak, doktrini zımnen kabul ettiği ve insani müdahale kuralının uluslararası teamül hukukunun parçası olduğunu kabullendiği ayrıca tartışılmaktadır. Çin ve Sovyetler Birliği'nin kuvvet kullanımına dair bir kararın Güvenlik Konseyi'nden geçmesi hususunda tereddütte olmasının sebebinin, egemenlik ilkesini sınırlandırarak bir emsal teşkil etmek istememeleri olduğu ileri sürülmüştür. Güvenlik Konseyi üyelerinin yaklaşımlarını ve davranışlarını bu biçimde yorumlamak hukuken sağlıklı bir yaklaşım değildir ve resmi beyanların esas alınması gerekmektedir²³⁷.

Sonuç olarak bu müdahalenin en önemli özelliklerinden biri, BM Genel Sekreteri'nin ve 688 Sayılı Karar ile Güvenlik Konseyi'nin desteğini almış olmasıdır. Diğer bir ifadeyle Kuzey Irak müdahalesi, Güvenlik Konseyi desteği sayesinde uygulamaya geçebilmiş, salt insan hakları adına yapılan silahlı müdahalelere emsal teşkil edebilecek tarihi bir adımdır. Bununla birlikte müdahale esnasında ve sonrasında Kürtler ve Şiiiler arasında ayırım yapılmış olması, daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, İran desteği ile yeni bir Şii devletinin doğmasından duyulan siyasi endişeler ve çekinceler nedeniyle Kürtler için sağlanan desteğin Saddam ordularından kaçmakta olan Şii mültecilere sağlanmamış

²³⁵ Anthony Aust, "Statement before the House of Commons Foreign Affairs Committee", **British Yearbook of International Law**, Cilt 63, Sayı 1, 1992, s. 827'den aktaran; Wheeler, **a.g.e.**, s. 167.

²³⁶ Bkz. Abiew, **a.g.e.**, s. 155.

²³⁷ Wheeler, **a.g.e.**, ss. 167-169.

olması²³⁸, insan haklarının evrenselliği ve insan eşitliği ilkeleri ve insani müdahale doktrininin idealist kriterleri ile çelişmektedir.

3.2.2. ECOWAS'ın Liberya'ya Müdahalesi

Aralık 1989'da, Charles Taylor liderliğindeki Liberya Ulusal Yurtsever Cephesi (National Patriotic Front of Liberia-NPFL), son yıllarda yaşanan ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu Samuel Doe rejimini devirmek amacıyla ülkeyi işgal etmiştir²³⁹. Ağustos 1990'da ülkenin büyük kısmı NPFL güçlerinin eline geçmiş, ancak Monrovia, Doe'nin kontrolünde kalmıştır. İç savaş hüküm sürmeye başlamıştır ve her iki taraftan ayrılan küçük gruplar ülkedeki karışıklığın daha da kötüleşmeye başlamasına sebep olmuştur. Tarafların her birinin ülkedeki sivilleri öldürmekte veya işkence yapmakta olduğu iddiaları yayılmaya, bunun sonucunda da 1,3 milyondan fazla insan ülkeyi terk etmeye veya yer değiştirmeye başlamıştır²⁴⁰.

Olayların bu seviyeye gelmesi üzerine ECOWAS Arabuluculuk Daimi Komitesi bir tebliğ yayımlayarak, Liberya'da bir anarşi ortamının var olduğu, kanun ve düzenin tamamen çöktüğü, bu durumun halkı travmatize ettiği gerekçesi ile duruma müdahale kararı almıştır²⁴¹. 23 Ağustos 1990 tarihinde ECOWAS İzleme Grubu (ECOMOG) silahlı müdahaleye başlamış ve çatışmada dış müdahale istemeyen NPFL'nin ve diğer grupların saldırısına uğramıştır²⁴². Buna rağmen ECOMOG kısmen de olsa başarılı olabilmıştır. Örneğin Ekim 1991'de öncekilere nazaran daha uzun süre geçerli kalan bir

²³⁸ Şiilere sağlanan uluslararası destek daha çok BM tarafından gönderilen insani yardım biçiminde kalmış, BM Barış Gücü askerlerinin Şiileri korumalarına dair bir emir verilmemiştir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Irak Hükümetinin Şii Aşiretlere yönelik tutumunu eleştiren 12 Haziran tarihli bildirisi ve ABD, Fransa ve İngiltere'nin 26 Ağustos tarihinde 32. Paralelin güneyinde Irak'a uçuş yasağı getirmiş olması dışında uluslararası basın ve toplum Şii mültecilerin yardım çağrılarına sessiz kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkmen, **a.g.e.**, ss. 140-142.

²³⁹ Bkz. David Wippman, "Enforcing the Peace: ECOWAS and the Liberian Civil War", **Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts**, Ed. Lori Fisher Damrosch, New York, Council on Foreign Relations, 1993, ss. 157-204.

²⁴⁰ Abiew, **a.g.e.**, ss. 200-211.

²⁴¹ **A.g.e.**, s. 206.

²⁴² Wippman, **a.g.e.**, s. 167.

barış antlaşmasını uygulamaya koymuştur ama çatışmalar bir süre sonra yeniden başlamıştır.

19 Aralık 1992'de Güvenlik Konseyi 788 Sayılı Kararı kabul etmiştir. Karar metninde aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir;

Güvenlik Konseyi, Liberya'daki durumun kötüleşmesinin uluslararası barışa ve güvenliğe bir tehdit teşkil ettiğine kanaat getirerek, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının VIII. Bölümünde yer alan hükümlerini akılda tutarak, artan insani yardım gereksinimini fark ederek, Liberya'da barış, güvenlik ve istikrarın tesisi için çabalarından dolayı ECOWAS'ı takdir ederek, Genel Sekreterin durumu değerlendirmek üzere Libya'ya özel bir temsilci göndermesini talep etmektedir²⁴³.

Körfez Savaşı ve Irak Krizi ile ilgili sorunlar yaşayan ve aynı zamanda Somali'de problemlerle karşılaşmış olan Güvenlik Konseyi, 688 sayılı kararda olduğu gibi bu kararlar da müştereken zorlayıcı tedbirlerin alınması için izin vermemiştir²⁴⁴. ECOWAS müdahalesi ise Güvenlik Konseyi ülkedeki duruma odaklanmadan çok önce başlamıştır. Ancak Karar metninde BM Antlaşması'nın VIII. Bölümünde yer alan bölgesel antlaşmalara²⁴⁵ atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle müdahalenin 52. Madde çerçevesinde meşru sayılabileceği iddia edilmektedir. Bu savın dayanak noktası ise insani amaçlarla yapılacak müdahaleler için BM'nin amaçlarıyla, özellikle de temel insan haklarını koruma amacı ile örtüşme gerekliliğidir²⁴⁶. Oysa Antlaşma'nın 53. Maddesinde, Güvenlik Konseyi izni alınmaksızın hiçbir bölgesel antlaşma uyarınca zorlama eylemine girişilemeyeceği açıkça ifade edilmiştir²⁴⁷. Önceki bölümde de değinildiği

²⁴³ Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/788**, 19 Aralık 1992, (Erişim) [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/788\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/788(1992)), 19 Kasım 2014.

²⁴⁴ Abiew, **a.g.e.**, s. 207.

²⁴⁵ Bölgesel örgüt ve antlaşmaların barış ve güvenliğin korunmasındaki rolü için Bkz. Canan Ateş Ekşi, "Barış ve Güvenliğin Korunmasında Bölge Anlaşmaları ve Örgütlerinin Rolü", **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ed. Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, ss. 15-54.

²⁴⁶ Abiew, **a.g.e.**, s. 208.

²⁴⁷ Hem isyancı liderin, hem de BM Antlaşması'nın 53/1. Maddesi kapsamında Güvenlik Konseyi'nin rızası alınmaksızın başlatılmış olması nedeniyle ECOWAS müdahalesinin, barışı koruma operasyonundan çok zorlama tedbiri olarak değerlendirilebileceği tartışma konusu olmuştur. Bkz. Ekşi, **a.g.m.**, s. 46.

gibi, Antlaşma'nın 2(4). Maddesi ile öngörülen kuvvet kullanma yasağının tek istisnası olarak 51. Madde ve VII. Bölüm esas alınmaktadır²⁴⁸.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, ECOWAS'ın Liberya'ya müdahalesi, sadece insani amaçlarla gerçekleştirilmiş çok taraflı bir müdahaledir. Hatta bu müdahalenin birçok yönden ideal bir insani müdahale olduğu ve doktrinin tüm kriterlerini taşıdığı iddia edilmiştir²⁴⁹. Uluslararası toplumun bu müdahalenin meşruiyeti üzerine *opinio juris* oluşup oluşmadığına işaret eden tepkilerine gelince; öncelikle müdahaleye Güvenlik Konseyince izin verilmemiş olsa da, 788 Sayılı Karar metninde Liberya'daki çabaları nedeniyle ECOWAS'ın takdir edildiği beyan edilmiş, dolayısıyla Güvenlik Konseyi müdahaleye destek vermiştir. Bazı yorumculara göre, kullanılan bu ifade ile gelecekte olası egemenlik ihlallerinin önüne geçilmek istenmiş, ancak aynı zamanda da söz konusu müdahalenin münferiden meşruluğu teyit edilmiştir²⁵⁰. Esasen, Güvenlik Konseyi'nin Irak müdahalesine yönelik tutumu ile kıyaslandığında, bu kararda genel olarak daha olumlu ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca Uganda ve Zimbabve başkanları da dâhil olmak üzere bazı Afrika liderleri de müdahaleyi desteklediklerini bildirmişlerdir²⁵¹.

Sonuç olarak ECOWAS'ın Liberya'ya müdahalesine gösterilen rıza, çokuluslu koalisyon güçlerinin Irak müdahalesine verilen onay ve zımni kabulden daha olumlu ve kapsayıcıdır. Hiç şüphesiz söz konusu ülkelerin devletler topluluğu için jeostratejik öneminin de bu bağlamda payı büyüktür. Fakat ağır insan hakları ihlallerinin vuku bulduğu hallerde, güçlü bir bölgesel kuruluş tarafından, Güvenlik Konseyi'nin izni ile yapılacak müdahalelerin uluslararası toplum tarafından meşru kabul göreceğini vurgulaması ve tartışmaya açması bakımından ECOWAS'ın Liberya müdahalesi ayrıca önem arz etmektedir.

²⁴⁸ Ian Brownlie, "The UN Charter and the Use of Force, 1945-1985", **The Current Legal Regulation of the Use of Force**, Ed. Antonio Cassese, Boston, Martinus Nijhoff, 1986, s. 502.

²⁴⁹ Wippman, **a.g.e.**, s. 179.

²⁵⁰ Abiew, **a.g.e.**, s. 208.

²⁵¹ Wippman, **a.g.e.**, s. 181.

3.2.3. BM'nin Somali'ye Müdahalesi

Daha önce de belirtildiği üzere, Somali örneği insani müdahale uygulamaları içinde özel bir yere sahiptir. Irak örneğinin aksine Somali'de müdahalenin sebepleri tamamen iç politika sorunlarından kaynaklanmıştır ve Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararına kıyasla Somali için aldığı 794 sayılı kararı sadece insani gerekçelere dayandırılmış ve müdahalenin hedefindeki Somali'den onay alınmaksızın bir askeri müdahaleye açık ve net biçimde izin verilmiştir. Bu bağlamda Somali müdahalesi, hukuki zemine oturtulmuş ilk insani müdahale örneği olarak kabul edilmektedir²⁵².

Somali'de iç savaşın başlamasında, öteden beri süren aşiret çatışmalarının Diktatör Siad Barre tarafından kışkırtılması etkin olmuştur. Barre'ye karşı 1989 yılında Hawiye Aşiretinin liderleri olan Farah Aidid ve Ali Mehdi Birleşik Somali Kongresi'ni (United Somali Congress-USC) kurarak mücadele etmeye başlamış, bu mücadele 1991 yılı başında Barre'nin darbe ile liderlikten düşmesi ile sonuçlanmıştır. Diktatör Barre'nin düşüşünün hemen ardından USC, Ali Mehdi'yi Başkan ilan etmiştir ve askeri lider Aidid'in bu karara itirazı ve Mehdi'nin Başkanlığını reddetmesi ile iç savaş patlak vermiştir. Çatışmaların en yoğun yaşandığı Kasım 1991 ile Mart 1992 arasında BM'ye bağlı insani yardım kuruluşları güvenlik endişesi ile ülkeyi terk etmiştir²⁵³.

23 Ocak 1992 tarihinde Güvenlik Konseyi, Somali'de yaşanan olayların uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesi gerekçesiyle, BM Antlaşmasının VII. Bölümü kapsamında silah ambargosu uygulanmasına ilişkin 733 sayılı kararı almıştır²⁵⁴. Ancak bu kararın çatışmalara herhangi bir etkisi olmamış, Mogadişu sokakları ve şehir tam anlamıyla kaosa sürüklenmiştir. Bunun üzerine dönemin BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali, çatışma taraflarının liderlerinin rızasına başvurulmadan bölgeye BM birliklerinin sevk edileceğini açıklamıştır²⁵⁵. Bu açıklama, BM'nin bölgedeki arabuluculuk ve barış

²⁵² Türkmen, **a.g.e.**, s. 144.

²⁵³ Wheeler, **a.g.e.**, s. 174.

²⁵⁴ Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/733**, 23 Ocak 1992, (Erişim) <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=3b00f15c5c>, 19 Kasım 2014.

²⁵⁵ Matt Bryden, "Somalia: The Wages of Failure", **Current History**, Cilt 94, Sayı 591, 1995, ss. 147-148.

görüşmeleri stratejisinin sonu olmuş, Aidid buna karşılık olarak BM Somali Harekatı (United Nations Operation in Somali - UNOSOM) adı verilen misyon için Eylül ayında Somali'ye gelen 500 kişilik görev gücünün korunmayacağını açıklamıştır²⁵⁶.

Somali'deki olaylara yönelik uluslararası müdahale, 1992 yılı ortalarında ABD Başkanı Bush'un Somali'deki kıtlığın büyük bir insanlık trajedisi olduğunu ve ABD'nin Somali'ye gıda yardımı yapacağını açıklamasıyla yeni bir boyut kazanmıştır²⁵⁷. Bush'un açıklamasının ardında yatan neden ise ABD Kenya Büyükelçisi'nin Kenya sınırındaki mülteci kamplarında yaşanan dramı anlatan telgrafıdır²⁵⁸. Bush'un bu beyanı medyada geniş yer bulmuştur. Artan kamuoyu baskısı ve Somali'nin düşük riskli, kısa süreli bir harekât ile düzene kavuşturulabileceği inancı, ABD'nin Somali'ye 30.000 askerden oluşan bir birlik göndermek üzere BM'ye başvurmasına zemin hazırlamıştır²⁵⁹.

ABD'nin önerisi, Üye Devletlerin BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere her türlü girişimde bulunabileceğini belirten 794 sayılı kararın 3 Aralık 1992 tarihinde Güvenlik Konseyi'nden geçmesi ile sonuçlanmıştır²⁶⁰. Bu konuda BM Genel Sekreteri, Somali'de onayı alınacak bir hükümet bulunmadığından, BM'nin inisiyatif alması gerektiğini ifade etmiştir²⁶¹.

794 sayılı karar insani müdahale uygulamaları için tam anlamıyla bir dönüm noktası niteliğindedir. Öncelikle, karar metninde on sekiz farklı yerde insani hedeflere ilişkin atıfta bulunulmuştur ve bu özelliği, kararın temelinde insancıl amaçların yer aldığını göstermektedir. Diğer yandan Somali'deki insani krizin uluslararası barışa ve güvenliğe tehdit teşkil ettiğinden bahisle silahlı kuvvet kullanımına izin verilmiştir. Sonraki insani müdahale uygulamaları için emsal teşkil edebilecek olması bakımından da bu nokta çok önemlidir.

²⁵⁶ Wheeler, **a.g.e.**, s. 177.

²⁵⁷ Türkmen, **a.g.e.**, s. 147.

²⁵⁸ Wheeler, **a.g.e.**, s. 179.

²⁵⁹ **A.g.e.**, ss. 178-182.

²⁶⁰ Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/794**, 3 Aralık 1992, (Erişim) [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/794\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/794(1992)), 20 Kasım 2014.

²⁶¹ Adam Roberts, "Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights", **International Affairs**, Cilt 69, Sayı 3, 1993, s. 440.

Karar neticesinde BM Birleşik Görev Gücü (United Task Force-UNITAF) oluşturulmuş, ABD liderliğinde Umut Harekâtı (Operation Restore Hope) başlamıştır. UNITAF'ın bölgeye sevk edilmesini müteakiben BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali, Somali'nin devlet sistemini tekrar canlandırmak amacıyla Ocak 1993'de Addis Ababa'da milis temsilcilerinin katıldığı ancak aşiret reislerinin davet edilmediği bir konferans toplamış ve varılan anlaşma sonucunda ateşkes ve UNITAF denetiminde silahsızlanma kararı alınmıştır²⁶². Ateşkes imzalanmış olmasına karşın çatışmalar sürdüğü için Mart ayında aynı yerde ikinci bir konferans düzenlenmiş ve sonuç olarak BM UNITAF'ın görev süresini uzatmıştır. 26 Mart 1993 tarihinde Güvenlik Konseyi 814 sayılı kararı kabul ederek BM birliklerinin BM Antlaşmasının VII. Bölümü doğrultusunda; Somali'de güvenli bir ortam oluşturma, hukukun üstünlüğünü ve Somalili tüm tarafların alınan kararlara uymasını sağlama görevleri verilmiştir²⁶³. Bu görevlerin gerçekleştirilebilmesi için UNOSOM II adlı yeni misyon kapsamında bölgeye 20.000 kişilik bir silahlı kuvvetin gönderilmesine karar verilmiştir²⁶⁴.

UNOSOM II, Aidid ve Somali Ulusal İttifakı (Somali National Alliance - SNA) başta olmak üzere bölgedeki karşıtların şiddetli saldırıları ile karşılaşmıştır. 3 Ekim 1993'de ABD Komando Birliği Aidid'in şahsen bulunduğu bir otele saldırı düzenlemiş, çatışma sonucunda 19 Amerikan askeri ve 500 sivil hayatını kaybetmiştir. Mogadişu sokaklarında Somalililer tarafından ayaklarından çekilerek sürüklenen Amerikalı ölü askerin görüntüleri, dünya basınında büyük yankı uyandırmıştır²⁶⁵. Kamuoyunda geniş çaplı tepkilerin oluşmaya başlaması üzerine dönemin ABD Başkanı Clinton, Somali'deki tüm ABD güçlerinin 31 Mart 1994 tarihine kadar geri çekilmiş olacağını açıklamıştır²⁶⁶. Böylece 1994 yılının Mart ayı sonuna kadar ABD güçleri; oybirliği ile

²⁶² Türkmen, **a.g.e.**, s.151.

²⁶³ Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/814**, 26 Mart 1993, (Erişim) <http://www.un.int/wcm/webdav/site/somalia/shared/documents/statements/1086719926.pdf>, 20 Kasım 2014.

²⁶⁴ Wheeler, **a.g.e.**, s. 194.

²⁶⁵ Luke Glanville, "Somalia Reconsidered: An Examination of the Norm of Humanitarian Intervention" **Journal of Humanitarian Assistance**, 2005, s. 11. (Erişim) <http://sites.tufts.edu/jha/files/2011/04/a178.pdf>, 22 Kasım 2014.

²⁶⁶ Wheeler, **a.g.e.**, s. 199.

alınan 954 sayılı Güvenlik Konseyi kararı²⁶⁷ uyarınca da Kasım ayında geri kalan BM güçleri, Somali'de hukuki bir düzenin yeniden inşası ve barışın tesisi misyonunu tamamlayamadan, kayıplar vermiş halde ve ardında bir kaos bırakarak geri çekilmiştir.

Somali'de gerçekleştirilen UNITAF/UNOSOM I ve UNOSOM II müdahalelerinin insani müdahale doktrinine uygun olup olmadığını değerlendirirken, öncelikle Somali'deki koşulların dikkate alınması yerinde olacaktır. Yukarıda da ifade edildiği üzere 1992 yılında ülkede yetkin bir hükümetin bulunmayışına bağlı olarak kanunsuzluk hüküm sürmekte ve siviller aşiretler arası çatışmalardan büyük ölçekte etkilenmektedir. Çatışmakta olan aşiret liderleri bölgeye gönderilen yardımların sivillere ulaşmasını önlemektedir. Hatta köylere yapılan baskınlarda insanların gıda da dâhil olmak üzere tüm varlıkları yağmalanmaktadır²⁶⁸. Ayrıca iç savaşa eşlik eden kuraklık beraberinde kıtlığı getirmiş, 1992 yılında ülke genelinde 350.000 civarında Somalilinin açlıktan yaşamını yitirmesine neden olmuştur²⁶⁹.

Hiç şüphesiz ki Somali'nin içinde bulunduğu durum, uluslararası geçerliliğe sahip insan haklarının geniş çaplı ihlalidir. Dolayısıyla insani müdahale için gerekli koşullar tam anlamıyla oluşmuştur ve müdahalenin gerekliliği oldukça açık ve nettir. Güvenlik Konseyi'nin silahlı kuvvet kullanımı için yetki veren kararları 794 ve 814 sayılı kararlarında da bu gerekçe temel alınmıştır. Hukuki olarak insan hakları ihlallerini sona erdirmeye hedefi doğrultusunda müdahale kararı alınmış olduğundan, müdahalenin ardında yatan diğer gerekçelerin önemi kalmamaktadır. Ancak ABD güçlerinin müdahil olmasında etkili diğer faktörler de mevcuttur. Örneğin, ABD Başkanı Bush başkanlık döneminin sonuna yaklaşmıştır ve rakibi Demokrat aday Bill Clinton seçim kampanyasında Somali ve Bosna'daki başarısız siyaseti kullanmaya başlamıştır²⁷⁰. Buna

²⁶⁷ Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/954**, 4 Kasım 1994, (Erişim) [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/954\(1994\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/954(1994)), 21 Kasım 2014.

²⁶⁸ Bryden, **a.g.m.**, s. 147.

²⁶⁹ Weiss, **a.g.e.**, s. 78.

²⁷⁰ Türkmen, **a.g.e.**, s. 147.

rağmen ABD'nin müdahil olmasının ardında yatan temel nedenin insani gerekçeler olduğu kabul görmüştür²⁷¹.

İnsani amaçlar doğrultusunda kararlaştırılan müdahalenin hukukiliği üzerinde herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Müdahale kararlarında, BM Antlaşması'nın VII. Bölümü - 42. Maddesi doğrultusunda silahlı kuvvet kullanımı yasağının istisnalarına başvurulmuş, Somali'deki iç savaşın uluslararası barış ve güvenliğe tehdit teşkil ettiği hususunda uzlaşmaya varılmıştır. Dolayısıyla müdahale, BM Antlaşması'nın 42. Maddesine ve silahlı kuvvet kullanımı yasağı istisnasına uygun biçimde gerçekleştirilmiştir.

Somali'de silahlı müdahalenin gerekliliği değerlendirilirken öncelikle tüm barışçıl yolların tüketilip tüketilmediğine bakmak yerinde olacaktır. BM'nin iç savaşa ilk tepkisi 1990-1991 yılları arasında bölgede bulunan personelini geri çekmek olsa da, çatışmaları barışçıl yollarla çözmek için bazı yollara başvurulmuştur. Örneğin 3 Mart 1992'de BM Genel Sekreterinin Baş Yardımcısı James Jonah, Mehdi ve Aidid'in ateşkes üzerinde anlaşmaya varmasına aracı olmuştur ve bu sayede Mogadişu sokakları kısa bir süreliğine de olsa huzur bulmuştur²⁷². Ateşkes kararının ihlalden bir süre sonra, bölgedeki aşiret reisleri ile iyi ilişkileri bulunan ve Somali'nin sorunlarının diplomasi yoluyla çözülebileceğine inanan BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Mohammed Sahnoun görüşmeler için Somali'ye gönderilmiştir²⁷³. Yerel liderlerle yaptığı görüşmelerde Sahnoun ilerleme kaydetmeye başlamıştır. Ancak bu durumu suiistimal eden çetelerin bölgeye sevk edilen yardım malzemelerinden daha fazla haraç almaya başladıklarına inanan Boutros Ghali'nin girişimleri doğrultusunda 28 Ağustos 1992 tarihli ve 775 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı²⁷⁴ ile 3500 kişilik bir barışgücü kuvvetinin Somali'ye gönderilmesine karar verilmiş, bu kararı protesto eden Sahnoun görevinden

²⁷¹ Bkz. Wheeler, **a.g.e.**, s. 201, Türkmen, **a.g.e.**, s. 155.

²⁷² Bryden, **a.g.m.**, s. 147.

²⁷³ Jonathan Stevenson, "Hope Restored in Somalia", Foreign Policy, Sayı 91, 1993, s. 146'dan aktaran; Türkmen, **a.g.e.**, s. 146.

²⁷⁴ Bkz. Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/775**, 28 Ağustos 1992, (Erişim) [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/775\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/775(1992)), 26 Kasım 2014.

istifa etmiştir²⁷⁵. Görüldüğü üzere, müdahale öncesinde çatışmanın barışçıl yöntemlerle çözümü için gerekli girişimlerde bulunulmuş, ancak insan yaşamının tehlikede olması gerekçesi ile girişimlerin sonuçlanması için yeterince beklenmemiştir.

Diğer yandan, Somali'de askeri müdahalenin gerekliliğine verilecek cevap, bölgedeki silahlı BM güçlerinin hedefleri doğrultusunda değişmiştir. UNOSOM I ile bölgeye gönderilen yardım malzemelerinin güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir, ancak UNOSOM II bu görevin yanı sıra Aidid'i ele geçirme hedefi doğrultusunda hareket etmiştir. Bunun altında yatan sebep aslında, SNA'nın silah depolarından birinde yapılan inceleme esnasında BM barışgücü askerlerinin öldürülmesi olmuştur. Bu olay Genel Sekreter Boutros Ghali'nin etkisiyle 6 Haziran 1993 tarihinde 837 sayılı kararın²⁷⁶ kabulüne ve dolayısıyla, "saldırlardan sorumlu kişilere karşı gerekli tüm yollara başvurma" yetkisi verilen BM güçlerinin Aidid'i yakalama ve cezalandırma hedefine yönlendirilmelerine sebep olmuştur²⁷⁷. Bu kapsamda, Aidid'i hedef alan ve SNA güçlerine karşı gerçekleştirilen hava saldırılarında, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 100 civarında Somalili hayatını yitirmiştir²⁷⁸. Ayrıca yukarıda da bahsedilen 3 Ekim 1993 tarihli otel saldırısında 500 sivilin ölümü olayın vahametini artırmıştır. Bu durum insani gerekçelerle başlayan misyonun bir ölçüde amacından saparak askeri niteliğe bürünmesine ve bölgedeki müdahaleci güçlerin bir nevi hasım olarak algılanmasına yol açmıştır²⁷⁹. Netice itibariyle Somali'deki iç savaşın ağır koşulları ve aşiretler arası çatışmaların yoğunluğuna paralel olarak sivillerin ve bölgeye sevk edilen yardımların güvenliği bakımından askeri bir müdahale kaçınılmaz görünse de, sivil yerleşimin yoğun olduğu bölgelere hava saldırıları düzenlemek, açlık ve iç savaş mağduru insanlara yardım ederken başvurulabilecek makul bir yöntem değildir ve elzem görülen askeri müdahalenin özellikle ikinci aşamasında başvuru yöntemlerinin orantılılığından söz etmek pek mümkün görünmemektedir.

²⁷⁵ Türkmen, **a.g.e.**, ss. 146-147.

²⁷⁶ Bkz. Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/837**, 6 Haziran 1993, (Erişim) <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/332/32/IMG/N9333232.pdf?OpenElement>, 26 Kasım 2014.

²⁷⁷ Wheeler, **a.g.e.**, ss. 190, 194.

²⁷⁸ **A.g.e.**, s. 195.

²⁷⁹ Türkmen, **a.g.e.**, s. 155.

Sonuç olarak, Somali müdahalesinin insani yardım boyutu ile birçok sivili kurtarmış olduğu muhakkaktır. Fakat Aidid'i ele geçirme hedefi doğrultusunda müdahale, askeri ve siyasi bir operasyona dönüşmüş ve yardım edilmek istenen halkta BM güçlerine karşı düşmanlık algısı oluşmuştur. Uluslararası toplum 794 sayılı karar ile insani müdahale doktrinini yeni bir safhaya taşımıştır ve Somali örneği, insani gerekçeler doğrultusunda gerçekleştirilecek müdahalelerin, insani hedef ekseninden askeri ve siyasi hedeflere kaymaması gerektiğine iyi bir örnek teşkil etmiştir.

3.2.4. NATO'nun Kosova'ya Müdahalesi

Bosna savaşına son veren Dayton Antlaşması 21 Kasım 1995 tarihinde Ohio'daki Dayton Hava Üssü'nde paraf edildiğinde Balkanlar'da silahlı çatışmaların bir son bulduğuna inanılıyordu. Ancak kısa süre sonra durumun böyle olmadığı, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) Başkanı Slobodan Milošević'in Kosova Arnavutları (Kosovalılar)'na tutumunun Kosova bölgesinde bazı gerginliklere yol açtığı anlaşılmıştır. Başkan Milošević 1974 YFC Anayasası ile Kosova'ya özerklik vermiş, ancak Arnavutların haklarını askıya alarak bölgedeki Sırp ve Arnavut halk arasında sert ayrılıkçı politikalar izlemeye başlamıştır. Bu durum Kosova'da apartheid sisteminin uygulamaya konması şeklinde yorumlanmıştır²⁸⁰. Yaklaşık 2 milyon nüfusa sahip Kosova'da aslında iki uluslararası hukuk hakkı çatışmıştır. Nüfusun yüzde 90'ını teşkil eden Arnavutlar kendi kaderini tayin hakkına istinaden tam bağımsızlık talep ederken, nüfusu 100 bini bulan Sırp'lar ise ülke bütünlüğü hakkı kapsamında Kosova için geniş özerklik önermiştir²⁸¹.

Bölgede iki halk arasında gerginlik tırmanmaya başlamış, Arnavut nüfusun Sırp azınlık karşısında her geçen gün artmasıyla birlikte Sırp milliyetçileri kendilerine karşı Kosova'da soykırım uygulandığı iddialarını dile getirmeye başlamışlardır. Bunun üzerine bölgede tırmanan gerginliğe Milošević, 1989'da Belgrat yönetimini ele

²⁸⁰ Bkz. Wheeler, **a.g.e.**, s. 257; Türkmen, **a.g.e.**, 193-194; Misha Glenny, **The Balkans: Nationalism, War & the Great Powers 1804-1999**, London, Granta Books, 1999, ss. 651-661; Jonathan I. Charney, "Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo", *American Journal of International Law*, Cilt 93, 1999, ss. 834-839.

²⁸¹ Tangör, **a.g.e.**, s. 117.

geçirdikten sonra 1990'da Kosova'nın özerkliğini geri alarak ve Arnavut halka yönelik keyfi tutuklamalar, işkence ve yargısız infaz gibi insan hakları ihlallerine sebep olarak katkıda bulunmuştur. Arnavutlar, Dr. İbrahim Rugova önderliğinde Demokratik Kosova Ligi'ni (Lidhja Demokratike e Kosovës-LDK) kurarak Sırbistan'dan bağımsız olmanın yollarını aramaya başlamışlardır, ancak Rugova'nın pasif direnişi nedeniyle üye sayısı 700.000'e ulaşan LDK bağımsızlık yolunda Arnavutlar için etkin bir sonuç verememiştir²⁸².

1996 yılının başlarında radikal bir örgüt olan ve nüfusun yüzde doksanının Arnavutlardan oluştuğu Kosova'da Sırp kontrolüne karşı pasifist direnişin sonuç vermeyeceğine inanan Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushtria Çlimitare e Kosovës-UÇK), uluslararası ilgi çekmek amacıyla Sırlara yönelik silahlı saldırılara başlamıştır²⁸³. YFC ordusu UÇK'ya karşı harekete geçmiş ve çatışmaların şiddeti çok keskin biçimde artmıştır. Buna rağmen Batılı güçler çatışmalara 1998 yılı başlarında ilgi göstermeye başlamıştır. 31 Mart 1998'de Güvenlik Konseyi 1160 sayılı kararıyla Sırp polis güçlerinin Kosova'daki sivillere ve göstericilere aşırı güç kullanımını ve UÇK'nın terör eylemlerini kınamıştır²⁸⁴. Ancak, sadece Çin ve Rusya'nın içişlerine karışma olarak görerek karşı çıktığı karar, çatışmaları çözüme kavuşturmak için bir çözüm öngörmemiş, BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiğini vurgulayarak çatışmalara karşılıklı diyalog yoluyla son verilmesini ve LDK'nın barışçıl yöntemler izlemesi çağrısında bulunmuştur²⁸⁵.

1160 sayılı karara rağmen çatışmalar devam etmiştir ve Sırpların UÇK'yı yok etme çabası ile sivil Kosova Arnavutlarını Arnavutluk ve Makedonya'ya sürdükleri aleni hale gelmiştir. ABD ve İngiltere liderliğinde Batılı müttefikler daha etkin çözümlere başvurulması gerektiğini idrak etmiştir. Bu doğrultuda, 23 Eylül 1998 yılında 1199 sayılı karar Güvenlik Konseyi'nden geçmiştir. Karar metninde, Kosova'daki durumun

²⁸² Türkmen, **a.g.e.**, ss.194-195.

²⁸³ Glenny, **a.g.e.**, s. 656.

²⁸⁴ Bkz. Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/1160**, 31 Mart 1992, (Erişim) http://www.un.org/en/sc/repertoire/2010-2011/Part%20I/2010-2011_Kosovo.pdf, 21 Kasım 2014.

²⁸⁵ Türkmen, **a.g.e.**, s. 196.

kötüleştirmeye başlamasının bölgedeki barış ve güvenliğe tehdit teşkil ettiği teyit edilerek, YFC ile Kosova'nın Arnavut liderlerinin derhal tedbirler alarak sürmekte olan insanlık felaketini durdurmaları talep edilmiştir²⁸⁶. 1160 sayılı kararda olduğu gibi, bu karar da BM Antlaşması VII. Bölüm temel alınarak hazırlanmış ve kararda dile getirilen taleplerin yerine getirilmemesi halinde olası bir askeri yaptırıma ilişkin herhangi bir ifade kullanılmamıştır. Rusya ve Çin veto edeceği açıkça belli olduğundan, silahlı kuvvet kullanımına ilişkin açık bir iznin Güvenlik Konseyi'nden geçmesi mümkün olmamıştır²⁸⁷.

Çatışmalar bir türlü sona erdirilememiş olduğundan, NATO ülkeleri olaya müdahil olmaya karar vererek, 13 Ekim 1998'de Sırpların Kosovalı Arnavutların yerleşim yerlerine saldırılarına son vermemeleri halinde hava saldırıları uygulayacağını açıklamıştır. NATO'nun bu açıklamasına başta Rusya ve Çin olmak üzere Güvenlik Konseyi üyeleri karşı çıkmıştır. Bölgesel bir kuruluşun sadece BM Antlaşması'nın Bölgesel Antlaşmalar başlıklı VIII. Bölümü çerçevesinde Güvenlik Konseyi onayı alarak²⁸⁸ müdahale hakkına sahip olabileceği ifade edilmiştir²⁸⁹.

NATO'nun hava saldırısı öncesinde Sırp'lara verdiği 96 saatlik sürenin bitmesine saatler kala ABD Özel Elçisi Richard Holbrooke Belgrad'a giderek Miloşeviçi ateşkes ilanına ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nin 1700 denetçisinin bölgeye sevkine ikna etmiştir. Bu anlaşma Güvenlik Konseyi'nin 24 Ekim 1998 tarih ve 1203 sayılı kararında teyit edilmiştir. Oldukça hassas bir durumda üzerinde uzlaşmaya varılan ateşkes anlaşması, UÇK'nın alınan kararlara ve ateşkese uymayacağını ilan etmesiyle

²⁸⁶ Bkz. Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/1199**, 31 Mart 1992, (Erişim) [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1199\(1998\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1199(1998)), 21 Kasım 2014.

²⁸⁷ Bkz. Wheeler, **a.g.e.**, ss. 260-265.

²⁸⁸ Bu çerçevede Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu (United Nations Mission in Kosova - UNMIK) ile benzeri olmayan bir misyon yüklenilerek, Kosova'da BM önderliğinde çok taraflı örgütler işbirliğinde, tam özerkliğin ve öz yönetimin oluşturulmasını desteklemek, Kosova'nın gelecekteki statüsünü belirleyecek siyasi süreci tesis etmek, önemli altyapıların inşasını üstlenmek, insan haklarını geliştirmek, sivil hukuk ve düzeni sağlamak gibi faaliyetleri hedefleyen bir misyonun yürütülmesi amaçlanmıştır. UNMIK, Kosovalı liderlerle insanlarla sıkı temas halinde sağlık, eğitim, bankacılık, maliye, posta, hukuk gibi alanlarda tüm zorunlu idari işleri yerine getirmiştir. Bkz. Tangör, **a.g.e.**, s.127.

²⁸⁹ Türkmen, **a.g.e.**, s. 197.

geçerliğini yitirmiştir. YFC silahlı kuvvetleri ise misilleme olarak Racak kasabasında 45 sivil katletmiştir²⁹⁰.

Anlaşmazlıkların barışçıl yolunu sağlamak amacıyla son bir çare olarak taraflar, Paris yakınlarında Rambouillet'e davet edilmiştir. Görüşmeler neticesinde UÇK tam bağımsızlık taleplerinden vazgeçmeyi, YFC ise bunun karşılığında Kosova'da NATO güvencesinin varlığını kabul etmiştir. Bu son barış çözümünün kararlaştırılmasının hemen ardından Sırplar uzlaşmayı reddetmiş ve Kosova'da yeni bir etnik temizliğe başlamıştır²⁹¹. Bunun üzerine NATO, büyük bir ülkeye kendi bölgesinde savaş açma ve kamu önünde yaptığı açıklamadan dönme ikileminde kalmıştır²⁹². Miloşeviç'in olayları engellemesi için kendisine yapılan son ricaları reddetmesinden sonra 23 Mart 1999 tarihinde NATO birliklerinin hava saldırılarına başlamasına karar verilmiş, sonraki günün akşamı saat 20.00 itibarıyla Müttefik Kuvvet Harekâtı başlamıştır²⁹³.

NATO'nun Kosova müdahalesini meşrulaştırmak için dört temel gerekçe sunulmuştur. Öncelikle NATO'nun müşterek bir savunma örgütü olarak güvenilirliği tehlike altına girmiştir²⁹⁴. Ancak bu gerekçe savaş ilanı için hukuki bir zemin teşkil edememiştir²⁹⁵. İkinci olarak harekât Güvenlik Konseyi'nin önceki üç kararı ile uyumludur. Diğer yandan Çin ve Rusya müdahaleye çok açık ve net biçimde karşı çıktığından, alınan kararlar uluslararası toplumun tüm üyelerinin görüşlerini yansıtmamaktadır²⁹⁶. Üçüncü olarak Kosova'daki etnik temizlik NATO'nun korumakla yükümlü olduğu Avrupa güvenliğine ve barışına yönelik bir tehdit teşkil etmekteydi. Bu gerekçe ile müdahalenin BM Antlaşması'nın VIII. Bölümü kapsamında gerçekleştirileceği ima edilmiştir²⁹⁷. Ancak Liberya örneğinde de değinildiği üzere, bu Antlaşma'nın bölgesel anlaşmalar hükmünün yanlış yorumlanması anlamına gelmektedir. Meşru müdafaa hakkı haricinde

²⁹⁰ Kritsiotis, **a.g.m.**, s. 337.

²⁹¹ **A.g.m.**, s. 339.

²⁹² Glenny, **a.g.e.**, s. 657.

²⁹³ Türkmen, **a.g.e.**, s. 199.

²⁹⁴ Wheeler, **ag.e.**, s. 265.

²⁹⁵ Glenny, **a.g.e.**, ss. 657, 658.

²⁹⁶ Wheeler, **a.g.e.**, s. 267.

²⁹⁷ Henkin, **a.g.m.**, s. 827.

bölgesel kuruluşların silahlı kuvvet kullanımı için de Güvenlik Konseyi izni gerekmektedir²⁹⁸. Son olarak müdahalenin insani krizi durdurmayı ve ortadan kaldırmayı hedeflediği açıklanmıştır ve müdahalenin meşru addedilebilmesi için tek geçerli gerekçe budur. Nitekim kısa süre içinde NATO ülkelerinin kabul ettiği resmi gerekçe olarak insani müdahale ön plana çıkmıştır²⁹⁹. Wheeler'ın da ifade ettiği üzere;

Eldeki bilgiler göstermektedir ki, bu olayda silahlı kuvvet kullanımına karar verilmesinin en temel nedeni, Devlet Başkanlarının ve Başbakanların bunun bir *haklı savaş* olduğuna inanmış olmalarıdır³⁰⁰.

Haklı savaş kriterleri çalışmanın ilk bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kosova müdahalesinin Haklı savaş kriterlerine uyup uymadığını değerlendirebilmek için insani krizin şiddetini ve müdahalenin diğer gerekçelerinin ağırlığını değerlendirmek gerekmektedir. Öncelikle, daha önce de değinildiği üzere, insani amaçlar dışında başka endişelerin de bulunması, insan hayatı söz konusu olduğu müddetçe operasyonun meşruluğuna hanel getirmemektedir. Fakat NATO'nun bu müdahale ile bir iç çatışmanın taraflarından sadece birine destek vereceği ve dolayısıyla UÇK'nın hava kuvveti haline geleceğine dair bazı endişeler dile getirilmiştir³⁰¹. Esasen başlangıçta çatışma tek taraflıdır ve YFC askeri kuvvetlerinin Kosovalı sivillere muamelesi nefret uyandırıcı düzeydedir. NATO bombardımanı başlamadan önce yaklaşık 500 Kosovalı sivilin öldüğü ve 400.000 kişinin Kosova dışına sürüldüğü veya yerinden edildiği tahmin edilmektedir³⁰². Bununla birlikte Miloşeviç Kosova etnik anlamda tamamıyla temizlenmeden olayları durduracağına dair herhangi bir işaret vermemiştir. Dolayısıyla böyle bir tabloda insani müdahalenin gerekliliği oldukça bariz görünmektedir.

Buraya kadar ifade edilen hususlara ek olarak, meşruiyet değerlendirmesinde Kosova Krizine özel bir başka noktanın göz önünde bulundurulması gerekmektedir; müdahaleci güç hedefteki ülkeye kıyasla çok daha güçlüdür. Dolayısıyla müdahalenin ölçüsü ve

²⁹⁸ Ekşi, **a.g.m.**, s. 50.

²⁹⁹ Kritsiotis, **a.g.m.**, s. 342.

³⁰⁰ Wheeler, **a.g.e.**, s. 267.

³⁰¹ **A.g.e.**, s. 269.

³⁰² **A.g.e.**, ss. 269-270.

başvurulan araçlar temelinde ayrıca bir meşruluk değerlendirmesi yapılmalıdır³⁰³. NATO, YFC güçleri savaşmak için yüksek irtifalı hava saldırılarında bulunmayı seçmiştir, çünkü bu sayede kayıp verme riski kısıtlanmış, harekâtın siyasi açıdan uygulanabilir olması sağlanmıştır. Ayrıca Miloşeviç'in Dayton Antlaşması'ndan önce yaptığı gibi, birkaç günlük bombardımanın ardından pes edeceği düşünülmekteydi³⁰⁴. Bu düşüncenin yanlışlığı çok kısa sürede ortaya çıkmıştır, çünkü YFC güçleri geri çekilmekten ziyade, Kosova'daki etnik temizliği hızlandırmaya başlamıştır. Wheeler'ın da ifade ettiği üzere NATO bombardımanı, Sırp'ların etnik temizlik için savaş bahanesine kavuşmasına ve savunmasız Arnavutlara karşı intikam saldırıları yapmasına yol açmıştır³⁰⁵. Diğer yandan NATO bombardımanı başlamamış olsaydı, Kosovalı Arnavutlar için durumun çok daha kötü olacağı, Sırp'ların At Nalı Operasyonu adlı bir operasyonla Kosova'daki tüm Arnavutları ülkeden temizlemeyi planlamakta oldukları da iddia edilmiştir³⁰⁶.

Sırp'ların şiddet eylemleri ve saldırıları arttıkça NATO'nun hava saldırıları devam etmiş ve bombardımanın Sırp'lar için kritik hedefleri artmaya başlamıştır. Aynı zamanda bombalar sivillerin yoğun olduğu bölgelere düşmeye, istenmeyen kayıplar yaşanmaya başlamıştır. Bu nedenle, ülkedeki vahşete bir son vererek Kosovalıların evlerine dönmelerini sağlamanın tek yolunun kara harekâtından geçtiği anlaşılmıştır. Bir kara harekâtının mümkün olabilmesi ise gerekli ortamın hazırlanmasını; YFC güçlerinin hızlı sevkiyatını önlemek için altyapının imha edilmesini, köprü, yol ve petrol rafinerilerinin ağır bombardımanını gerektirmekteydi³⁰⁷.

Bütün bu bilgiler ışığında NATO Harekâtında başvurulan yöntemlerin nihai amaca orantılılığı ve dolayısıyla insancıl amaçlarının doğası hakkında ciddi şüpheler ortaya

³⁰³ Birinci Bölümde, "haklı savaş" kuramı kapsamında vurgulandığı üzere, orantılılık ilkesini karşılayamayan uygulamalar, doktrinin kriterlerine göre meşru değildir.

³⁰⁴ Wheeler, **a.g.e.**, s. 268.

³⁰⁵ **A.g.e.**, s. 269.

³⁰⁶ Uluslararası Bağımsız Kosova Komisyonu, "At Nalı Operasyonu" hakkında somut delil bulunmadığını, ama Arnavutların örgütlü bir operasyon doğrultusunda kitlesel olarak yerlerinden edildiğinin açık olduğunu raporunda ifade etmiştir. Bkz., The Independent International Commission on Kosovo, **The Kosovo Report**, 2000.

³⁰⁷ Wheeler, **a.g.e.**, s. 271.

çıkılmaktadır. Müdahale devam ettikçe, Kosovalıların acısını dindirme hedefinden çok YFC'nin parçalanmasını amaçlayan bir infaza dönüştüğü iddia edilmiştir³⁰⁸. Harekâtın barış tesis etme hedefine, Miloşeviç'in 3 Haziran 1999 tarihinde Rusya ve G-8 ülkelerince hazırlanan barış planını kabul etmesiyle ulaşılabilmektedir³⁰⁹ ve NATO Harekâtı 10 Haziran'da sona ermiştir. Bu minvalde, harekâtın insani müdahale olarak sınıflandırılabilmesi tartışmaya açık hale gelmiştir:

NATO müdahalesi insani müdahale için iyi bir örnek değildir. Harekât esnasındaki eylemlerin gereklilik, orantılılık ve olumlu insani sonuç elde etme kriterlerini karşılayıp karşılamadığı üzerine sorulabilecek elzem sorular mevcuttur³¹⁰.

Müdahale insani nitelik taşımasa dahi, uluslararası toplumun müdahaleye tepkisi ayrıca önem arz etmektedir. Öncelikle Batılı devletlerin çoğu müdahaleye destek vermiştir. İngiltere, Kuzey Irak müdahalesinde ileri sürdüğü insani müdahalenin hukukiliği ve uluslararası teamül hukukunda yerinin bulunduğu iddiasını tekrarlamıştır³¹¹. Diğer yandan bir Çin yetkilisi, harekâtın güç diplomasisine örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir³¹². Rusya'nın BM Temsilcisi ise Güvenlik Konseyi görüşmesinde harekâtın hukuk ve hukuksuzluk meselesine dönüştüğünü, ülkesinin BM kurallarına bağlılığını teyit etmek ve dikte edilen kurallara tahammül etmek arasında kaldığını ifade etmiştir³¹³.

26 Mart 1999'da Hindistan ve Belarus'un desteği ile Rusya, NATO harekâtının BM Antlaşması'na göre hukuka aykırı olduğunu iddia eden bir karar taslağını Güvenlik Konseyine sunmuştur. Karar taslağını oylayan on beş üyeden on ikisi ret oyu kullanmıştır ve bu on iki üyenin altısı Batılı güçleri temsil etmektedir³¹⁴. İlk kez insancıl amaçlar doğrultusunda silahlı kuvvet kullanımı, Güvenlik Konseyi üyelerinin çoğunluğu tarafından meşru ilan edilmiştir ve ciddi bir muhalefet yaşanmamıştır.

³⁰⁸ Bkz. Kritsiotis, **a.g.m.**, s. 357.

³⁰⁹ Türkmen, **a.g.e.**, s. 200.

³¹⁰ Wheeler, **a.g.e.**, s. 275.

³¹¹ Kritsiotis, **a.g.m.**, s.340.

³¹² **A.g.m.**, s. 346.

³¹³ Güvenlik Konseyi, **UN doc S/PV 3989**, 26 Mart 1999'dan aktaran; Wheeler, **a.g.e.**, s. 269.

³¹⁴ Wheeler, **a.g.e.**, s. 280.

Sonraki insani müdahale uygulamaları için bu müdahale örneğinin önemi, işte bu niteliğinden kaynaklanmaktadır.

3.3. Değerlendirme

Yukarıda sunulan insani müdahale örneklerinden anlaşılacağı üzere, insan hakları ihlallerini ortadan kaldırma iddiası ile devletler arasında gerçekleştirilen silahlı müdahaleler, uluslararası toplumda ve kamuoyu düzeyinde aşamalı bir biçimde daha çok kabul görmeye başlamıştır. Ancak Soğuk Savaş döneminin müdahale örneklerine, uluslararası toplum sessiz kalmıştır. Örneğin, Hindistan'ın Birleşmiş Milletlerden yardım beklemesine rağmen, Doğu Pakistanlı mültecilerin durumu hakkında ortak bir karar için BM çatısı altında gerekli görüşmeler başlatılmamıştır. Bangladeş'in bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, uluslararası toplumun dikkatini çeken şey rejim değişikliği ve dolayısıyla bölgedeki güç dengelerinde muhtemel bir değişiklik olmuştur.

Diğer yandan, Kamboçya'da acımasız Kızıl Kmer rejiminin yıkılarak toplu katliamların sona erdirilmiş olması, uluslararası toplum tarafından işaret edilebilecek bir insani müdahale örneği iken; Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünyasında yaşanan uluslararası gerginliklere ve Vietnam güçlerinin müdahale sonrasında Kamboçya'da kalmaya devam etmiş olması gibi nedenlere bağlı olarak uluslararası toplum bu müdahaleye yeterince ilgi göstermemiştir. Aynı şekilde, Tanzanya'nın Uganda'ya müdahalesi de insani amaçlar içermektedir; katliam ve kitlesel vahşet sona erdirilmiştir. Ancak aleni bir şekilde gerçekleştirilen vahşete rağmen bu müdahale Güvenlik Konseyi'nde dahi görüşülmemiş, müdahalenin uluslararası jeopolitik dengelere etkisinin bulunmayışına ve daha çok bölgesel bir çatışma olarak algılanmasına bağlı olarak BM üyesi barışsever devletlerin dikkatini çekememiştir.

Soğuk Savaş sonrasının müdahale örneklerinde ulusal çıkarlar daha çok dikkat çekmektedir ve bu bağlamda uluslararası toplumun müdahalelere ilgisi daha yoğun olmuştur. Ancak söz konusu bu ilgi, devletler arasında bir fikir birliğini yansıtmamaktadır. Örneğin Kuzey Irak müdahalesine uluslararası toplum çok az destek vermiştir. Her ne kadar İngiltere Kuzey Irak ve Kosova müdahalelerinde teamül

hukukunun meşruiyet sağladığını iddia etmiş olsa da, uluslararası teamül hukuku kuralı oluşturacak opinio juris ortaya çıkmamıştır.

Somali müdahalesi gibi Batı ülkelerinden destek gören uygulamalarda, özellikle iletişim araçlarının insani krizler hakkında dünya genelinde kamuoyu oluşturması etkili olmuştur. Birleşmiş Milletler bu dönemde gerçekleşen müdahalelere farklı tepkiler vermiştir. ECOWAS, Güvenlik Konseyi kararlarında Liberya müdahalesi için takdir edilirken, NATO Kosova müdahalesi için tam destek alamamıştır. Bu noktada, müdahalelerin gerçekleştirildiği bölgelerin jeopolitik ve jeostratejik önemlerinin, uluslararası toplumun ve medyanın tepkisi ile ilişkisi etik zeminde sorgulanabilir. Ayrıca, Somali'de yaşanan insani krize, ABD seçimleri çerçevesinde ifade bulan siyasi söylemlerin ve seçim kampanyalarının etkisi ile müdahale edilmiş, medyanın etkisi ile müdahale sona ermiştir.

Sonuç olarak, örnek olaylar ışığında, devletlerarası silahlı insani müdahale uygulamaları hakkında net bir genelleme yapmak pek mümkün değildir. Müdahaleleri gerekli kılan insani krizler, diğer ulusal gerekçeler - çıkarlar ve elde edilen sonuçlar her olaya özgüdür. Oysa örneklerin her birinde kitlelerin karşı karşıya kaldığı sefalet, vahşet, katliam, açlık veya işlenen insanlık suçları, medya tarafından her seferinde aynı şeffaflıkla ilan edilmemiş olsa da, ortaktır ve genellenebilir. Diğer bir ifadeyle Kuzey Irak, Somali, Kosova veya Kamboçya'da ihlal edilen sadece insan hakları değil, aynı zamanda tüm insanlığın ortak onurudur. Bu genelleme ekseninde ve yukarıda sayılan örnek olaylar kapsamında bir değerlendirme yapılacak olursa, 21. yüzyıl şafağında gerçekleşen silahlı insani müdahaleler ile doktrinin ideallerine kısmen erişebilmiş olsa da, müdahale kriterlerine ve doktrinin özünde yer alan haklı savaş kurallarına uyulmamıştır. Bununla birlikte uluslararası toplumun müdahalelere tepkisi, uluslararası güç dengeleri, jeopolitik statüko ve ulusal çıkarların uluslararası işbirliği mekanizmasını etkilemesi gibi çeşitli sebeplerle farklılık göstermiştir.

SONUÇ

Birleşmiş Milletler kurulduğunda genel kabul gören uluslararası güvenlik anlayışı devlet güvenliği olarak değerlendirilebilirken, son dönemde bu yaklaşımın geçerliği kalmamıştır. İnsan haklarına saygının çok yaygın biçimde kullanılan bir politika aracı haline geldiği günümüzde, geniş çaplı ve ağır insan hakları ihlalleri vuku bulduğunda Birleşmiş Milletler, kurucu antlaşması ile getirilen kuvvet kullanma yasağı karşısında kararsız kalabilmektedir.

Mevcut uluslararası hukuk kurallarına göre kuvvet kullanma yasağının günümüzde geçerli iki istisnası bulunmaktadır. Bunlardan ilki meşru müdafaa hakkı, diğeri ise BM Güvenlik Konseyi'nden alınacak yetki ile kuvvet kullanımınıdır. Ağır ve geniş çaplı insan hakları ihlallerine maruz kalan bir devletin vatandaşlarına yardım amacıyla başka bir devlet veya devletler grubu tarafından yapılacak müdahalelere dair kesin ve net bir şekilde sınırları çizilmiş uluslararası bir kurallar bütünü yer almamaktadır.

İnsani müdahale doktrininin meşru olup olmadığı, uygulamaların hangi ölçüde gerekli olduğu ve uluslararası ilişkilerdeki etkisinin ne olacağı soruları doğrultusunda çalışmanın üç bölümünde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Öncelikle, Birinci Bölümde ifade edildiği üzere, insani müdahale kavramının uluslararası geçerliliğe sahip bir tanımı bulunmamakla birlikte, kabul görmüş temel insan haklarının ağır ve geniş çaplı ihlallerini önleme veya sona erdirme birincil amacı doğrultusunda, ihlallerden doğrudan veya dolaylı olarak sorumlu veya mevcut krizi sona erdirmek için gerekli tedbirleri almayan veya alamayacak durumda olan devletin rızası alınmaksızın toprakları üzerinde silahlı güç kullanılması veya askeri müdahale tehdidinde bulunulmasını ifade etmektedir. Doğası gereği devlet egemenliği ile çatışan insani müdahale doktrininde nihai amaç, yabancıların insanlık onurunu ve yaşamını korumaktır. Ayrıca yine doğası itibariyle suiistimale açık bir konu olması nedeniyle, devletlerarası insani amaçlı müdahalelerde iyi niyet beyanı ve şeffaflık ön şart olarak aranmalıdır. Hangi amaçla olursa olsun, askeri güç yardımıyla ve silahların gölgesinde barış ve düzen aramak

başvurulacak en son çare olmalı, tercih edilecek en öncelikli yol önleyici tedbirlere başvurmak olmalıdır. Zira, günümüz uluslararası sistemin temeli olan ve devletler arasındaki olası çatışmaları önleme ve başka bir dünya savaşı olasılığını ortadan kaldırma amacı doğrultusunda hazırlanan BM Antlaşması hükümlerine göre bireysel veya ortak meşru müdafaa dışında devletlerin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına müdahale yasaklanmıştır. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrasında iç savaşlarda yaşanan insanlık krizleri neticesinde insan haklarının önem kazanmasıyla birlikte, uluslararası toplumun aleni şekilde işlenmekte olan ağır insan hakları ihlallerine tepki vermesi neredeyse bir zorunluluk haline gelmiştir.

Uluslararası toplumun insan hakları ihlallerine vereceği tepkinin silahlı kuvvet kullanımını olmaması gerektiği görülmektedir. İkinci Bölümde incelenen BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma yasağı ve kapsamı, insani müdahale uygulamalarının gayrimeşru ve hukuken kabul edilemez olduğunu ortaya koymuştur. İnsani müdahale uygulamalarına kuvvet kullanımına izin verilen haller çerçevesinde yer bulunamamıştır ve bunun üzerine doktrinin bilinçlerdeki kötü çağrışımını gidermek amacıyla koruma sorumluluğu, uluslararası toplumun kabulüne sunulmuştur. Doktrinin içeriği neredeyse aynı kalmakla birlikte adı ve sunum şekli değiştirilmiş, bu gelişmelerle birlikte konu ile ilgili tartışmalar hız kazanmıştır.

Aslında yüzyıllardır felsefi, ahlaki ve hukuki zeminde sürmekte olan tartışmalar değerlendirildiğinde, zor durumda olan ve hakları ağır biçimde ihlal edilen bireyleri veya toplumları kendi liderlerinden veya devletlerinden korumak amacıyla kuvvet kullanımına başvurma üzerine üretilen düşünce, yorum ve tespitlerin çeşitliliği dikkati çekmektedir. Aynı safta olanlar arasında dahi, görüş farklılıkları bulunmaktadır. Ancak tüm yorumlar, kendi tarihsel bağlamında ele alındığında, müdahale hakkına sahip egemenin varlığına ve meşruluğunun kabulüne göre değişmektedir. Acı çeken ve zulüm gören insanların kurtarılması düşüncesine dayandırıldığında oldukça makul, masum ve ulvi bir düşünce ürünü olarak görülebilen müdahalecilik, silah zoruyla barışın yeniden inşasını öngörmesi ve hukuk normlarına aykırı olması bağlamında reddedilebilmektedir. Hukuki meşruiyet tartışmalarındaki yoğunluğun nedeni ise müdahalenin teamül teşkil etmesi halinde tüm dünya düzeninin, müdahaleye muktedir devletlerin iradesi doğrultusunda şekillenebileceği endişesidir.

İnsani müdahale uygulamalarının neden olabileceklerine dair endişelerin sınanması amacıyla Üçüncü Bölümde incelenen insani müdahale örneklerinden anlaşılacağı üzere, Somali müdahalesi gibi Batı ülkelerinden destek gören uygulamalarda, özellikle iletişim araçlarının insani krizler hakkında dünya genelinde kamuoyu oluşturması etkili olmuştur. Birleşmiş Milletler bu dönemde gerçekleşen müdahalelere farklı tepkiler vermiştir. ECOWAS, Güvenlik Konseyi kararlarında Liberya müdahalesi için takdir edilirken, NATO Kosova müdahalesi için tam destek alamamıştır.

Örnek olaylar ışığında, insani gerekçe beyanıyla hayata geçirilen devletlerarası silahlı insani müdahale uygulamaları hakkında net bir genelleme yapmak pek mümkün değildir. Her olay kendine özgü ölçütlerle değerlendirilebilmektedir. Fakat mevzubahis olaylarda yaşanan sefalet, vahşet, katliam, açlık veya işlenen insanlık suçları ortaktır ve genellenebilir. Bu genelleme ekseninde ve örnek olaylar kapsamında bir değerlendirme yapılacak olursa, silahlı insani müdahaleler doktrinin ideallerine kısmen erişebilmiş olsa da, müdahale kriterlerine ve doktrine öz teşkil eden haklı savaş kurallarına uyulmamıştır. Bununla birlikte uluslararası toplumun müdahalelere tepkisi, uluslararası güç dengeleri, jeopolitik statüko ve ulusal çıkarların uluslararası işbirliği mekanizmasını etkilemesi gibi çeşitli sebeplerle farklılık göstermiştir.

Hukuki bağlamda tüm devletlere böyle bir müdahale hakkının verilmesinin veya herhangi bir ülkede ortaya çıkabilecek muhalif güçlerin terörizm olayları karşısında Güvenlik Konseyi kararı ile uluslararası barışın ve güvenliğin tehdit edildiğine dair bir kararın alınarak müşterek silahlı müdahalenin önünün açılması, özellikle zayıf devletler için sakıncalı sonuçlara sebep olabilecek ve güçlü devletler, insan hakları ihlallerini ortadan kaldırma gerekçesiyle askeri müdahalelerde bulunarak ekonomik ve siyasi çıkarlar elde edebileceklerdir. Örnek insani müdahale uygulamalarında görüldüğü üzere, devletlerin egemen eşitliği ilkesine aykırı tek taraflı veya çokuluslu silahlı müdahaleler uluslararası güvenliğin ve barışın tehlikeye düşmesine yol açabilmektedir.

İnsani müdahale doktrini çatışmaları çözüme kavuşturmayı değil, insan hayatını ve onurunu korumayı hedeflemektedir. Bu nedenle, uluslararası toplumun öncelikli ve ağırlıklı olarak önleyici tedbirlere odaklanması, insan haklarının güvence altına alınması bakımından büyük önem arz etmektedir. İnsani krizlerin ortaya çıktığı durumlarda bir

müdahalenin planlanması halinde ise, müdahil güçlerin tarafsızlığının sağlanması için uluslararası toplumun çözüm planlarında siyasi ve askeri tedbirlere olabildiğince temkinli yaklaşması gerekmektedir. Diğer yandan, insan hakları söyleminde yer bulan erekların silahlı ve askeri müdahalelere gerekçe teşkil etmesi büyük bir çelişkidir ve insanların doğuştan sahip olduğu haklara erişebilmesinin en temel gerekliliklerinden biri, dünya genelinde silahsızlanmayı, bireylerin ekonomik eşitliğini ve toplumsal refahı hedefleyen hukuk ve devlet sistemlerinin hayata geçirilmesidir.

Soğuk Savaştan sonra ortaya çıkan yeni dünya düzeninin gereklilikleri doğrultusunda güç dengelerinin korunabilmesi adına uluslararası kuvvet kullanma yasağının istisnalarını yeniden değerlendirerek, insani müdahale lehine iddia edilen yeni kuralların görüşülmesi ve devletlerin rızası doğrultusunda BM sistemi dâhilinde uluslararası toplum tarafından genel kabul görmüş yeni bir kurallar bütünüünün kabul edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, çalışmada yer verilen tüm örnek olaylarda da görüldüğü üzere, insani krizlere yol açan en temel neden devlet egemenliğinin suiistimalinden veya hukuki düzeni koruyacak yetkin bir otoritenin bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, devlet egemenliğinin kötüye kullanımını önleyecek tedbir ve yaptırımların uluslararası toplum tarafından uluslararası hukuk kuralları ışığında ve olası suiistimallere mahal vermeden hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abiew, Francis Kofi: **The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention**, Cambridge, U.S.A., Kluwer Law International, 1999.
- Adjei, Eric: "The Legality of Humanitarian Intervention", **LLM Theses and Essays**, 2005.
- Akehurst, Michael: "Humanitarian intervention", **Intervention in World Politics**, Ed. H. Bull, Oxford, Clarendon Press, 1984.
- Akehurst, Michael: "The Use of Force to Protect Nationals Abroad", **International Relations**, Cilt 5, Sayı 5, 1977.
- Alsan, Zeki Mesud: "1949 Cenevre Sözleşmeleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara, Cilt 7, Sayı 3-4, 1950.
- Anderson, Christian: **The Persistent Advocate and the Use of Force: The Impact of the United States upon the Jus ad Bellum in the Post-Cold War Era**, Ashgate Publishing, Ltd., 2013.
- Annan, Kofi: "Two Concepts of Sovereignty", **The Economist**, 18 Eylül 1999.
- Annan, Kofi: "We, the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century", **UN Millennium Report**, United Nations, 2000.
- Arend, Anthony; Beck, Robert J.: **International Law and the Use of Force**, London, Routledge, 1993.
- Arsava, Füsün: "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara, Cilt 15, Sayı: 1, 2011.
- Ayoob, Mohammed: "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", **The International Journal Of Human Rights**, Cilt 6, 2002.

Başeren, Sertaç Hami: **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanma Sınırları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003.

Bazyler, Michael J.: "Re-examining the Doctrine of Humanitarian Intervention in the Light of the Atrocities in Kampuchea and Ethiopia", **Stanford Journal of International Law**, Cilt 23, 1987.

Bellamy, Alex J.: "Ethics and intervention: the humanitarian exception and the problem of abuse in the case of Iraq", **Journal of Peace Research**, vol. 41, no. 2, 2004.

BM Antlaşması (Erişim) <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, 11 Nisan 2014.

BM Genel Kurulu, **2005 World Summit Outcome**, UN Doc. A/RES/60, 2005.

BM Genel Kurulu, **Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri**, Ankara, BM Enformasyon Merkezi, 2007.

BM Genel Kurulu, **Implementing the Responsibility to Protect**, UN Doc. A/63/677, 2009.

BM Genel Kurulu, **Karar 2131**: Devletlerin İçişlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi, UN Doc. A/RES/2131, 1965.

BM Genel Kurulu, **Karar 2625**: The Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance With the Charter of the United Nations, A/RES/2625, 1970.

BM Genel Sekreterliği, **In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All**, UN Doc. A/59/2005, 2005.

BM Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/1160**, 31 Mart 1992.

BM Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/1199**, 31 Mart 1992.

BM Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/1674**, 2006.

BM Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/733**, 23 Ocak 1992.

BM Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/775**, 28 Ağustos 1992.

BM Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/788**, 19 Aralık 1992.

BM Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/794**, 3 Aralık 1992.

BM Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/814**, 26 Mart 1993.

BM Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/837**, 6 Haziran 1993.

BM Güvenlik Konseyi, **Karar No: S/RES/954**, 4 Kasım 1994.

Bodin, Jean: **Six Books of the Commonwealth**, (*Les Six livres de la République, 1576*), Oxford, Cilt 56, Blackwell, 1955.

Brownlie, Ian: "The UN Charter and the Use of Force, 1945-1985", **The Current Legal Regulation of the Use of Force**, Ed. Antonio Cassese, Boston, Martinus Nijhoff, 1986.

Brownlie, Ian: "Thoughts on kind-hearted gunmen", **Humanitarian Intervention and the United Nations**, Ed. Richard Lillich, Charlottesville, University of Virginia Press, 1973.

Brownlie, Ian: **Basic Documents in International Law**, 5. baskı, Oxford, Oxford University Press, 2002.

Brownlie, Ian: **International Law and the Use of Force by States**, Oxford, Clarendon Press, 1963.

Bryden, Matt: "Somalia: The Wages of Failure", **Current History**, Cilt 94, Sayı 591, 1995.

Bugnion, Francois: "Just War, Wars of Aggression and International Humanitarian Law", **International Review of the Red Cross**, Cilt 84, Sayı 847, 2002.

- Bull, Hedley: **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, 3rd Press, Palgrave, New York, 2002.
- Bulut, Nihat: "Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, Sayı 2, 2003.
- Cassese, Antonio: "A Follow-Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinio Necessitatis", **European Journal Of International Law**, Cilt 10, 1999.
- Cassese, Antonio: "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", **European Journal of International Law**, Cilt 10, 1999.
- Chandler, David: **From Kosovo to Kabul And Beyond: Human Rights and Humanitarian Intervention**, London, Pluto Press, 2006.
- Chandler, David: "The Road to Military Humanitarianism: How the Human Rights NGOs Shaped a New Humanitarian Agenda", **Human Rights Quarterly**, Vol. 23, Nr. 3, 2001.
- Charney, Jonathan I.: "Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo", **American Journal of International Law**, Cilt 93, 1999.
- Chesterman, Simon: **Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention and International Law**, Oxford, Oxford University Press, 2001.
- Coates, Anthony J.: **The Ethics of War**, Manchester, Manchester University Press, 1997.
- De Vattel, Emer: **The Law of Nations**, eds. Bela Kapossy, Richard Whatmore, Indiana, USA, Liberty Fund Inc., 2008.
- De Waal, Alex; Omaar, Rakiya: "Can Military Intervention Be "Humanitarian?", **Middle East Report 187**, Cilt 24, Mart-Nisan 1994.

- Domagala, Arkadiusz: **Humanitarian Intervention: The Utopia of Just War? The NATO intervention in Kosovo and the restraints of Humanitarian Intervention**, Sussex European Institute, SEI Working Paper No. 76, 2004.
- Ekşi, Canan Ateş: "Barış ve Güvenliğin Korunmasında Bölge Anlaşmaları ve Örgütlerinin Rolü", **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ed. Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002.
- Ellis, Charles Howard: **The Origin, Structure and Working of the League of Nations**, New Jersey, USA, The Lawbook Exchange Ltd., 3. Basım, 2004.
- Erickson, Richard J., **Legitimate Use of Military Force Against State Sponsored International Terrorism**, Alabama, USA, Air University Press, 1989
- Elshtein, Jean Bethke: 'Just War and Humanitarian Intervention', **Ideas**, Vol. 8, No. 2, 2001.
- Ereker, Fulya A.: "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004.
- Evans, Gareth: **The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All**, Washington D.C., Brooking Institution Press, 2008.
- Fletcher, George P.; Ohlin, Jens David: **Defending Humanity: When Force is Justified and Why**, Oxford, Oxford University Press, 2008.
- Fonteyne, Jean Pierre: "The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity Under the United Nations Charter", **California Western International Law Journal**, Cilt 4, Sayı 2, 1974
- Franck, Thomas: "Fairness in the International Legal and Institutional System: General Course on Public International Law", **Recueil des Cours de L'académie de Droit International de La Haye [Collected Courses of the Hague Academy of International Law]**, Cilt 240, 1993.

- Genser, Jared; Cotler, Irwin: **The Responsibility to Protect, The Promise of Stopping Mass Atrocities in Our Time**, New York, Oxford University Press, 2012.
- Glenny, Misha: **The Balkans: Nationalism, War & the Great Powers 1804-1999**, London, Granta Books, 1999.
- Gray, Christine D.: **International Law and the Use of Force**, Oxford, Oxford University Press, 3rd press, 2008.
- Greenwood, Christopher: "International Law and the NATO Intervention in Kosovo: Memorandum Submitted to the Foreign Affairs Committee of the House of Commons", **International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 49, 2000.
- Hancılar, Özhan: "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale", **Journal of Law**, Ankara, Çankaya Üniversitesi, Cilt 7, Sayı 2, Şubat 2011.
- Harcourt, William Vernon: "A Letter on the Perils of Intervention", **Letters of Historicus on Some Questions of International Law**, London, Macmillan, 1863.
- Hardie, Kathleen: "Humanitarian Intervention, Human Rights and the Use of Force in International Law", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Perth, Western Australia, Murdoch University, 2009.
- Hassan, Farooq: "Realpolitik in International Law: After Tanzanian-Ugandan Conflict Humanitarian Intervention Reexamined", **Willamette Law Review**, Cilt 17, 1981.
- Hekimoğlu, M. Merdan: "ABD'nin Irak İşgaline Uluslararası Hukuk Açısından Eleştirel Bir Bakış", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 34, 2013.
- Henkin, Louis: "Kosovo and the Law of 'Humanitarian Intervention'", **American Journal of International Law**, Cilt 93, 1999.
- Henkin, Louis: **How Nations Behave: Law and Foreign Policy**, 2nd Press, New York, USA, Columbia University Press, 1979.

- High-Level Panel on Threats, Challenges and Change, **A more secure world: our shared responsibility**, UN Doc. A/59/565, 2004.
- Hilpold, Peter: "Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal?", **European Journal of International Law**, Cilt 12, 2001.
- Hirsch, Michael: "Calling All Regio-Cops: Peacekeeping's Hybrid Future", **Foreign Affairs**, Cilt 79, Kasım-Aralık 2000.
- Hoffmann, Julia; Nollkaemper, Andre: **Responsibility to Protect: From Principle to Practice**, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2012.
- Holzgrefe, Jeff L.: "The Humanitarian Intervention Debate", **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dimensions**, Ed. Jeff L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- ICISS, **The Responsibility to Protect**, Ottawa, International Development Research Centre, 2001.
- ICJ, **Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict (İstisari Görüş)**, ICJ Reports, 1996.
- ICJ, **Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium)**, Provisional Measures, Order of 2 June 1999, I.C.J. Reports 124, 1999.
- ICJ, **Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) Merits, Judgment**, I.C.J. Reports, 1986.
- Karoubi, Mohammad Taghi: **Just or Unjust War?: International Law And Unilateral Use of Armed Force by States at the Turn of the 20th Century**, Ashgate Publishing Company, 2004.
- Kedikli, Umut: **BM Antlaşması'nda Meşru Müdafaa Hakkı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2005.

- Keohane, Robert: 'Introduction', **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dimensions**, Ed. J. L. Holzgrefe and Robert Keohane, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Khadduri, Majid; Ghareeb, Edmund: **The Iraq-Kuwait Conflict and its Implications**, New York, Oxford University Press, 1997.
- Kittrich, Jan: **The Right of Individual Self-Defense in Public International Law**, Logos Verlag Berlin GmbH, 2008.
- Kolb, Robert: "Note on humanitarian intervention", **International Review of the Red Cross**, 31.03.2003, No. 849.
- Kritsiosis, Dino: "The Kosovo Crisis and NATO's Application of Armed Force Against the Federal Republic of Yugoslavia", **International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 49, 2000.
- Lewy, Guenter; "The Case for Humanitarian Intervention", **Orbis**, Cilt 37, Sayı 4, 1993.
- Lillich, Richard B.: "The Role of the UN Security Council in Protecting Human Rights in Crisis Situations: UN Humanitarian Intervention in the Post Cold War World", **Tulane Journal of International and Comparative World**, Cilt 3, 1994.
- Lillich, Richard: "Forcible self-help by states to protect human rights", **Iowa Law Review**, Cilt 53, 1967
- Linnan, David: "Self-Defense, Necessity and U.N. Collective Security: United States and Other Views", **Duke Journal of Comparative & International Law**, Durham, U.K., Cilt 57, 1991.
- Lowe, Vaughan; Tzanakopoulos, Antonios: "Humanitarian Intervention", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, 2011.
- Luke Glanville, "Somalia Reconsidered: An Examination of the Norm of Humanitarian Intervention" **Journal of Humanitarian Assistance**, 2005.

- Luttwak, Edward N.: "Give War A Chance", **Foreign Affairs**, Cilt 78, Temmuz - Ağustos 1999.
- Malanczuk, Peter: "The Kurdish Crisis and Allied Intervention in the Aftermath of the Second Gulf War", **European Journal of International Law**, Cilt 2, 1991.
- Malanczuk, Peter: **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, New York, USA, Routledge, Seventh Edition, 1997.
- Malanczuk, Peter: **Humanitarian Intervention and the Legitimacy of the Use of Force**, Amsterdam, Het Spinhuis, 1993.
- Maley, William: 'The United Nations and the Humanitarian Imperative: Some Challenges', **Righteous Violence: The Ethics and Politics of Military Intervention**, Ed. Tony Coady ve Michael O'Keefe, Melbourne, Melbourne University Press, 2005.
- McCartney, Paul T.: **Power and Progress: American National Identity, the War of 1898 and the Rise of American Imperialism**, U.S.A., Louisiana State University Press, 1st Printing, 2006.
- Michael Reisman, "Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law", **American Journal of International Law**, Cilt 84, 1990.
- Mill, John Stuart: "A Few Words on Non-intervention (1859)", **Foreign Policy Perspectives**, Sayı 8, London, Libertarian Alliance, 1987.
- Murphy, Sean D.: **Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order**, Philadelphia, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 1996.
- Nardin, Terry: "The Moral Basis of Humanitarian Intervention", **Ethics and International Affairs: A Reader**, Ed. Joel H. Rosenthal & Christian Barry, Third Edition, Washington, Georgetown University Press, 2009.

- Neff, Stephen C.: **War and the Law of Nations: A General History**, Cambridge, New York, Cambridge University Press, 2005.
- O'Connell, Mary E.: "Continuing Limits on UN Intervention in Civil War", **Indiana Law Journal**, Cilt 63, 1992.
- Ocran, T. Modibo: "The Doctrine of Humanitarian Intervention in Light of Robust Peacekeeping", **Boston College International and Comparative Law Review**, Cilt 25, Sayı 1, 2002.
- Oppenheim, Lassa Francis Lawrence: **International Law, Vol. II - Disputes, War and Neutrality**, Ed. H. Lauterpacht, 7. Baskı, London, Longmans, 1955.
- Orallı, Levent Ersin: "Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", **Tesam Akademik Dergisi**, Ankara, Cilt 1, Sayı 1, 2013.
- Österdahl, Inger: "By All Means, Intervene!: The Security Council and the Use of Force under Chapter VII of the UN Charter in Iraq (to protect the Kurds), in Bosnia, Somalia, Rwanda and Haiti", **Nordic Journal of International Law**, Cilt 66, 1997.
- Pease, Kelly Kate; Forsythe, David P.: "Human Rights, Humanitarian Intervention and World Politics", **Human Rights Quarterly**, Cilt 15, 1993.
- Pufendorf, Samuel: **The Political Writings of Samuel Pufendorf**, Ed. Craig L. Carr., Çev. Michael J. Seidler, New York, Oxford University Press, 1994.
- Ramphal, Shridath: "Law and Intervention", **Peace Review**, Cilt 8, Sayı 4, 1996.
- Ramsbotham, Oliver; Woodhouse, Tom: **Humanitarian Intervention in Contemporary Conflict**, Cambridge, Polity Press, 1996.
- Randelzhofer, Albrecht: "Article 2(4)", **The Charter of the United Nations: A Commentary**, Ed. Bruno Simma v.d., Oxford, Oxford University Press, 1994.
- Reisman, Michael W.: "Coercion and Self-Determination: Construing Charter Article 2(4)", **American Journal of International Law**, Cilt 78, 1984.

- Reisman, Michael W.: "Humanitarian Intervention to Protect the Ibos", **Humanitarian Intervention and The United Nations**, Ed. Richard B. Lillich, Charlottesville, University Press of Virginia, 1973.
- Roberts, Adam: "Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights", **International Affairs**, Cilt 69, Sayı 3, 1993.
- Rodigo, Davide: **Against Massacre: Humanitarian Interventions in The Ottoman Empire 1815-1914**, Princeton, United Kingdom, Princeton University Press, 2012.
- Roth, Kenneth: "Was the Iraq War a Humanitarian Intervention?", **Journal of Military Ethics**, No. 5 2006.
- Ruys, Tom: **Armed Attack and Article 51 of the UN Charter**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- Schachter, Oscar: "The U.N. Legal Order: An Overview", **The United Nations and International Law**, Cilt 3, Sayı 26, Ed. Christopher C. Joyner, 1997.
- Schachter, Oscar: **International Law in Theory and Practice**, Dordrecht, Martinus Nijhof Publishers, 1991.
- Schmitt, Michael N.: "War, Technology and International Humanitarian Law", **Harvard University Occasional Paper Series**, Number 4, Summer 2005.
- Simma, Bruno: "Does the UN Charter Provide an Adequate Legal Basis for Individual or Collective Responses to Violations of Obligations erga omnes?", **The Future of International Law Enforcement: New Scenarios – New Law?**, Ed. Jost Delbrück, Duncker & Humblot, 1993.
- Simon, Steve: "The Contemporary Legality of Unilateral Humanitarian Intervention", **24 California Western International Law Journal**, Cilt 117, 1993.
- Smeulers, Alette; Grünfeld, Fred: **International Crimes and Other Gross Human Rights Violations**, y.y., Martinus Nijhoff Publishers, 2011.

- Smith, Dan: "Sovereignty in the Age of Intervention", **Sovereign Intervention**, PRIO Report 2/99, ed. A. McDermott, Oslo, International Peace Research Institute, 1999.
- Steadman, Stephan John: "The New Interventionist", **Foreign Affairs**, Cilt 72, 1993.
- Stowell, Ellery Cory: **Intervention in International Law**, Washington, USA, J. Byrne and Co., 1921.
- Szabo, Kinga Tbori: **Anticipatory Action in Self-Defence: Essence and Limits under International Law**, Springer, 2011.
- Szasz, Paul C.: "General Law-making Processes", **The United Nations and International Law**, Cilt 27, Sayı 64, Ed. Christopher C. Joyner, Cambridge, Press Syndicate of the University of Cambridge, 1997.
- Tanca, Antonio: **Foreign Armed Intervention in Internal Conflict**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1993.
- Tancredi, Antonello: "Secession and Use of Force", **Self Determination and Secession in International Law**, Ed. Cristian Walter v.d., Oxford, Oxford University Press, 2014.
- Tangör, Burak: **Avrupa Güvenlik Yönetişimi: Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008.
- Tangör, Burak: "Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 8, Sayı 30, 2012.
- Taşdemir, Fatma: **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi**, USAK Yayınevi, 2005.
- Telli, Azime: "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun Yeni Kavram", **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2012.

- Tesón, Fernando R.: "Ending Tyranny in Iraq", **Ethics & International Affairs**, No 19, 2005.
- Tesón, Fernando R.: **Humanitarian Intervention: an Inquiry into Law and Morality**, 2nd press, New York, Transnational Publishers, 1997.
- The Independent International Commission on Kosovo, **The Kosovo Report**, 2000.
- Türkmen, Füsun: **İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006.
- Uzun, Elif: "Milletlerarası Adalet Divanının Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanılmasının Meşruiyeti ile İlgili 1996 tarihli İstişari Mütalaasına İnsancıl Hukuk Açısından Bir Bakış", **AÜEHFD**, Cilt 7, Sayı 3-4, 2003.
- Ünal, Şeref: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi - İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 89, 2001.
- Valentino, Benjamin A.: "The True Costs of Humanitarian Intervention: The Hard Truth About a Noble Notion", **Foreign Affairs**, Cilt 90, Kasım-Aralık 2011.
- Verwey, Will D.: "Humanitarian Intervention under International Law", **Netherlands International Law Review**, Cilt 32, Sayı 3, Asser Press, 1985.
- Vincent, Raymond John: **Human Rights and International Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 1986.
- Walzer, Michael: **Just and Unjust Wars - A Moral Argument with Historical Illustrations**, New York, Basic Books, Third Edition, 2000.
- Weiss, Thomas G.: **Military–Civilian Interactions: Humanitarian Crises and the Responsibility to Protect**, USA, Rowman and Littlefield Publishers Inc., 2005.
- Weiss, Thomas G.; Hubert, Don: **The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background - Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty**, International Development Research Center, 2001.

Wheeler, Nicholas J.: **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society**, Oxford University Press, 2000.

Wheeler, Nicholas J.; Bellamy, Alex J.: "Humanitarian Intervention in World Politics", **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. John Baylis and Steve Smith, Oxford University Press, Oxford, 2005.

White, Nigel D.: "The Legality of Bombing in the Name of Humanity", **Journal of Conflict and Security Law**, Cilt 5, 2000.

Wippman, David: "Enforcing the Peace: ECOWAS and the Liberian Civil War", **Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts**, Ed. Lori Fisher Damrosch, New York, Council on Foreign Relations, 1993.